

**ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΟΥΝ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ
ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ ΚΑΙ Ο
ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ**

Μετέχοντες σπουδαστές:

Παπαδοπούλου Αικατερίνη

Κουτσογιάννης Βασίλειος

Υπεύθυνη εκπαιδευτικός:

Κα Γεωργίου Κωνσταντίνα

Καθηγήτρια Εφαρμογών

Πτυχιακή για τη λήψη του πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία από το τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (ΤΕΙ) Πάτρας

Πάτρα, Ιούνιος 1998

ΑΡΙΘΜΟΣ
ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

2413

Αναγνώριση

Η μελέτη αυτή δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς τη συμπαράσταση και βοήθεια της υπεύθυνης καθηγήτριάς μας κας Κων/νας Γεωργίου για τη συνεργασία που είχαμε μαζί της σε όλη τη διάρκεια της πραγματοποίησής της

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	IV
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι.....	1
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ.....	6
Η έννοια της προσωπικότητας και άλλων σχετικών εννοιών.....	6
Η δομή της προσωπικότητας.....	9
α) Η φυσική (σωματική) διάπλαση του ατόμου.....	10
β) Η συναισθηματική ιδιοσυγκρασία.....	11
γ) Τα ενστικτώδη κίνητρα.....	11
δ) Η νοημοσύνη (Intelligence).....	12
ε) Ο χαρακτήρας.....	13
Πηγές μελέτης της Προσωπικότητας.....	18
Η ανάπτυξη της προσωπικότητας κατά την εφηβεία.....	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ.....	25
Έννοια των όρων ήβη και εφηβεία.....	25
Προσδιορισμός της ήβης.....	27
Διάφορες Απόψεις για την Εφηβεία.....	29
Ιστορική ανασκόπηση - Η εφηβεία στην αρχαιότητα.....	32
Η εξέλιξη της ζωής των εφήβων μέσα στη σύγχρονη Ελλ. Πραγματικότητα.....	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV.....	38
Χρονολογική οριοθέτηση της εφηβείας.....	38
Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της εφηβείας.....	40
Βιοσωματικός τομέας.....	41
Γνωστικός - Νοητικός τομέας.....	44
Συναισθηματικός τομέας.....	48
Κοινωνικός τομέας.....	49
Η απόκτηση της ταυτότητας του εγώ.....	57
Η «κρίση της ταυτότητας».....	59
ΚΕΦΑΛΑΙΟ V.....	62
Παράγοντες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη και ολοκλήρωση της προσωπικότητας του εφήβου.....	62
Οι βιολογικοί παράγοντες.....	63
Η κληρονομικότητα.....	64
Αυτόνομο Νευρικό Σύστημα.....	65
Κεντρικό Νευρικό Σύστημα.....	66
Ενδοκρινικό Σύστημα.....	66
Η βιοχημική σύνθεση.....	67
Οι ψυχολογικοί Παράγοντες.....	68
Η συνείδηση.....	68
Το ασυνείδητο.....	70
Οι ψυχικοί αμυντικοί μηχανισμοί.....	72

III

Οι Περιβαλλοντικοί Παράγοντες	73
Φυσικοί παράγοντες	74
Οι Κοινωνικοί - Πολιτιστικοί παράγοντες.....	75
Το σχολείο	77
Οι συνομήλικοι - Οι επιδράσεις των σχέσεων με συνομήλικους στην προσωπικότητα του εφήβου.....	80
Η ευρύτερη κοινωνία.....	85
Πρότυπα - Ιδανικά.....	87
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI	90
Οικογένεια - Ιστορική Αναδρομή	90
Εννοιολογικός Προσδιορισμός.....	92
Ο παιδαγωγικός ρόλος του γονιού	99
Γονεϊκή ιδιότητα και οι προϋποθέσεις επιτυχίας κατά την άσκηση των ρόλων	104
Συγκρούσεις εφήβων - γονέων	107
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII.....	119
Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού	119
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	122
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	126
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	129

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η εργασία αυτή βασικό σκοπό έχει τη μελέτη των παραγόντων που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του εφήβου.

Στην προσπάθεια επίτευξης του σκοπού αυτού έγινε αναφορά στα παρακάτω θέματα:

- Αναλύεται η έννοια της προσωπικότητας, που είναι βασικός όρος, παρουσιάζοντας όλα τα αναγκαία στοιχεία για την κατανόηση του όρου «προσωπικότητα».

- Καταγράφεται η θέση του εφήβου στους πρωτόγονους πολιτισμούς καθώς και η εξέλιξή της ζωής του μέσα στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα. Γίνεται επίσης ο διαχωρισμός ανάμεσα στις έννοιες «ήβη» και «εφηβεία».

- Περιγράφονται οι διάφορες χρονολογικές φάσεις από τις οποίες διέρχεται η εφηβική ηλικία καθώς και τα ιδιαίτερα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της. Παράλληλα γίνεται αναφορά στο σπουδαιότερο έργο που κατορθώνεται στην εφηβεία, στην απάντηση του αναπτυσσόμενου ανθρώπου στο ερώτημα «ποιος είμαι», δηλαδή η δημιουργία και το αίσθημα ταυτότητας του «Εγώ».

- Μελετάται ο ρόλος των βιολογικών, των ψυχολογικών, των περιβαλλοντικών, των κοινωνικών και πολιτιστικών παραγόντων που συντελούν στη διαμόρφωση της ιδιαιτερότητας του χαρακτήρα του εφήβου. Το σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον.

- Διαφαίνεται ο πρωταρχικός και βασικός ρόλος του οικογενειακού περιβάλλοντος που συμβάλλει καταλυτικά στην ορθή ή όχι πορεία του εφήβου προς την ωρίμανση. Η επίδραση της οικογένειας στον ασημάτιστο και ευμετάβλητο ψυχισμό του νέου ανθρώπου, που απορροφά ότι βλέπει και ότι ακούει χωρίς αξιολόγηση και σύγκριση πολλές φορές,

είναι μεγάλη. Επίσης εξετάζονται συνοπτικά τα αίτια των συγκρούσεων μεταξύ γονέων και εφήβων καταλήγοντας σε συμπεράσματα και προτάσεις.

«Όπως το μούγκρισμα της θάλασσας αναγγέλλει από πολύ μακριά θύελλα που έρχεται έτσι και αυτή η γεμάτη ταραχές επανάσταση αναγγέλλεται με το μουγκρητό των παθών που γεννιούνται.

Μια υπόκωφη ζύμωση πληροφορεί για την προσέγγιση του κινδύνου. Μια αλλαγή στην ψυχική διάθεση, συχνές παράφορες, μια συνεχής ανησυχία και ταραχή του πνεύματος καθιστούν το παιδί σχεδόν απείθαρχο. Δεν ακούει πια τη φωνή που λίγο πριν το έκανε πειθήνιο. Είναι ένα λιοντάρι, μέσα στον πυρετό του. Παραγνωρίζει τον οδηγό του, δε θέλει πλέον να κυβερνιέται από άλλους».

JEAN - JACQUES ROUSSEAN

(Κοσμόπουλος 1994)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ I

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εφηβεία είναι ένα μεταβατικό στάδιο της ανάπτυξης, που αρχίζει από το τέλος της λανθάνουσας περιόδου και που δρομολογεί την είσοδο στην ενήλικη ζωή. Η εφηβεία είναι μια εξελικτική περίοδος, στη διάρκεια της οποίας συντελούνται οι μεγαλύτερες και σημαντικότερες αλλαγές στην ανάπτυξη του ατόμου, στην πορεία της ολοκλήρωσης της προσωπικότητας. Είναι μια δεύτερη γέννηση, όπως επισημαίνει ο Ζακ Ρουσσώ.

Οι μελετητές συμφωνούν ότι η εφηβική ηλικία είναι η πιο κρίσιμη περίοδος στη ζωή του ατόμου, γι' αυτό και το πέρασμα από την εφηβεία θεωρείται ένας από τους ηράκλειους άθλους της ανάπτυξης. Είναι παράλληλα ένας στόχος τεράστιας σημασίας, γιατί ο κύριος σκοπός της είναι να αναπτύξει και να καθορίσει για πρώτη φορά την προσωπικότητα του ατόμου.

Ο έφηβος καλείται να επαναδιαπραγματευθεί τις διαδοχικές ταυτίσεις, που έχει κάνει ότη διάρκεια της παιδικής ηλικίας, να επανατοποθετηθεί στη σχέση του με τους γονείς του και να προχωρήσει στη διαδικασία της αυτονόμησής του.

Η εφηβεία επιφέρει ανακατατάξεις και συγκρούσεις και στην οικογένεια. Η οικογένεια αποτελεί μια δυναμική ενότητα από αλληλοεξαρτώμενα μέλη. Οι επιδράσεις μεταξύ των μελών είναι μια συνεχής, πολυσήμαντη και αμοιβαία εξάρτηση. Η οικογένεια, ο «σε επιρροή κυρίαρχος κοινωνικός φορέας για την ανατροφή του παιδιού» διατηρεί έντονη την επίδρασή της και κατά την περίοδο της εφηβείας του.

Από την άλλη πλευρά, η διαδικασία της κοινωνικοποίησης του εφήβου απαιτεί από αυτόν να αφομοιώσει και να ενστερνιστεί τις τρέχουσες αξίες, τα πολιτισμικά πρότυπα, τις στάσεις και τις πεποιθήσεις του μικρόκοσμου

της οικογένειας και του μακρόκοσμου της κοινωνίας όπου ζει, υπαγορεύοντας στον έφηβο να υιοθετήσει ρόλους και στάσεις που ορίζονται από τους υπάρχοντες κοινωνικούς θεσμούς.

Υπάρχει πάντοτε, υποστηρίζουν οι μελετητές, μια δυναμική αλληλεπίδραση μεταξύ της εσωτερικής και εξωτερικής πραγματικότητας και το ίδιο συμβαίνει και στην εφηβεία. Το αν θα βρει τελικά το δρόμο του ο έφηβος προς την ομαλή ανάπτυξη και ενήλικη ζωή εξαρτάται από την επιρροή που ασκούν οι βιολογικοί, ψυχολογικοί, περιβαλλοντικοί, κοινωνικοί - πολιτιστικοί παράγοντες (όπως το σχολείο, οι συνομήλικοι κ.α.) καθώς και ο σημαντικός ρόλος της οικογένειας την ανάπτυξη της προσωπικότητας του εφήβου.

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η μελέτη αυτή έχει σκοπό την καταγραφή των παραγόντων που επιδρούν στην διαμόρφωση της προσωπικότητας του εφήβου, με αναφορά στο ρόλο της οικογένειας, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα να κατανοηθούν οι λόγοι για τους οποίους κάθε άτομο βιώνει με δικό του ξεχωριστό τρόπο την εφηβεία και έχει διαφορετική πορεία και εξέλιξη ως ενήλικας πλέον.

Θέτοντας ως κύριο άξονα της μελέτης τη σκοπό αυτό, διατυπώθηκαν οι επιμέρους στόχοι, έτσι ώστε να καλυφθούν οι περισσότερες πτυχές του θέματος και να δοθούν οι απόψεις και οι αντιλήψεις για ότι έχει αναφερθεί βιβλιογραφικά.

Οι στόχοι είναι οι εξής:

α) Η παρουσίαση της έννοιας της προσωπικότητας και η αναφορά σε διάφορες θεωρίες για την ανάπτυξη της προσωπικότητας. Η ανάλυση της δομής της προσωπικότητας, ώστε να κατανοήσουμε πληρέστερα τις βαθύτερες εκδηλώσεις της συμπεριφοράς του εφήβου και τις αιτίες των αντιδράσεών του.

β) Η μελέτη και η διευκρίνιση των όρων «εφηβεία» και «ήβη». Η αναφορά ορισμένων απόψεων για την εφηβεία. Η χρονολογική οριοθέτηση της εφηβικής ηλικίας καθώς και τα ειδικά αναπτυξιακά χαρακτηριστικά, που τη διαφοροποιούν από τις άλλες εξελικτικές περιόδους.

γ) Η παράθεση μιας σύντομης ιστορικής αναδρομής μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε τις διαφοροποιήσεις στην ψυχολογία και τη νοοτροπία του εφήβου και κατά συνέπεια και στη διάπλαση του χαρακτήρα του, ανάλογα με το κοινωνικό περιβάλλον, τις επιδιώξεις τα ιδανικά κάθε κοινωνίας και τις ηθικές αξίες που επικρατούσαν σε παλαιότερες εποχές

δ) Η καταγραφή των παραγόντων που συμβάλλουν στην ανάπτυξη και ολοκλήρωση της προσωπικότητας του εφήβου: οι βιολογικοί παράγοντες (κληρονομικότητα, αυτόνομο νευρικό σύστημα, κεντρικό νευρικό

σύστημα, ενδοκρινικό σύστημα, βιοχημική σύνθεση), οι ψυχολογικοί παράγοντες (η συνείδηση, το ασυνείδητο, οι ψυχικοί αμυντικοί μηχανισμοί), οι περιβαλλοντικοί παράγοντες (φυσικοί παράγοντες), κοινωνικοί πολιτιστικοί παράγοντες (η οικογένεια, το σχολικό και το κοινωνικό περιβάλλον).

ε) Η μελέτη της γονεϊκής ιδιότητας και οι προϋποθέσεις επιτυχίας κατά την άσκηση των ρόλων τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

Η έννοια της προσωπικότητας και άλλων σχετικών εννοιών

Ο όρος «προσωπικότητα» προέρχεται από τη λέξη «προσωπείο» και αυτή από τη λέξη «πρόσωπο». Οι λέξεις προσωπείο και πρόσωπο χρησιμοποιούνταν από τους αρχαιότερους χρόνους προπάντων στην τραγωδία.

Πρόσωπο σημαίνει μια αριθμητική απομόνωση στην περιοχή του πνεύματος, όπως το άτομο παριστάνει μια αριθμητική μονάδα στη φύση. Ο άνθρωπος, όμως, ως ψυχοσωματικό όν ανήκει τόσο στο φυσικό, όσο και στο πνευματικό κόσμο έτσι, είναι και άτομο και πρόσωπο συγχρόνως. Ως άτομο νοείται ο άνθρωπος ως μια οργανική μονάδα, όπως το ζώο και το φυτό, ως πρόσωπο, όμως, νοείται ως πνευματική οργάνωση. Ο άνθρωπος, όπως αναφέρει ο Holtramer στη Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια, ως πρόσωπο έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

συνείδηση, αυτογνωσία, ελευθερία, βούληση, νόηση, συναίσθημα και όλες τις πνευματικές λειτουργίες (Δερβίση 1984).

Όταν λέμε «προσωπικότητα, εννοούμε τη δυναμικά οργανωμένη ολότητα και ιδιαιτερότητα του ατόμου που εκδηλώνει κάποια μοναδική συμπεριφορά στο περιβάλλον που κινείται και παρουσιάζει κάποια προσαρμογή σ' αυτό.

Προσωπικά γνωρίσματα, συναισθηματικές καταστάσεις, παρορμήσεις, σκοποί, αξίες, τρόπος αντίληψης των πραγμάτων αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ατόμου.

Για να είναι πλήρης η έννοια της προσωπικότητας πρέπει να καλύπτει δύο διαστάσεις: την εσωτερική δυναμική οργάνωση των ψυχοσωματικών λειτουργιών και την εκδήλωση κάποιας

συμπεριφοράς, που σε μια ομαλά εξελισσόμενη προσωπικότητα, θα στοχεύει στην προσαρμογή (και αναπροσαρμογή) του ατόμου στο περιβάλλον που ζει.

Στον παραπάνω ορισμό καλύπτονται και οι δύο διαστάσεις: δομή και συμπεριφορά με σκοπό την προσαρμογή (Μάνος 1986).

Σκόπιμο κρίνεται να παρουσιαστούν και οι έννοιες της ατομικότητας, του χαρακτήρα, της ιδιοσυγκρασίας και της φυσιογνωμίας για να ξεχωριστεί και να τονιστεί ιδιαίτερα η έννοια της προσωπικότητας.

Η έννοια της ατομικότητας αναφέρεται στον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο εκδηλώνονται τα ψυχοσωματικά χαρακτηριστικά (γνωρίσματα) της προσωπικότητας και κάνουν το άτομο να ξεχωρίζει από τα άλλα άτομα.

Μερικοί ψυχολόγοι, όπως ο Hartmann ταυτίζουν τις έννοιες της προσωπικότητας και του χαρακτήρα. Γενικότερα, όμως, πιστεύεται πως παρά τις ομοιότητες (κοινές ιδιότητες, στοιχείο σταθερότητας, ενιαίο σύνολο), οι δύο έννοιες δεν ταυτίζονται.

Ιδιαίτερο γνώρισμα του χαρακτήρα είναι το στοιχείο του ηθικού (καλού) και μη ηθικού (κακού). Το άτομο είναι καλό ή κακό σε σχέση με τους άλλους συνανθρώπους του στην κοινωνία που ζει. Διακρίνεται το άτομο με ηθικό χαρακτήρα για συνέπεια και ικανοποίηση εκείνων των δραστηριοτήτων που είναι αποδεκτές από το κοινωνικό σύνολο. (Μάνος 1986).

Σύμφωνα με τα παραπάνω η έννοια του χαρακτήρα είναι υπάλληλη της έννοιας της προσωπικότητας και αναφέρεται βασικά στο ηθικό μέρος της και στη σταθερότητα αντιμετώπισης των διαφόρων καταστάσεων που παρουσιάζονται.

Η ιδιοσυγκρασία είναι ένας αρχικός πυρήνας των στάσεων του ατόμου, όπως υπάρχει από τη φύση του ανεξάρτητα από τις κοινωνικές

επιδράσεις. Έτσι η ιδιοσυγκρασία θεωρείται σαν ένα από τα φυσικά γνωρίσματα, από τους γονότυπους που ο άνθρωπος φέρνει μαζί του. Επομένως, η ιδιοσυγκρασία προέρχεται προπάντων από την έμφυτη συναισθηματικότητα του ατόμου και από τις συναισθηματικές αντιδράσεις, που διαμορφώνονται με το χρόνο και τη συνήθεια. (Μελανίτου Ν. 1966).

Η έννοια της φυσιογνωμίας αναφέρεται στη διάκριση του ατόμου σε μια συγκεκριμένη περιοχή (φυσιογνωμία στην πολιτική, ιστορία κ.λ.π.)

Ο όρος προσωπικότητα χρησιμοποιείται συνήθως στη φράση «αυτός είναι μια εξαιρετική προσωπικότητα» δηλώνοντας την ακτινοβολία, το κύρος και τη δυναμική επίδραση που ασκεί πάνω στους συνανθρώπους του. Επίσης ακούγεται και η φράση «αυτός δεν έχει προσωπικότητα» με την έννοια πως δεν παρουσιάζει ακτινοβολία, δεν αντιδρά και εύκολα δέχεται την επίδραση των άλλων. Η προσωπικότητα δεν είναι καμιά ανθύπαρκτη και ανεξάρτητη ουσία, αλλά παίρνει κάποια οντότητα και περιεχόμενο μόνο, όταν αναφέρεται σε κάποιο ορισμένο άτομο, του οποίου αποτελεί ένα από τα πιο σπουδαία χαρακτηριστικά, μια και ο άνθρωπος είναι ένας ψυχοσωματικός οργανισμός. Εξάλλου, η προσωπικότητα υπάρχει τότε μόνο, όταν γίνεται αντιληπτή από τους άλλους ανθρώπους. (Δερβίση 1984).

Η προσωπικότητα είναι το μέσο με το οποίο κάθε άτομο εκφράζει κατά ένα μοναδικό τρόπο τον ψυχικό του κόσμο, ενεργεί και αντιδρά στους διάφορους ερεθισμούς του περιβάλλοντος, αντιμετωπίζει τη ζωή γενικά, εκπληρώνει τις ανάγκες του, πετυχαίνει τις επιδιώξεις του και αναπτύσσει τα ιδεώδη και τις αξίες του, που κατευθύνουν τη δραστηριότητά του. Όταν αναφερόμαστε στην προσωπικότητα ενός ατόμου, δε μας ενδιαφέρει η κάθε ψυχική λειτουργία του ατόμου αυτού χωριστά, αλλά το αποτέλεσμα που προκύπτει από τη δυναμική συνέργεια όλων των επιμέρους ψυχικών λειτουργιών και των σωματικών του

χαρακτηριστικών σε μια ζωντανή ψυχική ενότητα που φέρει τη σφραγίδα της μοναδικότητας μια και δεν υπάρχουν ούτε δύο άνθρωποι στον κόσμο με ταυτόσημη προσωπικότητα (Χασάπη 1980).

Θέλοντας, λοιπόν, κανείς να συλλάβει το περιεχόμενο, τα χαρακτηριστικά και την ουσία της προσωπικότητας, από ψυχολογική άποψη θα μπορούσε να την καθορίσει ως το ιδιαίτερο «σταθερό» και διαρκή τρόπο οργάνωσης των ατομικών φυσικών ψυχοσωματικών δυνάμεων του ανθρώπου σ' ένα ενιαίο όλο, κάτω από τις επιδράσεις του φυσικού και κοινωνικού - πολιτιστικού περιγύρου και ως τον ιδιαίτερο τρόπο δράσης - αντίδρασης και προσαρμογής στο περιβάλλον. Επομένως δύο είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, ο τρόπος οργάνωσης των ψυχοσωματικών δυνάμεων και ο τρόπος δράσης - αντίδρασης και προσαρμογής (Δερβίση 1984).

Από παιδαγωγική άποψη, λέγοντας προσωπικότητα, εννοούμε κάθε άτομο που χαρακτηρίζεται για τον ηθικό του χαρακτήρα, που οικειοποιήθηκε τις πολιτιστικές αξίες του κοινωνικο - πολιτιστικού περιβάλλοντος και απέκτησε την ικανότητα προσαρμογής του σ' αυτό. Δεν υπάρχει καμιά θεωρία και καμιά τοπολογία γενικά αποδεκτή που να καλύπτει ικανοποιητικά όλες τις πτυχές της ανθρώπινης ψυχοσύνθεσης. (Δερβίση 1984).

Η δομή της προσωπικότητας

Επειδή η έννοια της προσωπικότητας είναι πολύπλοκη, αναγκαζόμαστε πολλές φορές για να κατανοήσουμε πληρέστερα και να τη μελετήσουμε πειραματικά, να την αναλύσουμε στα στοιχεία που την αποτελούν. Με τον τρόπο αυτό κατανοούμε περισσότερο τις βαθύτερες εκδηλώσεις της συμπεριφοράς του ατόμου και τις αιτίες των αντιδράσεών του. (Χασάπη, 1980).

Τα κυριότερα στοιχεία της προσωπικότητας είναι:

- α) η φυσική (σωματική) διάπλαση του ατόμου
- β) η συναισθηματική ιδιοσυγκρασία.
- γ) τα ενστικτώδη κίνητρα
- δ) η νοημοσύνη και
- ε) ο χαρακτήρας (Δερβίση, 1984)

α) Η φυσική (σωματική) διάπλαση του ατόμου

Η εμφάνιση, η διάπλαση, η κινητικότητα, ακόμα και η χροιά της φωνής είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ατομικότητας του ανθρώπου. Με τον όρο «σωματικό σύστημα» εννοούμε όλα εκείνα τα οργανικά στοιχεία, που συγκροτούν το ανθρώπινο σώμα στη λειτουργία και στην ανάπτυξή του. Η συμπεριφορά του προσώπου φαίνεται πως έχει κάποια σχέση με τη δομή του σώματος.

Έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες να συνδυαστούν τα φυσιολογικά χαρακτηριστικά με ορισμένους τύπους ανθρώπων. Άνθρωπος λ.χ. πυκνός, δηλαδή με μεγάλες διαστάσεις στο στήθος και στην περιφέρεια, με στρογγυλό πρόσωπο ή και με φαλάκρα μπορεί να αντιστοιχεί σε κάποιο ψυχικό τύπο, που μας δίνει τη δυνατότητα να μαντεύουμε κάπως τη συμπεριφορά του. (Δερβίση, 1984)

Τα άτομα με άριστη σωματική διάπλαση και εμφάνιση, σχηματίζουν, συνήθως το συναίσθημα της αυτάρκειας, της ασφάλειας και της πεποίθησης, γιατί δε συναντούν εμπόδια, κατά την ένταξή τους στην ομάδα, είναι ευπρόσδεκτα από τα άλλα μέλη.

Τα άτομα, όμως, με ελαττωματική ή αποκρουστική εμφάνιση, δημιουργούν μια εικόνα για τον εαυτό τους, που είναι προβληματική και αιτία εσωτερικών συγκρούσεων, δημιουργούν συναισθήματα ανασφάλειας και μειονεξίας. Τα προβλήματα αυξάνονται με τη δυσμενή στάση του περιβάλλοντος. Πάντως είναι βέβαιο πως η σωματική διάπλαση, εμφάνιση και κατάσταση του ατόμου παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του (Δερβίση, 1984).

β) Η συναισθηματική ιδιοσυγκρασία.

Λέγοντας συναισθηματική ιδιοσυγκρασία εννοούμε τον ιδιόρρυθμο φυσικό συναισθηματικό κόσμο του ανθρώπου. Ο συναισθηματικός κόσμος αποτελείται: 1) από τη φυσική υφή και δομή του νευρικού συστήματος, 2) τις υποκειμενικές εμπειρίες και 3) τις σωματικές μεταβολές.

Ένα μέρος των υποκειμενικών εμπειριών είναι δυνατό να εκδηλωθεί και επομένως να περιγραφεί και να καταστεί αντικείμενο ψυχολογικής έρευνας. Ενώ το υπόλοιπο μέρος, που δεν είναι συνειδητό, συγχέεται με τα κίνητρα και τα ένστικτα. (Χασάπη, 1980).

Η φυσική - σωματική διάσταση εκδηλώνεται στις μεταβολές των σκελετικών και σπλαχνικών μυϊκών ιών. Οι μεταβολές αυτές προκαλούνται απ' το Αυτόνομο και το Κεντρικό Νευρικό σύστημα. Έχει επίσης αποδειχθεί πως τα κέντρα των διαφόρων συναισθημάτων βρίσκονται στον εγκέφαλο. Τα συναισθήματα, συνήθως, εξωτερικεύονται στο πρόσωπο, στις κινήσεις του σώματος και στην ποιότητα της φωνής.

Ιδιαίτερη σημασία για την προσωπικότητα έχει η συναισθηματική ωριμότητα. Λέγοντας συναισθηματική ωριμότητα ενός ανθρώπου, εννοούμε την ικανότητά του να διατηρεί ισορροπία και σταθερότητα στα συναισθήματά του, κατά τις σχέσεις του με τους άλλους και κατά τις δύσκολες καταστάσεις, που αντιμετωπίζει. Η συναισθηματική ανάπτυξη έχει τη δική της νομοτέλεια και δεν εξαρτάται άμεσα, από την ανάπτυξη των άλλων λειτουργιών. Έτσι πολλοί άνθρωποι, ενώ νοητικά είναι ώριμοι, λόγω της συναισθηματικής ανωριμότητας συμπεριφέρονται κατά τρόπο παιδαριώδη (Δερβίση, 1984)

γ) Τα ενστικτώδη κίνητρα

Ο άνθρωπος γεννιέται ένα «ον» με έντονα ένστικτα όσο μορφώνεται και εξανθρωπίζεται τόσο περισσότερο ελαττώνονται η

ένταση και η δύναμη των ενστίκτων του. Μια παράλογη συμπεριφορά μπορεί μονάχα να εξηγηθεί με την παραδοχή ότι υπάρχουν ασυνείδητες δυνάμεις που κάτω από την επίδρασή τους αναγκάζεται να ενεργεί κανείς. Από τους ερευνητές πρώτος ο Freud ασχολήθηκε με την ύπαρξη των ασυνείδητων κινήτρων και απέδειξε προς τα ασυνείδητα αυτά κίνητρα έρχονται στην επιφάνεια με τα όνειρα και τα συμπτώματα της νεύρωσης (Χασάπη, 1980).

Τί είναι όμως κίνητρο; Ο όρος «κίνητρο» σημαίνει μια εσωτερική ανάγκη που προδιαθέτει το άτομο σε ορισμένες δραστηριότητες ή το κατευθύνει προς ορισμένους σκοπούς. Τα κίνητρα άλλοτε είναι συνειδητά, άλλοτε ασυνείδητα και άλλοτε μικτά. (Δερβίση, 1984).

δ) Η νοημοσύνη (Intelligence)

Ο όρος «νοημοσύνη» σημαίνει μια συνθετική ικανότητα της νοητικής λειτουργίας του ανθρώπου να αφομοιώνει, να ταξινομεί και να χρησιμοποιεί τις γνώσεις του στην επίλυση των προβλημάτων της ζωής του. Η νοημοσύνη δεν είναι τόσο ικανότητα απόκτησης γνώσεων, όσο δεξιότητα αξιοποίησης των γνώσεων που αποκτήθηκαν. Είναι νοητική ενέργεια σύλληψης νέων καταστάσεων και επινόησης τρόπων λύσης προβλημάτων. Η πολυμάθεια δεν είναι αναγκαίο επακόλουθο αύξησης της νοημοσύνης. (Δερβίση, 1984).

Τα απαραίτητα στοιχεία της νοημοσύνης είναι: η αναλυτική συνθετική και συνδυασμική ικανότητα, η αυτοτέλεια κρίσης, η ευκαμψία και η ταχύτητα πνεύματος και η συγκέντρωση της προσοχής.

Οι βαθμοί νοημοσύνης άρχισαν να επισημαίνονται στις αρχές του αιώνα μας. Ο Benti και Simon, αφού διαπίστωσαν τη σχέση και την αναλογία ηλικίας και νοημοσύνης, επινόησαν ένα τεστ για κάθε ηλικία, κι έτσι μέτρησαν τη νοημοσύνη των παιδιών σε μονάδες νοητικής ηλικίας. Τα tests και οι μέθοδοι των Binet και Simon διαδόθηκαν και

σε άλλες χώρες και κυρίως στις Η.Π.Α., όπου ωρίμασε η ιδέα της επινόησης «δείκτη νοημοσύνης» του ανθρώπου. Έτσι δείκτης νοημοσύνης ($\Delta.N$) εννοούμε το πηλίκο της νοητικής ηλικίας ($N.H.$) δια της χρονολογικής ηλικίας ($X.H.$) του ατόμου. Αν λ.χ. ένα παιδί ηλικίας 10 χρόνων, τότε έχουμε $\Delta.N. = 10:8=1,25$. Για μέσο όρο του $\Delta.N.$ χρησιμοποιούμε συμβατικά τον αριθμό 100, οπότε το παιδί στο παράδειγμά μας παρουσιάζει $\Delta.N.$ 125. Τα test νοημοσύνης μετρούν διάφορες ικανότητες όπως: α) την ικανότητα αντίληψης του λόγου, 2) την ικανότητα χρησιμοποίησης του λόγου, 3) την αριθμητική ικανότητα 4) την ικανότητα αντίληψης των σχέσεων στο χώρο, 5) τη μνήμη 6) την οπτική αντίληψη και 7) την κριτική ικανότητα. (Δερβίση, 1984).

ε) Ο χαρακτήρας

Ο όρος «χαρακτήρας» που έχει επικρατήσει στη διεθνή βιβλιογραφία (character) παράγεται από το ρήμα «χαράσσω» και σημαίνει πρώτα το όργανο της χάραξης και μετά το σημάδι, το αποτύπωμα, την εικόνα που έχει χαραχτεί, ως διακριτικό σημείο, Η λέξη, μεταφορικά, χρησιμοποιείται στην καθομιλουμένη, για να δηλώσει ορισμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ανθρώπου. Γίνεται λόγος π.χ. για το καλό ή κακό χαρακτήρα. Αυτό σημαίνει το χαρακτηριστικό της προσαρμογής και συμμόρφωσής του προς τους κανόνες και τις απαιτήσεις της κοινωνίας ή το αντίθετο. Στη φράση πάλι, «δυνατός ή αδύνατος χαρακτήρας» εκφράζεται το χαρακτηριστικό της δυνατής ή αδύνατης βούλησης του ατόμου (Δερβίση, 1984).

Ας γνωρίσουμε όμως, τα διάφορα χαρακτηριστικά, που αναφέρουν οι διάφοροι ψυχολόγοι στους ορισμούς τους, ερευνώντας ο καθένας κάποια διαφορετική άποψη του χαρακτήρα.

α) Ο Le Senne, τονίζοντας, ιδιαίτερα, το ρόλο του κληρονομικού παράγοντα στη διαμόρφωση του χαρακτήρα, γράφει: «χαρακτήρας είναι

το σύνολο των έμφυτων προδιαθέσεων, που αποτελούν τον ψυχικό σκελετό του ανθρώπου» (Borard, R. Αθήνα 1957).

β) Ο Andre Lalande ορίζει το χαρακτήρα ως «το σύνολο των συνηθισμένων τρόπων, με τους οποίους αισθάνεται, αντιδρά και διακρίνεται ένα άτομο από ένα άλλο» (Lolande, A. Αθήνα 1671).

Στον ορισμό αυτό, παρουσιάζεται, ως διακριτικό χαρακτηριστικό ενός ατόμου, το σύνολο των συνηθισμένων τρόπων αίσθησης και αντίδρασης. Δεν αναφέρεται, όμως, ο τρόπος της σκέψης. Επίσης δε γίνεται λόγος, αν και κατά πόσο το σύνολο των συνηθισμένων τρόπων είναι αποτέλεσμα του κληρονομικού παράγοντα ή των επιδράσεων του κοινωνικοπολιτιστικού περιγυρου ή και των δύο.

γ) Ως τρόπος αντίδρασης δηλώνεται ο χαρακτήρας και απ' τον Η. Wallon λέγοντας: «χαρακτήρας είναι ο σταθερός και ιδιόρρυθμος τρόπος, με τον οποίο το άτομο αντιδρά στις συνθήκες και με τον οποίο εκφράζει τον εαυτό του, τις επιδιώξεις του, τις ιδέες του, τα ιδανικά του.

Τα ίδια περίπου χαρακτηριστικά αποδίδουν και οι έλληνες ερευνητές στο χαρακτήρα.

δ) Ο Βορέας λ.χ. γράφει στην Ψυχολογία του: «χρακτήρ είναι ο ιδιάζων τρόπος του συναισθάνεσθαι, βούλεσθαι, πράττειν». Στον ορισμό αυτό, ο χαρακτήρας καθορίζεται ως ίδιος τρόπος της συναισθηματικής και βουλευτικής λειτουργίας και της πράξης.

ε) Κατά τον Παγιατάκη, ο χαρακτήρας ορίζεται: «ως πυρήν των θεμελιωδών προδιαθέσεων αίτινες μεταδίδονται δια της κληρονομικότητας και αποτελούν οιονεί την ψυχική δομή εκάστου ατόμου» (Παγιατάκη, Σπ. Αθήνα 1957).

Στον προκείμενο ορισμό, τονίζεται, ιδιαίτερα, ο κληρονομικός πάλι παράγοντας.

στ) Ο Δ. Μωραΐτης, τελικά, ορίζει το χαρακτήρα ως : «τρόπον, με τον οποίον ο άνθρωπος προσπαθεί να λύσει τα προβλήματα της ζωής (εργασία, συνεργασία, αναπαραγωγή) ή ως στάση, που έλαβε απέναντι των προβλημάτων» (Δερβίση - 1984).

Μελετώντας κανείς με προσοχή τους παραπάνω ορισμούς, καταλήγει στις ακόλουθες διαπιστώσεις:

1. Στον πρώτο και πέμπτο ορισμό, κυριαρχεί το χαρακτηριστικό των έμφυτων θεμελιωδών προδιαθέσεων, που είναι αποτέλεσμα της κυριαρχίας της κληρονομικότητας. Αν όμως, ο χαρακτήρας είναι το σύνολο ή ο πυρήνας των προδιαθέσεων, τότε γεννιέται η απορία, ποιο ρόλο παίζει και ποια δυνατότητα έχει η αγωγή στη βελτίωση του χαρακτήρα του ανθρώπου. Αλλά τόσο η ιστορία της Αγωγής και γενικότερα της Παιδαγωγικής, όσο και η Ψυχολογία της Μάθησης αποδεικνύουν πως η διαμόρφωση του χαρακτήρα ενός ανθρώπου δεν καθορίζεται μόνο, από τις κληρονομικές προδιαθέσεις, αλλά και απ' τις περιβαλλοντικές (φυσικές, κοινωνικο-πολιτιστικές) επιδράσεις. Αυτό αποδεικνύεται, αν συγκρίνει κανείς τους εθνικούς χαρακτήρες των βόρειων και νότιων λαών ή τους χαρακτήρες των μορφωμένων και αμόρφωτων ατόμων ενός λαού.

2. Στο δεύτερο ορισμό, παρουσιάζεται το χαρακτηριστικό της συνήθειας

(έξης) Η συνήθεια, όμως, είναι αποτέλεσμα της επανάληψης μιας συνειδητής πράξης, η οποία ως σύνολο σκόπιμων ενεργειών, έχει καθοριστεί προπάντων από τη μάθηση.

3. Στον τρίτο, τέταρτο και έκτο ορισμό, ο χαρακτήρας θεωρείται «σταθερός και ιδιόρρυθμος τρόπος αντίδρασης» ή σαν «αδιάζων τρόπος του συναισθάνεσθαι, βούλεσθαι και πράττειν» ή σαν τρόπος λύσεως των προβλημάτων. Ο ιδιόμορφος, όμως, τρόπος συμπεριφοράς κάθε ανθρώπου καθορίζεται από τις

φυσικές και κοινωνικο - πολιτιστικές επιδράσεις και από τις φυσικές τάσεις, κλίσεις, και προδιαθέσεις, που είναι διαφορετικές από άτομο σε άτομο. (Δερβίση 1984).

Ύστερα από τα παραπάνω, μπορεί κανείς να ορίσει το χαρακτήρα ως τον ιδιόμορφο, προσωπικό και σχεδόν «σταθερό» τρόπο νόησης, βούλησης, συναίσθησης, έκφρασης και συμπεριφοράς του ανθρώπου, που καθορίζεται απ' τη φυσική του κληρονομιά και τις φυσικές και κοινωνικο - πολιτιστικές επιδράσεις.

Ο χαρακτήρας, λοιπόν, είναι μια ολότητα. Αυτό δεν ισχύει μόνο για το χαρακτήρα αλλά και για κάθε τι το ψυχικό. Μόνο που πολλά ψυχικά φαινόμενα εξετάζονται κάπως απομονωμένα. Οπου, όμως αντιλαμβανόμαστε τυπικά κάτι, που αναφέρεται στο χαρακτήρα, τότε κατανοούμε συγχρόνως τον ίδιο το χαρακτήρα. Κάθε επιμέρους χαρακτηριστικό δείχνει την ολότητα του χαρακτήρα και γίνεται αντιληπτό σε σχέση με την ολότητα. (Helwig R. Stuttgart 1957)

Στην έννοια του χαρακτήρα, τονίζεται αρκετά η μοναδικότητα και η ιδιοτυπία του ατόμου, καθώς και η θέση του στο κοινωνικο - πολιτιστικό περιβάλλον και μάλιστα όχι η στιγμιαία, αλλά η σταθερή. Ο χαρακτήρας σχηματίζει το σταθερό φόντο, το σχήμα της βασικής θέσης του ατόμου προς το ανθρώπινο περιβάλλον. Εξάλλου, η δομή του χαρακτήρα σχηματίζεται κατά την εξέλιξη του ατόμου και στη συνάντησή του με το περιβάλλον. Ο χαρακτήρας, λοιπόν είναι το αποτέλεσμα ενός αυτοκαθορισμού του ανθρώπου απέναντι στις αξίες του περιβάλλοντος, που παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του χαρακτήρα. Η αναγνώριση της ανθρώπινης αξίας και η αγάπη λ.χ. προς το συνάνθρωπο, σημαίνοντας πολύ μεγάλες αξίες, αναπτύσσουν ένα διαφορετικό χαρακτήρα, απ'ότι όταν ήταν ασήμαντες. Οι αξίες ανήκουν στο χαρακτήρα και ορίζουν το σημαντικότερο μέρος του, αλλά και ο

χαρακτήρας του καθενός αντικατοπτρίζεται στον αγώνα ιεράρχησης των αξιών. (Δερβίση 1984).

Εκείνο, όμως, που ιδιαίτερα ενδιαφέρει τους παιδαγωγούς, είναι το ερώτημα, πότε και πως διαμορφώνεται ο χαρακτήρας του ανθρώπου.

Στο «πότε» δίνονται δύο απαντήσεις.

Την πρώτη απάντηση αντιπροσωπεύει η Μ. Montessori, που λέει: «το παιδί διαμορφώνει βασικά το χαρακτήρα του στα πρώτα πέντε χρόνια της ζωής του. Ο σκελετός της όλης προσωπικότητας του ατόμου διαμορφώνεται σ' αυτή την κρίσιμη ηλικία» (Bogard, Αθήνα 1957).

Την παραπάνω άποψη υποστηρίζουν οι πρωτεργάτες της Ψυχανάλυσης Freud και Alder και η Spitz, που την ενίσχυσε με τις παρατηρήσεις της, τις οποίες έκανε σε βρέφη που ανατρέφονταν από τις μητέρες τους και σε βρέφη που μεγάλωναν σε βρεφοκομείο χωρίς τη στοργή, το χάδι και τη φροντίδα της μητέρας.

Τη δεύτερη απάντηση αντιπροσωπεύουν οι επιστήμονες, που πιστεύουν πως ο χαρακτήρας και η προσωπικότητα του ανθρώπου διαμορφώνονται προπάντων κατά την εφηβική ηλικία.

Κανείς δε μπορεί να αγνοήσει την κρισιμότητα τόσο της πρώτης παιδικής ηλικίας (1-5 χρόνων) όσο και της εφηβικής.

Η πρώτη διακρίνεται για την ένταση και το ανεξίτηλο της εντύπωσης των πρωταρχικών ερεθισμάτων, που αναμφίβολα διαμορφώνουν το σκελετό και προκαθορίζουν την ιδιοτυπία και ιδιομορφία του χαρακτήρα.

Η δεύτερη - η εφηβική ηλικία - με τις επαναστατικές ψυχοσωματικές μεταβολές και την πνευματική της αναδόμηση, θα καθορίσει, κατά κάποιο τρόπο, την «οριστική» ποιότητα και μορφή του χαρακτήρα.

Δύο, λοιπόν, είναι οι κύριοι σταθμοί για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα του ανθρώπου, η ηλικία των πέντε πρώτων χρόνων, που παίζει τον πρώτο ρόλο και η εφηβική ηλικία τον τελικό.

Αυτό, βέβαια, δε σημαίνει πως ο χαρακτήρας του ανθρώπου μένει τελείως ανεπηρέαστος από τα συνταρακτικά γεγονότα της κατοπινης ζωής αλλά ελάχιστα μπορεί να μεταβληθεί ο χαρακτήρας και η προσωπικότητα, που έχουν ήδη σφυρηλατηθεί πάνω στο αμόνι της καλά φροντισμένης και σκόπιμης και ευμέθοδης σχολικής αγωγής. (Δερβίση 1984).

Το «πως» δηλαδή, από ποιους παράγοντες καθορίζεται η διαμόρφωση του χαρακτήρα.

Τα κληρονομικά στοιχεία, η ιδιοσυγκρασία (temperament) και οι προδιαθέσεις δέχονται τις εξωτερικές φυσικές και κοινωνικο - πολιτιστικές επιδράσεις και ανάλογα με την ιδιοσυστασία και την ιδιοτυπία του νευρικού συστήματος και την ιδιομορφία των εξωτερικών επιδράσεων, οργανώνεται από το συνειδησιακό εγώ ο χαρακτήρας του ανθρώπου, που εκφράζει την ολότητα της ανθρώπινης προσωπικότητας (Δερβίση 1984).

Πηγές μελέτης της Προσωπικότητας

Οι Κυριότερες γνώσεις για την προσωπικότητα των ανθρώπων προήλθαν από τη μελέτη και την έρευνα του αρρωστημένου ψυχικού βίου, δηλαδή από την ψυχοπαθολογία.

Βέβαια, ίχνη γνώσεων για την ανθρώπινη προσωπικότητα που προέρχονται από τη μελέτη υγιών ανθρώπων, μπορεί κανένας να βρεί σ' όλες τις εποχές. Από την εποχή όμως, του Ιπποκράτη και μέχρι το 18^ο αιώνα η έννοια της προσωπικότητας χρησιμοποιόταν μονάχα από ψυχοπαθολόγους (ιατρούς, ψυχιάτρους), ενώ η ψυχοπαθολογία ασχολιόταν με τη διερεύνηση απλούστερων ψυχικών λειτουργιών. Έτσι, η μελέτη της προσωπικότητας των πασχόντων ανθρώπων πρόσφερε πάρα πολλά στις γνώσεις μας για την προσωπικότητα των υγιών ανθρώπων. Διακεκριμένοι ψυχίατροι του παρόντα αιώνα, όπως ο Kretclimer, ο Freud, ο Jung κ.λ.π. αποτέλεσαν τους θεμελιωτές των θεωριών για την

προσωπικότητα και τα ονόματά τους είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένα με τις σύγχρονες γνώσεις μας γι' αυτήν. (Χασάπη 1980)

Πρέπει όμως, να παραδεχθεί κανείς ότι στις σύγχρονες γνώσεις μας για την προσωπικότητα συνέβαλε και η ψυχολογία. Η σύγχρονη πειραματική ψυχολογία έχει ενδιαφερθεί πρόσφατα για τη μελέτη υγιών ή άρρωστων ανθρώπων και συνέβαλε και εξακολουθεί να συμβάλλει στην παραπέρα μελέτη του δύσκολου αυτού θέματος, που δεν έχει βρεί ακόμα την τελική του λύση. Από τη στενή συνεργασία ψυχιάτρων και κλινικών ψυχολόγων προέκυψαν οι πρώτοι καρποί και ελπίζεται ότι θα καλυφθεί το τεράστιο κενό που παρουσιάζουν οι γνώσεις μας στο κεφάλαιο της προσωπικότητας των ανθρώπων, υγιών και ψυχικά αρρώστων. (Χασάπη 1980)

Η ανάπτυξη της προσωπικότητας κατά την εφηβεία.

Γύρω στο τέλος του σταδίου της σχολικής ηλικίας, το παιδί έχει αποκτήσει πάρα πολλές θεωρητικές γνώσεις πάνω σ' ενδιαφέροντα θέματα που αφορούν τον κόσμο που το περιβάλλει και τη ζωή γενικότερα. Τις γνώσεις αυτές τις αποκτά από τους γονείς, τους δασκάλους, από άλλα ενήλικα και νεαρά άτομα, από την παρατήρηση όσων βλέπει γύρω του, από τη μελέτη βιβλίων, από την παρακολούθηση των μέσων μαζικής ενημέρωσης από τους συνομηλίκους του, και από κάθε άλλη πηγή που έχει στη διάθεσή του. (Χασάπης 1980).

Βέβαια, πολλές από τις γνώσεις του είναι αντιφατικές και αλληλοσυγκρουόμενες, αλλά αυτό δεν απασχολεί ιδιαίτερα το παιδί στο στάδιο αυτό της αναπτύξεως του, γιατί δεν είναι υποχρεωμένο να παίζει αληθινούς ρόλους και να πάρει πραγματικές θέσεις στη ζωή. Παίζοντας μέσα στην ομάδα το παιδί ασκείται στους μελλοντικούς

ρόλους και στις μελλοντικές θέσεις που θα παίζει αργότερα σαν ενήλικος και αλλάζει ρόλους ή θέσεις με μεγάλη ευκολία.

Στη σχολική ηλικία το παιδί έχει αποκτήσει κάποια εξωτερική ελευθερία στις κινήσεις του μακριά από τους δικούς του, όση χρειάζεται για να ικανοποιήσει την ανάγκη να παίζει με τα παιδιά της ηλικίας του. Έτσι, δέχεται αδιαμαρτύρητα τον εξωτερικό έλεγχο που επιβάλλουν σ' αυτό οι γονείς του γιατί περισσότερη ελευθερία από εκείνη που χρειάζεται για το παιχνίδι του αποτελεί περιττή πολυτέλεια, άχρηστη για το παιδί (Χασάπη, 1980).

Εσωτερικά, όμως το παιδί είναι αρκετά δεσμευμένο από την ενσωμάτωση των γονικών παραινήσεων και συμβουλών.

Όταν θέλει να φύγει από το σπίτι αισθάνεται υποχρεωμένο να ρωτάει τους γονείς του. Όταν βρεθεί μακριά τους, ενεργεί με βάση το τι το ήθελαν οι γονείς του, να κάνει σε κάθε περίπτωση. Με άλλα λόγια το παιδί είναι συναισθηματικά εξαρτημένο από τους γονείς του. Όλες οι ενέργειες ξεκινούν από αυτή την εξάρτηση και πραγματοποιούνται μέσα στα πλαίσια μιας περιορισμένης αυτονομίας. Τα παιδιά δε διαμαρτύρονται γι' αυτή την εξάρτηση.

Ο κυριότερος στίβος, που το παιδί εξαντλεί όλες τις δραστηριότητες του είναι το παιχνίδι μέσα στα πλαίσια μιας ομάδας από συνομήλικα παιδιά. Στο παιχνίδι παίζει διάφορους ρόλους, προβάλλει διάφορες αρχές και θέσεις που δανείστηκε από τα πρόσωπα με τα οποία ταυτίστηκε, ένα παιχνίδι ξέφρενο που απορροφά όλη του τη δραστηριότητα. Η ζωή στην πρακτική της εκδήλωση και στην πνευματική της υπόσταση δεν το ενδιαφέρει. (Χασάπη, 1980).

Βαθμιαία όμως, ή απότομα σε σπανιότερες περιπτώσεις, με το πέρασμα στην ήβη το μεγάλο παιδί αρχίζει να μεταβάλλει συμπεριφορά σε όσα αναφέρθηκαν παραπάνω. Η μεταβολή αυτή δεν είναι τυχαία, αλλά οφείλεται στην κινητοποίηση του παιδιού από νέα

εσωτερικά κίνητρα, που δημιουργούνται μέσα του και το αναγκάζουν να αλλάξει συμπεριφορά. Τα κίνητρα αυτά είναι το αποτέλεσμα των νέων σωματικών, φυσιολογικών και ψυχολογικών ωριματικών μεταβολών, που λαμβάνουν χώρα κατά την ήβη. Κάτω από την επίδραση των σωματικών μεταβολών, για τις οποίες είναι ενήμερο, καθώς και άλλων φυσιολογικών και ψυχολογικών μεταβολών, για τις οποίες είναι ανύποπτο, αρχίζει να νιώθει διαφορετικά, να δημιουργεί νέες ανάγκες και να μεταβάλλει νοοτροπία και συμπεριφορά, κινητοποιούμενο από εντελώς νέα κίνητρα απότοκα αυτών των σπουδαίων μεταβολών.

Το μεγάλο αγόρι σκιρτά από ενθουσιασμό, όταν ανακαλύψει να φυτρώνουν οι πρώτες τρίχες στο εφηβαίο και τις μασχάλες του. Με κρυφή χαρά βλέπει τις μεταβολές στην ανάπτυξη των γεννητικών του οργάνων, που γίνονται τώρα το κέντρο του ενδιαφέροντός του. Τους κρυφούς αυτούς «θησαυρούς» του τους κρατάει μακριά απ' τα αδιάκριτα μάτια των ενηλίκων του περιβάλλοντός του και κυρίως της μητέρας.

Όταν κάποια στιγμή εντελώς τυχαία ή μετά από βίαιο ερεθισμό των γεννητικών του οργάνων φθάσει στην πρώτη εκσπερμάτιση, καταλαμβάνεται από έκσταση, από αγαλλίαση και άλλα αλλόκοτα συναισθήματα, ανάμικτα πολλές φορές με φόβο. (Χασάπη, 1980).

Το κορίτσι, πάλι, καμαρώνει το φουσκωμένο στήθος του και κουνιέται με αυταρέσκεια για να δείξει τις καμπύλες που απέκτησε το σώμα του, ενώ ο καθρέπτης αποτελεί τώρα ένα απαραίτητο σύντροφο, που το βοηθάει να γνωρίσει τις σωματικές του μεταβολές. Το ντύσιμό του το απασχολεί όλο και περισσότερο και αρχίζει να διαφωνεί και να καυγαδίζει με τη μητέρα του για την αμφίεσή του και να συμβουλευεται τις φίλες του στις οποίες έχει περισσότερη εμπιστοσύνη. Τα αγόρια αρχίζουν να του φαίνονται διαφορετικά και απομακρύνεται από αυτά στην αρχή, ενώ αργότερα το απασχολούν πάρα πολύ. Με περηφάνια και ενθουσιασμό, που συνοδεύεται πολλές φορές και από κάποιο φόβο, αναγγέλλει στη

μητέρα του και κυρίως στις φίλες του το μεγάλο γεγονός της ζωής του, την πρώτη έμμηνο ρύση. (Χασάπη, 1980).

Παράλληλα με την παραπάνω διαφοροποίηση, τα ενδιαφέροντα και οι απασχολήσεις των εφήβων, αγοριών και κοριτσιών μεταβάλλονται βαθμιαία.

Οι στενοί δεσμοί ανάμεσα σε δύο εφήβους φίλους του ίδιου φύλου παραξενεύουν συχνά τους γονείς και τους κάνουν να αντιδρούν. Έτσι, αρχίζουν οι πρώτες διαφωνίες εφήβων - γονέων, που φέρνουν τους εφήβους ακόμα πιο κοντά. Αρχίζει ο αγώνας των εφήβων για την αποτίναξη της κυριαρχίας των γονιών και ιδιαίτερα του πατέρα, που ασκεί την εξουσία στην οικογένεια.

Στην αποτίναξη του συναισθηματικού ελέγχου του πατέρα και της μητέρας και κυρίως στην καταπάτηση της πατρικής κυριαρχίας, οι έφηβοι ενθαρρύνονται μεταξύ τους. Ο έφηβος μάλιστα που κατορθώνει τα περισσότερα πράγματα στον τομέα αυτό, αποτελεί αντικείμενο θαυμασμού των άλλων, στις παρέες των εφήβων που σχηματίζονται βαθμιαία.

Στις ευρύτερες παρέες τους, οι έφηβοι διηγούνται τα κατορθώματά τους και αρχίζουν όλοι μαζί να συζητούν τις αρχές των γονιών τους και να αμφισβητούν τις ιδέες τους, τις θέσεις τους, μια αμφισβήτηση που σιγά - σιγά εξελίσσεται σε αμφισβήτηση των ιδανικών, των ιδεολογικών και των θέσεων της προηγούμενης γενιάς και του κατεστημένου γενικά. (Χασάπη, 1980).

Ο αγώνας του εφήβου αγοριού ή κοριτσιού, για ελευθερία στις κινήσεις και την αποτίναξη του συναισθηματικού ελέγχου των γονιών οδηγείται στις περισσότερες περιπτώσεις σ' ένα ευχάριστο τέλος, όταν ο νέος ή η νέα αποκτήσει την ανεξαρτησία που χρειάζεται χωρίς μεγάλη δυσκολία γιατί οι γονείς κατανοούν τις ανάγκες τους και έτσι βοηθούν τη σταδιακή χειραφέτησή τους. Στις περιπτώσεις αυτές ο αγώνας είναι ήπιος

και Δε φαίνεται να άλλαξε τίποτε στην οικογένεια. Τα πράγματα, όμως, δεν εξελίσσονται πάντοτε ευνοϊκά.

Έτσι, σε μερικές περιπτώσεις ο αγώνας ανάμεσα στα δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα, τον έφηβο κυρίως και τον πατέρα του παίρνει τη μορφή σκληρής και ανυποχώρητης μάχης, με απρόβλεπτες συνέπειες και για τα δύο μέρη. Η ένταση αυτής της διαμάχης που παίρνει διάφορες μορφές, θα εξαρτηθεί από την ιδιοσυγκρασία και το μέγεθος της ανάγκης του εφήβου για χειραφέτηση από τη μια πλευρά και από την αντίσταση και τις αντιδράσεις του πατέρα σ' αυτή τη χειραφέτηση από την άλλη. Μερικά παιδιά είναι πολύ σκληρά και επίμονα. Μερικοί πατέρες είναι σκληροί και άκαμπτοι, ίσως γιατί οι ίδιοι διατρέχουν επίσης μια δύσκολη καμπή της ζωής τους και δεν είναι σε θέση να κατανοήσουν την ανάγκη του εφήβου για ανεξαρτησία. (Χασάπη, 1980).

Η εγκατάλειψη της οικογένειας αποτελεί φοβερό κίνδυνο για τον έφηβο. Γιατί ο έφηβος ακόμα και τον καιρό που παλεύει απελπισμένα για τη χειραφέτησή του έχει ανάγκη από τη συμπαράσταση των ενηλίκων, γιατί είναι άπειρος και ανίκανος να αντιμετωπίσει μόνος του τους κινδύνους που εμφώλεύουν γύρω του. Έτσι, ενώ αφήνει το σπίτι του για να ελευθερωθεί από την πατρική εξουσία, η ανάγκη να συμβουλευτεί κάποιον ενήλικο τον φέρνει κοντά σε άγνωστα πρόσωπα, που μπορεί να εκμεταλλευθούν την απειρία του και την ανάγκη του να δημιουργήσει ένα δεσμό μ' ένα ενήλικο πρόσωπο, για να δώσει λύσεις σε μεριά προβλήματα που δεν μπορεί να λύσει μόνος του ή με τη βοήθεια των συνομηλίκων.

Όταν οι διαμάχες ανάμεσα στον πατέρα και τον έφηβο παίρνουν δυσάρεστες διαστάσεις, τότε για τον έφηβο ο πατέρας φαντάζει σαν «τύραννος» σαν «σκουριασμένο μυαλό», σαν «ξεμωραμένος» ενώ κάθε κίνηση του εφήβου για ανεξαρτησία εκλαμβάνεται από τον πατέρα σαν

«φοβερή ανταρσία», σαν «εξαιρετική θρασύτητα», σαν μια «ντροπή για την οικογένεια» (Χασάπη, 1980).

Από πολύ νωρίς το άτομο ταυτίζεται, στην αρχή με τους γονείς του, αργότερα με τους δασκάλους, με άλλα ενήλικα πρόσωπα πραγματικά ή φανταστικά, γνωστά ή άγνωστα, με παιδιά της ηλικίας τους. Οι ταυτίσεις αυτές συνεχίζονται και στην εφηβεία. Κάθε ταύτιση περιέχει μέσα της ένα ιδανικό, ή μια θέση ή μια ιδέα. Οι ταυτίσεις αυτές φέρνουν συχνά θέσεις ή αρχές που αλληλοσυγκρούονται ή αλληλοαναιρούνται. Έτσι στον έφηβο υπάρχει σχεδόν στο τέλος της εφηβείας μια σχετική σύγχυση στις ιδέες, τις θέσεις, τα ιδανικά κ.λ.π. Η σύγχυση αυτή μπορεί να δικαιολογήσει το γεγονός ότι οι έφηβοι εμφανίζονται κάθε φορά και διαφορετικοί, ως προς τις ιδέες τους και τις θέσεις τους. Η ασταθής αυτή συμπεριφορά αρχίζει στο τέλος της εφηβείας να ενοχλεί τους ίδιους. Αρχίζουν τότε να πέφτουν στη μελέτη διαφόρων βιβλίων φιλοσοφικών, κοινωνικών, πολιτικών κ.λ.π. και αφού μάθουν αρκετά γύρω από διάφορες ιδεολογίες, θεωρίες αρχίζουν να ξεκαθαρίζουν τις διάφορες θέσεις, ιδανικά αρχές και ιδέες τους και μετά από κάποιο αγώνα καταλήγουν σε σταθερές απόψεις και πεποιθήσεις, εντελώς εξατομικευμένες, αποκτούν δηλαδή τη δική τους πνευματική ταυτότητα.

Όσα λέχθηκαν αποτελούν μια εισαγωγή στις μεταβολές της προσωπικότητας για την εφηβεία. Σε κεφάλαιο που θα ακολουθήσει θα αναφερθούμε διεξοδικά στο κοινωνικό περιβάλλον κατά την εφηβεία, γιατί η διαμόρφωση της προσωπικότητας μπορεί να γίνει μονάχα σε συνάρτηση με αυτό το περιβάλλον (όπου νοείται το οικογενειακό περιβάλλον, το σχολικό, οι συνομήλικοι και άλλοι ενήλικοι, τα Μ.Μ.Ε. κ.λ.π.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Έννοια των όρων ήβη και εφηβεία

Ετυμολογία η λέξη εφηβεία δηλώνει εισέρχομαι στην ήβη («das lunglingsalter» «Adolesceuce», λατιν adolescere, adolescens = ον σε φυσιολογική ανάπτυξη).

Δεν μπορεί να ισχυριστεί κανείς εύκολα ότι η εφηβεία ταυτίζεται με την ήβη. Και αυτό γιατί η ήβη είναι αναπόφευκτο βιολογικό γεγονός, ενώ η εφηβεία είναι ένα ψυχολογικό φαινόμενο σχεδόν γενικευμένο. (Μιχαηλίδη - Νουάρου, 1987).

Μέσα από το έργο του Debesse Μ. «Η κρίση της νεανικής πρωτοτυπίας» προκύπτει ότι εκείνο που κυρίως είναι η εφηβεία, είναι αυτό που θα το αποκαλούσαμε «Έκρηξη του Προσώπου» Το «πρόσωπο» δυνητικότητα και πυρήνας της κάθε προσωπικότητας, που ως όρος εκφράζει την τομή και συμφιλίωση, σε μια οντότητα, του ατομικού με το κοινωνικό και κυρίως δηλώνει τη σφραγίδα της μοναδικότητας και ελευθερίας της ύπαρξης που προβάλλει από τη νηπιακή ήδη ηλικία. (Κοσμόπουλος, 1994)

Ο Drever χαρακτηρίζει ως εφηβική ηλικία τη χρονική περίοδο από την έναρξη της ήβης μέχρι την ενηλικίωση. Ο Jersild χρησιμοποιεί τον όρο «εφηβεία» για να χαρακτηρίσει την περίοδο εκείνη κατά την οποία το εξελισσόμενο άτομο πραγματοποιεί τη μετάβαση από την παιδική στην ώριμη ηλικία. Η έννοια «εφηβική ηλικία» ορίζεται σαν μια πορεία με πολλές φάσεις κατά τις οποίες ο έφηβος αναπτύσσεται και προσαρμόζεται στις νέες, εξωτερικά και εσωτερικά συνθήκες της ζωής του. Πρόκειται για μεταβατική ηλικία που αρχίζει εκεί που τελειώνει η παιδική και σταματάει εκεί όπου αρχίζει η ζωή του ενήλικου. Ολόκληρη η προσωπικότητα του παιδιού αναδιοργανώνεται από ψυχολογική άποψη

και ξαναρχίζει σε νέες αυτή τη φορά βάσεις. (Μιχαηλίδη - Νουάρου, 1987).

Η εφηβική ηλικία είναι η περίοδος εκείνη του ανθρώπινου βίου, η οποία ευρίσκεται μεταξύ της παιδικής ηλικίας και της ωρίμου ζωής. Κατ' ακολουθία ο έφηβος δεν είναι ούτε παιδί, ούτε ώριμος άνθρωπος, αλλά είναι ον το οποίο παρουσιάζει πολλά ίδια σωματικά και ψυχικά γνωρίσματα, εκ των οποίων, όμως, κάποια θυμίζουν την παιδική και άλλα την ώριμη ηλικία (Μελανίτης, 1966).

Σύμφωνα με τον John Horrocks, ο όρος «εφηβική ηλικία» είναι περιγραφικός και αφορά την περίοδο κατά την οποία ένα άτομο που είναι συναισθηματικά ανώριμο (μεταξύ 12 και 19 ετών), φτάνει τον ύψιστο βαθμό της σωματικής και της πνευματικής ανάπτυξής του. Αν και έχει όλες σχεδόν τις ικανότητες του ενήλικου, ωστόσο το άτομο αυτό παίζει το ρόλο μικρού παιδιού, όπως είναι δεμένο και περιορισμένο από τον πολιτισμό μέσα στον οποίο ζει. Η εφηβική ηλικία καθορίζεται επίσης πολιτιστικά αντιπροσωπεύει μια περίοδο όπου γίνονται δυσκολότερες προσαρμογές, αν το κοινωνικό περιβάλλον επιβάλλει μεγάλους περιορισμούς. Αν αντίθετα παρέχει σχετική ελευθερία τότε το πρόβλημα του εφήβου είναι κυρίως η απόκτηση εμπειρίας μέσα στη ζωή (Ανδρέα Μιχαηλίδη - Νουάρου, 1987).

Ο κοινωνικός ψυχολόγος Kurt Lewin λέει ότι η εφηβική ηλικία σχετίζεται με την αύξηση της δραστηριότητας ορισμένων ορμονών και με ορισμένα άλλα φαινόμενα της σωματικής ανάπτυξης. Οι τελευταίες απόψεις για το πρόβλημα της εφηβικής ηλικίας δίνουν μεγάλη σημασία στην κοινωνική πλευρά του.

Τονίζεται ιδιαίτερα το γεγονός ότι η συμπεριφορά, που χαρακτηρίζει ειδικά την εφηβική ηλικία, είναι πολύ διαφορετική σε διαφορετικές κοινωνίες. (Μιχαηλίδη - Νουάρου, 1987).

Ο Harold E. Jones μας λέει ότι η εφηβική ηλικία δεν είναι αναγκαστικά περίοδος οξύτερης ανωμαλίας. Όταν, όμως, εμφανιστεί κάποια ανωμαλία, τότε πολλοί παράγοντες την εξηγούν. Αυτοί βρίσκονται και στον οργανισμό του ατόμου και στην κοινωνία και δεν μπορούμε να κοιτάζουμε μόνο το ένα φαινόμενο και αμελήσουμε το άλλο» (Μιχαηλίδη - Νουάρου, 1987).

Η εφηβική ηλικία ορίζεται ως η τελευταία φάση της ανάπτυξης, το τελευταίο στάδιο στην πορεία του ατόμου προς την ωριμότητα, όπως έχει αναφερθεί. Αποτελεί τη φάση της ζωής κατά την οποία πραγματοποιείται το πέρασμα του ατόμου από τον κόσμο του παιδιού, με την ανεμελιά και την εξάρτηση, στον κόσμο του ενήλικου, με την υπευθυνότητα και την αυτοδιαχείριση. Το πέρασμα αυτό, ασφαλές Δε γίνεται «εν μια νυκτί» αλλά βαθμιαία, σ' ένα διάστημα 7-8 ετών. Στο διάστημα αυτό, το αναπτυσσόμενο άτομο, ο έφηβος, δεν είναι πια παιδί, ούτε όμως ακόμη ενήλικος. Γι' αυτό η εφηβική ηλικία χαρακτηρίζεται ως Περίοδος Μεταβατική. (Παρασκευόπουλος ' 81).

Προσδιορισμός της ήβης.

Όπως είπαμε ήδη, η ήβη αναφέρεται στις φυσιολογικές σωματικές μεταβολές, που εντοπίζονται στο ενδιάμεσο της προεφηβικής και της πρώτης εφηβικής ηλικίας. Έτσι, ενώ ήβη και εφηβεία αρχίζουν σχεδόν μαζί, η εφηβεία συνεχίζεται και μετά τις φυσιολογικές σωματικές αλλαγές της ήβης και διαρκεί συνολικά οκτώ περίπου χρόνια. Ενώ λοιπόν η ήβη είναι βιολογικό φαινόμενο, η εφηβεία καλύπτει και τις βιολογικές, αλλά και τις ψυχολογικές μεταβολές που συμβαίνουν στον έφηβο (Μιχαηλίδη - Νουάρου, 1987).

Η ήβη είναι μια σχετικά σύντομη περίοδος, διάρκειας 2 έως 4 ετών περίπου, βιολογικής ανάπτυξης, κατά την οποία πραγματοποιούνται οι βιοσωματικές αλλαγές που σχετίζονται με την ωρίμανση της γενετήσιας λειτουργίας. Ορισμένες από τις αλλαγές αυτές,

τα πρωτεύοντα γνωρίσματα της ήβης, αναφέρονται στα μέρη του γεννητικού συστήματος που συμμετέχουν και είναι αναγκαία για την αναπαραγωγή, όπως είναι η ωρίμανση των γεννητικών αδένων και η παραγωγή ώριμων σπερματικών κυττάρων, η διόγκωση και η λειτουργική προετοιμασία της μήτρας για τη φιλοξενία του κυήματος η ανάπτυξη των οργάνων και των αδένων του άρρενος, που χρησιμεύουν για την παραγωγή, τη διαφύλαξη και τη διοχέτευση. Τα δευτερεύοντα γνωρίσματα της ήβης αναφέρονται σε εξωτερικά φυσιολογικά χαρακτηριστικά, τα οποία είναι επικουρικά της γενετήσιας λειτουργίας και συμβάλλουν στην ετερύφυλλη έλξη και τη σεξουαλική καταλληλότητα, όπως είναι η ηβική κόμη, η διόγκωση των μαστών στα θήλεα, η τρίχωση του προσώπου στον άρρενα, η αλλαγή του τόνου της φωνής κ.λ.π. (Παρασκευόπουλος '81)

Πρέπει να σημειωθεί ότι ορισμένοι μελετητές χωρίζουν την ήβη σε δύο φάσεις. Η πρώτη φάση, που λέγεται προεφηβεία, καλύπτει την περίοδο όπου έχουν μεν αρχίσει να αναπτύσσονται ορισμένα γνωρίσματα της ήβης - τρίχωση του εφηβαίου, απότομη αύξηση των διαστάσεων του σώματος - χωρίς, όμως, να παράγονται ακόμη ώριμα σπερματικά κύτταρα. Η δεύτερη φάση καλύπτει την περίοδο όπου μεν υπάρχει παραγωγή ώριμων σπερματικών κυττάρων, αλλά δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί η διαμόρφωση όλων των δευτερευόντων γνωρισμάτων της ήβης. Ως διαχωριστικό σημείο μεταξύ των δυο αυτών φάσεων συνήθως λαμβάνεται στα κορίτσια η πρώτη έμμηνο ρύση και στα αγόρια η πρώτη εκσπερμάτωση.

Ο διαχωρισμός αυτός της ήβης σε δύο επιμέρους φάσεις οδήγησε ορισμένους ερευνητές να θεωρούν την ήβη ως μια περίοδο μεταβατική μεταξύ της παιδικής και εφηβικής ηλικίας, που η πρώτη φάση επικαλύπτει το τέλος της παιδικής ηλικίας και η δεύτερη φάση επικαλύπτει την αρχή της εφηβικής ηλικίας. Άλλοι, όμως, ερευνητές

δέχονται ότι η ήβη και η εφηβεία έχουν κοινή αφετηρία και επομένως όλες οι αλλαγές της ήβης αποτελούν μέρος της εφηβείας. (Παρασκευόπουλος '81).

Ασφαλώς δεν τίθεται εδώ θέμα να κρίνουμε ποια από τις δύο απόψεις είναι ορθή και ποια είναι εσφαλμένη, γιατί η διαφορά τους είναι θέμα καθαρά φραστικό και τεχνικό. Και στις δύο περιπτώσεις η ουσία παραμένει η ίδια, ότι δηλαδή η ήβη, είτε μερικώς, είτε ολικώς θεωρηθεί ότι ανήκει στην εφηβεία, δεν παύει και στις δύο περιπτώσεις να αναφέρεται σε όλες τις προπαρασκευαστικές βιοσωματικές αλλαγές που οδηγούν στη σεξουαλική ικανότητα και καταλληλότητα (Παρασκευόπουλος '81)

Κατά συνέπεια των όσων αναφέρθηκαν παραπάνω δεν πρέπει να γίνεται σύγχυση ανάμεσα στις έννοιες ήβη και εφηβεία. Η ήβη αναφέρεται στις φυσιολογικές σωματικές μεταβολές, που εντοπίζονται στο ενδιάμεσο της προεφηβικής και της πρώτης εφηβικής ηλικίας. Έτσι ενώ ήβη και εφηβεία αρχίζουν σχεδόν μαζί, η εφηβεία συνεχίζεται και μετά τις φυσιολογικές σωματικές αλλαγές της ήβης και διαρκεί συνολικά 8 χρόνια.

Ενώ, λοιπόν, η ήβη είναι βιολογικό φαινόμενο, η εφηβεία καλύπτει και τις βιολογικές, αλλά και τις ψυχολογικές μεταβολές που συμβαίνουν στον έφηβο. (Μιχαηλίδη - Νουάρου, 1987).

Διάφορες Απόψεις για την Εφηβεία

Όπως είναι γνωστό πολλοί συγγραφείς δέχονται ότι η εφηβική ηλικία είναι κυρίως βιολογικό φαινόμενο. Οι πιο πιστοί οπαδοί της ιδέας αυτής είναι, συνήθως, οι ψυχαναλυτές. Κατά την άποψη αυτή, το παιδί περνά από μια σχετικά ήρεμη ζωή στην απότομη συνείδηση μιας νέας ορμής, που είναι παντοδύναμη και που το καταδυναστεύει. Οι ορμές του εφήβου του δημιουργούν πολλές συνθήκες μέσα στις οποίες

υποφέρει από διάφορες αγωνίες. Αναγκάζεται τότε ο έφηβος να καταφύγει σε διάφορων ειδών προσπάθειες κατοχύρωσης του ΕΓΩ του, με σκοπό να υπερασπίσει απέναντι στην απειλή της νέας αυτής δύναμης. Η δύναμη αυτή θα πρέπει να χαλιναγωγηθεί και να τιθασευτεί για να μπορέσει να βρει το σωστό δρόμο. (Μιχαηλίδη - Νουάρου 1987).

Οι περισσότερες από τις περιγραφές της εφηβικής ηλικίας που ακολουθούν τη σχετικά νέα παράδοση, πηγάζουν από τις ιδέες και απόψεις του G. Stanley - Hall, ενός αξιόλογου ψυχολόγου και παιδαγωγού. Ο Hall είχε τη γνώμη πως η εφηβική ηλικία είναι περίοδος στην οποία παρουσιάζονται αξιοσημείωτες και ταχύτατες αλλαγές σε όλες τις όψεις της προσωπικότητας του παιδιού. Μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα, το παιδί γίνεται ένα νέο όν και αποκτά μια τελείως διαφορετική αντίληψη για τον κόσμο. Τόσο γοργά γίνεται η εξέλιξη αυτή, πάντοτε σύμφωνα με τον Hall, ώστε χαρακτηρίζεται σε μια νέα αρχή της ζωής, που ισοδυναμεί με δεύτερη γέννηση. (Μιχαηλίδη - Νουάρου, 1987).

Το 1982 μια αξιόλογη συγγραφέας η Leta Hollingworth δημοσίευσε μια εργασία όπου τόνιζε πως οι αλλαγές από την παιδική στην εφηβική ηλικία γίνονται βαθμιαία. Επέμενε ότι η ανάπτυξη του παιδιού εξακολουθεί και σε όλη τη διάρκεια της εφηβικής ηλικίας - δηλ. Δε γίνεται μόνο στα πρώτα στάδια της που είναι και τα πιο εντυπωσιακά. Το παιδί σύμφωνα με την Hollingworth, πηγαίνει από την προεφηβική ηλικία στην εφηβική χωρίς καλά καλά να είμαστε σε θέση να το δούμε, τόσο ελαφρές είναι αυτές οι αλλαγές. Από εκεί και πέρα, συνεχίζονται αδιάκοπα οι αλλαγές (που όμως είναι κάπως πιο έντονες) ωστόσο φτάσει ο έφηβος στο τελευταίο στάδιο της ανάπτυξής του, που συμπίπτει με τον ώριμο, τον ενήλικο άνθρωπο. (Μιχαηλίδη - Νουάρου '87)

Ο Raymond Kuhler πιστεύει ότι η εφηβική ηλικία είναι «μια μεταβατική περίοδος ανάμεσα στην παιδική και στην ώριμη ηλικία», ότι τα παιδιά όπως ωριμάζουν φυσιολογικά και πνευματικά, αρχίζουν να συναντούν προβλήματα ενήλικων και να έχουν ευθύνες ώριμων ατόμων και ότι το ανθρώπινο περιβάλλον αλλάζει και αυτό στάση απέναντί τους και αρχίζει να τους συμπεριφέρεται σαν να ήταν ενήλικοι. Υπάρχουν σημαντικές αναπροσαρμογές στη ζωή που η ανάγκη να γίνουν στην εφηβική ηλικία σύμφωνα με τον Kuhlen, έστω και αν πρόκειται για μεταβατική περίοδο. Οι τομείς που πρέπει να γίνουν αυτές οι αναπροσαρμογές είναι : 1) η Κοινωνική και η σεξουαλική ζωή του εφήβου, 2) ο ιδεολογικός κόσμος, δηλ. τα ιδεώδη του εφήβου, 3) ο επαγγελματικός τομέας και 4) το θέμα της παροχής μεγαλύτερης, σχετικά, ελευθερίας από τους γονείς. Οι αναπροσαρμογές αυτές είναι τόσο τυπικά εφηβικές που μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι ανεξάρτητα από την ηλικία που έχει ένα άτομο μπορεί ακόμα να είναι στην προεφηβική ηλικία αν δεν έχει αντιμετωπίσει ακόμα τα προηγούμενα προβλήματα. Ότι με άλλα λόγια, εξακολουθεί να είναι έφηβος αν η ζωή του δεν τον έχει φτάσει ως το στάδιο να κάνει αυτού του είδους τις προσαρμογές. Και ότι είναι ώριμος, ως το βαθμό που έχει με επιτυχία λύσει τα μεταβατικά αυτά, χαρακτηριστικώς εφηβικά, προβλήματα. (Μιχαηλίδη - Νουάρου 1987)

Και άλλοι συγγραφείς εκτός από τον Kuhlen, διαφωνούν με την άποψη του Stanley Hall (που παλιά την είχε υποστηρίξει και ο Rousseau) ο οποίος παρουσίασε την εφηβική ηλικία, ως δραματική σχεδόν περίοδο. Λένε οι συγγραφείς αυτοί, ότι πρόκειται για μια κατάσταση «κρίσεως», την οποία νιώθουν κυρίως οι νέοι διανοούμενοι, ιδιαίτερα όταν ανήκουν σε ορισμένη, αρκετά εύπορη, κοινωνική τάξη. Κατά την Bianka Zagro και άλλους νεώτερους συγγραφείς, η κρίση αυτή δεν είναι πραγματική. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα από λαούς ή

κοινωνικά στρώματα λιγότερο αναπτυγμένα, όπου οι έφηβοι «υποκύπτουν» στους νόμους της ομάδας των ενήλικων χωρίς να υπάρχει μεταβατική περίοδος (Μιχαηλίδη - Νουάρου, 1987).

Ιστορική ανασκόπηση - Η εφηβεία στην αρχαιότητα

Η εφηβεία είναι μια εξελικτική περίοδος στη ζωή του ανθρώπου, μια περίοδος με ιδιαίτερα ψυχολογικά χαρακτηριστικά, που εξαρτώνται από τις κοινωνικο - οικονομικές συνθήκες μέσα στις οποίες αναπτύσσεται ο νέος άνθρωπος. Κάθε κοινωνία και κάθε εποχή έχει τα δικά της κριτήρια, με τα οποία αποφασίζει ως ποια ηλικία κρατάει η εφηβεία, ως πότε μπορεί ένας νέος άνθρωπος, που δεν είναι πια παιδί, να λογίζεται έφηβος, δηλαδή όχι ενήλικος, όχι ώριμος αρκετά να ονομάζεται άντρας ή γυναίκα. (Δοξιάδη - Ζαχαρακοπούλου 1983)

Ενδιαφέρον για την εφηβική ηλικία εκδηλώθηκε σ' όλες τις εποχές. Ο Ξενοφών στην Κύρου Παιδεία διακήρυσσε πως: «η ηλικία αυτή μάλιστα επιμελείας δέitaan». Όπως και στις ημέρες μας, η περίοδος της εφηβείας στην Αρχαία Ελλάδα συνδέονταν με την έννοια της παιδείας - τη μόρφωση. Η λέξη «παιδεία» βασίζεται είχε δυο σημασίες: εννοούσε την ηθική μόρφωση, που βασίζονταν στους αρχαίους κανόνες ηθικής και κοινωνικής συμπεριφοράς και από την άλλη μεριά, στις διάφορες επαγγελματικές ικανότητες και παραδόσεις, που οι αρχαίοι ονόμαζαν «τέχνη». (Δοξιάδη - Ζαχαρακοπούλου, 1983).

Παράλληλα με την παιδεία ή μόρφωση των παιδιών και των εφήβων έχουμε και τη διαμόρφωση του χαρακτήρα του πολίτη, που αρχίζει κυρίως από την εφηβική ηλικία. Στα αρχαϊκά χρόνια, η διδασκαλία αυτή των νέων, προκειμένου προπάντων για το θάρρος και τον ιπποτισμό γινόταν με παραδείγματα από τη ζωή των ηρώων. Για τους αρχαίους Έλληνες, η βασική αρχή της παιδείας ήταν η «αρετή», που σαν λέξη έχει την ίδια ρίζα με το «άριστος». Κατά τους

Ομηρικούς χρόνους αρετή σήμαινε παλικάριά και ταυτίζονταν με άλλα λόγια με τον άνδρα και την ανδρική ιδιότητα της γενναιότητας. Η αρετή με αυτή την έννοια αποτελούσε το ιδανικό της αριστοκρατίας και μεταβιβαζόταν από πατέρα σε γιο. (Δοξιάδη - Ζαχαρακοπούλου ' 89).

Το αγόρι που γινόταν έφηβος περνούσε από διάφορες δοκιμασίες πριν γίνει δεκτό, με τη μελέτη της μύησης, ανάμεσα στους ανήλικους της φυλής τους και αρχίζει να έχει τις ανάλογες ευθύνες (συντήρηση οικογένειας, συμμετοχή στον πόλεμο, στη διοίκηση, στο κυνήγι κ.τ.λ.) Συνήθως τα μικρά παιδιά στους πρωτόγονους λαούς ζουν ελεύθερα, με ελάχιστους περιορισμούς. Παίζουν αμέριμνα, δεν έχουν κανενός είδους ευθύνη, ούτε προς την οικογένεια, ούτε προς τη φυλή τους. Σχολεία δεν υπάρχουν και τα παιδιά μαθαίνουν τα διάφορα έθιμα της φυλής τους παρατηρώντας τι κάνουν οι ενήλικοι ή ακούγοντας τις συζητήσεις τους. (Μιχαηλίδη - Νουάρου, 1987).

Στην Αρχαία Αθήνα η είσοδος της εφηβείας για τα αγόρια σήμαινε την εισαγωγή στο γυμναστήριο ή παλαίστρα, όπου περνούσαν τα δύο τρίτα της ημέρας τους.

Η νεαρή κοπέλα μεγάλωνε με μόνη μόρφωση τις στοιχειώδεις πληροφορίες που έπαιρνε από τη μητέρα της ή την τροφό του σπιτιού. Στην καλύτερη περίπτωση θα μάθαινε λίγη γραφή και ανάγνωση, χορό ή μουσική. Εκείνο που βάραινε στην ανατροφή μιας κοπέλας ήταν η απόκτηση οικιακών τεχνών, κυρίως το ράψιμο, το γνέσιμο και η ύφανση.

Ο γάμος δεν άλλαζε πολύ τη θέση της κοπέλας. Απλώς από το γυναικωνίτη του πατρικού της σπιτιού περνούσε στο γυναικωνίτη του άντρα της, ο οποίος περιφρουρούσε την τιμή της. (Δοξιάδη - Ζαχαρακοπούλου ' 1985).

Η εκπαιδευτική φιλοσοφία της Αρχαίας Αθήνας, το βαθύτερο πιστεύω των Αθηναίων πολιτών, δεν οδηγεί στη θυσία του ατόμου για το σύνολο, αντίθετα η Αθηναϊκή φιλοσοφία της ζωής θέλει να βοηθήσει το

άτομο, αν από τη φύση του είναι προικισμένο με εξαιρετικά προσόντα, να φτάσει και στην κορυφή ακόμη και της κοινωνικής ιεραρχίας. Στην Αθήνα η οικογένεια, σε αντίθεση με τη Σπάρτη, διατηρείται και ενισχύεται σαν ένα μέσο με το οποίο αναπτύσσεται και παίρνει μορφή η προσωπικότητα του παιδιού. (Μιχαηλίδη - Νουάρου 1987).

Όταν ο έφηβος γινόταν 16-18 χρονών έπαινε να είναι κάτω από την επίβλεψη του «παιδαγωγού» σταματούσε κάθε είδος μελέτης που είχε σχέση με τη μουσική και τη λογοτεχνία και άφηνε την παλαίστρα για να αρχίσει την εκπαίδευσή του στο «Γυμνάσιο». Ένας επίσημος εκπρόσωπος της πόλης ο παιδοτρίβης ασκούσε τους εφήβους σε διάφορα γυμνάσματα και ο σωφρονιστής επέβλεπε, από ηθική άποψη, τη συμπεριφορά τους. Η εκπαίδευση που δινόταν στον Αθηναίο έφηβο είχε τρεις μαζί επιδιώξεις: 1) να τον αναπτύξει σωματικά 2) να καλλιεργήσει την αγάπη του στην πόλη και 3) να τον κάνει ηθική προσωπικότητα. Τα μέσα που χρησιμοποιούσε η πόλη ήταν οι συζητήσεις στην Αγορά, οι διάλογοι στα διάφορα συμπόσια των ενηλίκων, η «φοίτηση» του νέου στο θέατρο και στα δικαστήρια. Έτσι αποκτούσε ο έφηβος αυτής της ηλικίας και τη γνώση των νόμων και τη γνώση των ηθών και εθίμων που του χρειάζονταν για να ελέγχει τη διαγωγή του, όπως έπρεπε. (Μιχαηλίδη - Νουάρου 1987).

Τα ιδανικά που φιλοξενούσε να πετύχει γενικά η εκπαίδευση του παιδιού και του εφήβου στην Αρχαία Αθήνα ήταν: η ανάπτυξη της ηθικής, της ευθύτητας, του αισθήματος της δικαιοσύνης και άλλων αρετών, ο σεβασμός προς τους Θεούς γενικά, η δημιουργία ενός αξιόλογου ανθρώπου και πολίτη, που θα τιμούσε την Αθήνα.

Με το τέλος της εφηβικής ηλικίας δε σταματούσε και η αγωγή του Αθηναίου Πολίτη. Η ζωή της πόλης - κράτους ήταν κατά τέτοιο τρόπο οργανωμένη, ώστε ολόκληρη η κοινωνική ζωή της πόλης να αποτελεί ένα μεγάλο σχολείο.

Σε αντίθεση με τους Αθηναίους, οι Σπαρτιάτες δεν ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για την πνευματική κατάρτιση των νέων. Από τα 12 ως τα 18 τους χρόνια, οι έφηβοι της Σπάρτης διδάσκονταν κυρίως ότι ήταν χρήσιμο για τον πόλεμο: τη σκληραγωγία, την αδιαφορία στον πόνο και την πειθαρχία. Έμεναν χωριστά από τις οικογένειες τους, οργανωμένοι σε κοινόβια.

Σε αντίθεση με τις κοπέλες της Αθήνας, οι νέες της Σπάρτης δεν ασχολούνταν άμεσα με τις δουλειές του σπιτιού. Δεν ήταν υποχρεωμένες να μένουν κλεισμένες στο σπίτι. Μάθαιναν μουσική και γύμναζαν τα κορμιά τους με ασκήσεις, ώστε να εξασφαλίσουν την παραγωγή γερών παιδιών. (Δοξιάδη - Ζαχαρακοπούλου, 1983).

Η Ελληνιστική εποχή έφερε μεγαλύτερη ελευθερία στη ζωή της γυναίκας σαν συνέπεια ίσως της επίδρασης των Μακεδονικών ηθών, που είχαν διατηρήσει κάτι από την Ομηρική απλότητα και σεβασμό προς τη γυναικεία φύση. Τα χρόνια ζωής λιγοστεύουν, πέφτοντας στα 34 χρόνια για τις γυναίκες και στα 40 για τους άνδρες. Ταυτόχρονα, παρατηρείται μια προοδευτική ελάττωση του αριθμού των νέων κοριτσιών.

Καθώς η ύπαιθρος ερημώνεται και οι οικονομικά εξουθενωμένες αστικές κοινωνίες παύουν να υποστηρίζουν ενεργά το θεσμό της οικογένειας, οι άνδρες προτιμούν να μην παντρεύονται κι όταν δημιουργούν οικογένεια προτιμούν τα αγόρια, ανατρέφοντας ένα το πολύ κορίτσι και αφήνοντας τα υπόλοιπα να πεθάνουν. (Δοξιάδη - Ζαχαρακοπούλου, 1983).

Είναι ενδιαφέρον ότι στη Ρώμη οι γυναίκες άσκησαν μεγάλη επίδραση πάνω στους άντρες. Ωστόσο όταν πρόκειται για τις γυναίκες, δεν υπάρχει σχεδόν εφηβεία, καθώς παντρεύονται από νωρίς. Οσο για τα αγόρια η παιδευαστία πήρε μεγάλη έκταση και συνεχίστηκε στα Βυζαντινά χρόνια παρ' όλες τις προσπάθειες των αυτοκρατόρων και των Πατέρων της εκκλησίας να περιορίσουν το φαινόμενο. (Δοξιάδη - Ζαχαρακοπούλου, 1983).

Η εξέλιξη της ζωής των εφήβων μέσα στη σύγχρονη Ελλ. Πραγματικότητα

Η ζωή στην πατρίδα μας είναι φυσικό να παρουσιάζει ορισμένες ιδιομορφίες και να ξεχωρίζει από τον τρόπο ζωής άλλων εθνών. Δύο πράγματα είναι σχεδόν φανερά: ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού στην Ελλάδα ζει σε μεγάλα ή μικρά χωριά, γεγονός που σημαίνει ότι ο αγροτικός τρόπος ζωής μέσα σε μια σχεδόν κλειστή και ολιγάριθμη, συγκριτικά, κοινότητα ανθρώπων, εξακολουθεί να υπάρχει. Ένα αρκετά μεγάλο όμως τμήμα του πληθυσμού, μετανάστευσε στις πόλεις ή μεγαλουπόλεις και προστέθηκε στους μόνιμους κατοίκους. Έτσι οι πόλεις παρουσίασαν σημαντική αύξηση κατοίκων μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα. Η αστυφιλία, που δεν είναι μόνο ελληνικό φαινόμενο, έχει δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα (Μιχαηλίδη - Νουάρου 1987).

Όπως είναι γνωστό, η ζωή στις μεγαλουπόλεις δεν είναι απλή και όσο περνούν τα χρόνια, γίνεται ακόμη πιο δύσκολη και πολύπλοκη. Στις πόλεις δύσκολα υπάρχει ομοιογένεια μέσα σε μια μεγάλη ομάδα εφήβων για τους εξής λόγους: 1) πιθανό να προέρχονται από διαφορετικά κοινωνικά στρώματα και ως κατοικούν στην ίδια συνοικία 2) αν κατάγονται από διάφορα μέρη της Ελλάδας, έχουν ήδη υποστεί ορισμένη πολιτιστική επιρροή, 3) η επιρροή αυτή είναι μεγαλύτερη αν έζησαν αρκετά χρόνια στην περιοχή απ' όπου κατάγονται οι γονείς τους. (Μιχαηλίδη - Νουάρου ' 87)

Ένα άλλο σημαντικό σημείο, είναι το ηθικό πιστεύω του χωριού, ο άγραφος δηλαδή κώδικας της ηθικής διαγωγής, είναι διαφορετικός ή τουλάχιστον υφίσταται μια κρίση μέσα στη μεγαλούπολη, στον εσωτερικό κόσμο του εφήβου που προέρχεται από χωριό. Λίγοι και σχετικά απλοί είναι οι νόμοι και οι κανόνες της καλής διαγωγής σε μια ολιγάριθμη κοινωνική ομάδα, όπως του χωριού. Το αντίθετο ισχύει για τη ζωή της μεγαλούπολης. Μέσα σ' αυτή παύει να υπάρχει πάνω στον έφηβο που μεταναστεύει ο έλεγχος της κοινής γνώμης του χωριού. Ο Έλληνας

έφηβος δηλαδή για μια ιδιαίτερη παράδοση και μια πνευματική επίδραση, που οφείλεται στο απλό γεγονός της καταγωγής του.

Η παρουσία της Ελλάδας, η γεωγραφική και η πολιτιστική, δημιουργούνε στην εσωτερική δομή της ψυχής του συνθήκες που τον προβληματίζουν, του επιβάλλονται και τον διαμορφώνουν, από έξω προς τα μέσα. (Κολτσίδα, 1988),

Υπάρχει ο δυτικός, ο αρχαίος ελληνικός και ο σύγχρονος νεοελληνικός πολιτισμός και άλλες λανθάνουσες επιδράσεις. Αναμφισβήτητη είναι και η επίδραση του Βυζαντινού πολιτισμού που έχει αφομοιωθεί από την εκκλησία και χρησίμευσε ως γέφυρα ανάμεσα στον αρχαίο και το σύγχρονο ελληνικό πολιτισμό. Καθένας μας είναι προϊόν ενός ιδιαίτερου πολιτισμού, που αποτελεί τμήμα του μεγαλύτερου σύγχρονου νεοελληνικού πολιτισμού. Όλοι αυτοί οι παράγοντες παίζουν κάποιο μικρό ή μεγάλο ρόλο στη βαθμιαία ανάπτυξη και εξέλιξη, όσο και στην προσαρμογή του Έλληνα εφήβου στη γύρω του σημερινή πραγματικότητα. (Μιχαηλίδη - Νουάρου, 1987).

Ο πολιτισμός αποτελείται τόσο από τα φυσικά και τα υλικά στοιχεία του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο μεγαλώνει κάθε άτομο, όσο και από άλλους παράγοντες που επηρεάζουν σημαντικότερα την εξέλιξη του εφήβου και που περιέχουν τις ζωντανές παραδόσεις, την παλαιότερη και τη σύγχρονη εθνική ιστορία, τη θρησκεία, τη γλώσσα, τα ήθη, τα έθιμα κ.α. Όλα αυτά ασκούν μεγάλη επίδραση πάνω στην ανάπτυξη και εξέλιξη του εσωτερικού κόσμου του εφήβου. Δίνουν ορισμένες σταθερές κατευθύνσεις στο εγώ του, βοηθούν να ριζώσουν μέσα του ορισμένα ηθικά και πολιτιστικά πιστεύω.

Όλοι αυτοί οι εξωτερικοί παράγοντες και άλλοι εσωτερικοί, που συχνά ξεφεύγουν από την αντίληψη και τη λογική μας, διαμορφώνουν στην πραγματικότητα τη συμπεριφορά του εφήβου, την προσωπικότητα του. (Μιχαηλίδη - Νουάρου, 1987).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Χρονολογική οριοθέτηση της εφηβείας

Ο ακριβής καθορισμός των χρονικών ορίων - έναρξη και λήξη - της εφηβικής ηλικίας παρουσιάζει σημαντικές δυσχέρειες. Ως αφετηρία της περιόδου λαμβάνεται το χρονικό σημείο στο οποίο το άτομο γίνεται ικανό για αναπαραγωγή και ως πέρας το χρονικό σημείο στο οποίο το άτομο θεωρείται έτοιμο να αναλάβει το ρόλο του ενήλικου. Και τα δύο αυτά σημεία είναι δύσκολο να προσδιοριστούν επακριβώς. Είναι δύσκολο π.χ. να καθορίσουμε πότε ακριβώς το άτομο γίνεται ικανό για αναπαραγωγή, γιατί η ικανότητα αυτή σχετίζεται με την ωρίμανση εσωτερικών οργάνων και λειτουργιών.

Τα εξωτερικά γεγονότα που χρησιμοποιούνταν ως κριτήριο σεξουαλικής ωριμότητας, όπως είναι η πρώτη έμμηνο ρύση στα κορίτσια, η πρώτη εκσπερμάτωση στα αγόρια, η εμφάνιση της ηβικής κόμης - δεν είναι βρίσκονται σε απόλυτη συνάφεια με τις εσωτερικές βιολογικές μεταβολές (Παρασκευόπουλος, 1981)

Ακόμη μεγαλύτερες δυσχέρειες παρουσιάζει ο χρονικός προσδιορισμός του τέλους της εφηβικής ηλικίας, γιατί το περιεχόμενο της έννοιας ωριμότητας καθορίζεται κατά ένα μεγάλο βαθμό από το είδος της κοινωνίας στην οποία ζει το άτομο και είναι επομένως θέμα περισσότερο τόπου και χρόνου.

Όσο πιο πολύπλοκη είναι μια κοινωνία (αστική, βιομηχανική), τόσο πιο ποικίλοι, απαιτητικοί και ασαφείς είναι οι ρόλοι των ενηλίκων. Στις κοινωνίες αυτές η διάρκεια της μεταβατικής περιόδου είναι μακρύτερη από ότι είναι σε απλούστερες κοινωνίες (γεωργικές), όπου οι ρόλοι των ενηλίκων είναι λιγότερο απαιτητικοί και σαφέστερα καθορισμένοι. Ασφαλώς τόσο η βιολογική ωρίμανση όσο και η νοητική

ανάπτυξη έχουν, στις βασικές τους δομές, ολοκληρωθεί ήδη από το 18^ο έτος της ηλικίας του. Η απόκτηση, όμως, της ψυχοκοινωνικής ωριμότητας δημιουργεί την ασάφεια και τη σύγχυση, γιατί συνάπτεται άμεσα προς τα εκάστοτε κοινωνικά δεδομένα. (Παρασκευόπουλος, 1981)

Παρά τις διακυμάνσεις μπορούμε να πούμε ότι η εφηβεία αρχίζει σύμφωνα με τα ελληνικά δεδομένα στην ηλικία των 12 με 13 ετών για τα κορίτσια και 13 με 14 ετών για τα αγόρια. Οι περιπτώσεις έναρξης της εφηβείας σε μικρότερη ηλικία, τόσο στα αγόρια όσο και στα κορίτσια, γίνονται όλο και πιο συχνές τα τελευταία χρόνια. Το τέλος της εφηβείας, όπως και η έναρξή της, δεν επέρχεται σ' όλα τα άτομα στην ίδια ηλικία. Τοποθετείται συνήθως μεταξύ του 19^{ου} και 21^{ου} έτους της ζωής, οπότε έχει ολοκληρωθεί η γενετήσια ικανότητα του ατόμου, έχει σταματήσει η σωματική ανάπτυξη και έχει επέλθει η αναγκαία συναισθηματική και πνευματική ωριμότητα. (Κασσωτάκη, 1979).

Οι ειδικοί που έχουν ασχοληθεί με την ψυχολογία και την αγωγή της εφηβικής ηλικίας και με τα στάδια εξελίξεώς της, την υποδιαιρούν σε διάφορες υποπεριόδους. Οι περισσότερες από τις υποδιαιρέσεις της εφηβείας που προτείνονται από διάφορες πλευρές μπορούν να συνοψισθούν στις εξής:

α) προεφηβική ηλικία, η οποία λέγεται και προχωρημένη ή όψιμη ή ύστερη παιδική ηλικία. Διαρκεί μεταξύ 10-12 ετών για τα κορίτσια και 11-13 ετών για τα αγόρια. Ορισμένοι συγγραφείς εντάσσουν την περίοδο αυτή στην παιδική ηλικία και όχι στην εφηβική.

β) πρώτη ή πρώιμη εφηβική ηλικία. Καταλαμβάνει το διάστημα μεταξύ 12-14 ετών για τα κορίτσια και 15-16 ετών για τα αγόρια και συμπίπτει με την εμφάνιση των σημαντικότερων σωματο - ψυχικών μεταβολών της εφηβικής ηλικίας.

γ) μέση εφηβική ηλικία. Περιλαμβάνεται μεταξύ του 15^{ου} και 17^{ου} έτους για κορίτσια και μεταξύ του 17^{ου} και 18^{ου} έτους για τα αγόρια. Η

κρίση αναπροσαρμογής της προσωπικότητας συνεχίζεται και κατά την περίοδο αυτή.

δ) ύστερη ή προχωρημένη εφηβική ηλικία. Τίθεται μεταξύ του 18^{ου} και 20ου έτους για τα κορίτσια και μεταξύ του 19^{ου} και 21^{ου} έτους για τα αγόρια. Η κρίση της εφηβείας παρουσιάζει κάμψη κατά την περίοδο αυτή στα περισσότερα τουλάχιστον άτομα, η αναδόμηση της όλης προσωπικότητας έχει επιτελεσθεί και το άτομο πλησιάζει πια στην περίοδο της ωριμότητας. (Κασσωτάκη, 1979).

Απ' όλα τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι μια ακριβής χρονική οριοθέτηση της εφηβικής ηλικίας είναι συνάρτηση όχι μόνο βιολογικών, αλλά και τοποχρονικά καθορισμένων κοινωνικών δεδομένων (Παρασκευόπουλος, 1981)

Εκτός όμως, από αυτή τη διαίρεση που είναι κάπως αναλυτική, συνήθως συναντάμε μια γενικότερη, που εξετάζει την εφηβική ηλικία σε δύο φάσεις - περιόδους και καλύπτουν α) την προεφηβική ηλικία (11-12 μέχρι 14-15 για τα κορίτσια και 12-13 μέχρι 15-16 για τα αγόρια και β) την κυρίως εφηβική ηλικία (14-15 μέχρι 18-19 για τα κορίτσια και 15-16 μέχρι 19-20 για τα αγόρια). (Κολτσίδα, 1988).

Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της εφηβείας

Η εφηβική ηλικία αποτελεί ένα πολυσύνθετο και «εκρηκτικό» σύνολο διαθέσεων, καταστάσεων, αντιλήψεων, θεωρήσεων, τάσεων και ροπών που ερμηνεύτηκε και αναλύθηκε πολύ από τον επιστημονικό κόσμο. Και αυτό γιατί η όλη εξέταση του «εφηβισμού» αποτελεί έναν αέναο και συνεχώς μεταβαλλόμενο κόσμο που σαν «αγκάθι» προβληματίζει και προκαλεί τη στάση και τη συμπεριφορά των μεγάλων. Πέρα, όμως, από τα εξελισσόμενα και διαρκώς αναπτυσσόμενα στοιχεία της εφηβείας, υπάρχουν και άλλα που «έρχονται» και που αποτελούν συγχρόνως και τα βασικά εκείνα σημεία που δίνουν την ταυτότητά της. Και αυτά αποτελούν

τα χαρακτηριστικά της εφηβικής ηλικίας και διαμορφώνουν τα όρια μέσα στα οποία κινείται και περιέχεται. (Κολτσίδα, 1988).

Η εφηβεία, γράφουν οι Cole και Hall, είναι πρώτα απ' όλα μια περίοδος φυσικών και ψυχολογικών μεταβολών. Αυτή η ανάπτυξη δίνει τη βάση για τη συναισθηματική, πνευματική και κοινωνική ωριμότητα.

Αν το παιδί δεν αναπτυχθεί σωματικά, αν το μυϊκό του σύστημα δεν τονωθεί, αν τα γεννητικά του όργανα δεν αναπτυχθούν αν το μυαλό του δεν ωριμάνσει, αν τα εσωτερικά του όργανα δεν αναπτυχθούν και ισχυροποιηθούν για να ανταποκριθούν στις ανάγκες του αναπτυσσόμενου σώματος, το παιδί δε θα μπορέσει ποτέ να βοηθήσει τον εαυτό του και δε θα μπορέσει να πάρει ποτέ τη θέση του στην κοινωνία. Έτσι οι γονείς, αλλά και όσοι ασχολούνται με εφήβους θα πρέπει να γνωρίζουν τα βασικά χαρακτηριστικά της ανάπτυξης, ώστε να μην κάνουν το σφάλμα να θεωρούν ένα αγόρι που αναπτύσσεται γρήγορα σαν τεμπέλη, επειδή είναι συνέχεια κουρασμένο. Θα πρέπει να θυμούνται πως τα παιδιά είναι ζωντανοί οργανισμοί που μεγαλώνουν και αλλάζουν και ότι έχουν εκτός από το πνεύμα τους, σώμα, συναισθήματα και φιλοδοξίες. (Μάνος 1990).

Βιοσωματικός τομέας

Στον τομέα αυτό, οι μεταλλαγές της ήβης είναι τόσο απότομες και καθολικές, που δίνουν την εντύπωση ότι η εφηβεία είναι, όπως την αποκαλεί ο J.J. Rousseau «δεύτερη γέννηση». Αν και ο χαρακτηρισμός αυτός θεωρείται σήμερα υπερβολικός, εντούτοις είναι αναμφισβήτητο ότι η εφηβεία είναι το μεγαλύτερο βιολογικό γεγονός μετά τη γέννηση. Στη φάση αυτή επισυμβαίνουν ραγδαίες αλλαγές σε όλες τις παραμέτρους του σώματος: ύψος, βάρος, αναλογίες, περίγραμμα, θέση και λειτουργία οργάνων και οργανικών συστημάτων, με κορυφαία βιοσωματική μεταβολή την ωρίμανση της γενετήσιας λειτουργίας. (Παρασκευόπουλος).

Ο ρυθμός των μεταβολών που συμβαίνουν στο βιοσωματικό τομέα με την πάροδο της ηλικίας δεν είναι ομοιόμορφος. Σε ορισμένες υλικές τόσο η ποσοτική αύξηση όσο και η ποιοτική διαφοροποίηση των μερών και οργάνων του σώματος γίνονται βαθμιαία και με βραδύ ρυθμό, ενώ σε άλλες ηλικίες γίνονται απότομα και με ταχύ ρυθμό. Υπάρχουν τεράστιες ατομικές διαφορές τόσο ως προς το χρόνο έναρξης των αλλαγών της εφηβείας όσο και ως προς τη διάρκεια και την έντασή της. Ορισμένες αλλαγές π.χ. που συμβαίνουν σ' έναν έφηβο στην ηλικία των 11-12 ετών μπορεί να συμβούν σ' έναν άλλο έφηβο στην ηλικία των 15-16 ετών.

Σαφείς διαφορές υπάρχουν μεταξύ των δύο φύλων: τα κορίτσια ωριμάζουν κατά 1 ½ ως 2 χρόνια νωρίτερα. Διαφορές επίσης έχουν διαπιστωθεί μεταξύ ατόμων από διάφορα μορφωτικά - οικονομικά στρώματα. Η ραγδαία και καθολική βιοσωματική μεταλλαγή της εφηβείας προκαλεί στο αναπτυσσόμενο άτομο έντονες ψυχικές εντάσεις. Συχνά ο έφηβος δε μπορεί να ενσωματώσει τα νέα βιοσωματικά δεδομένα στην προϋπάρχουσα εικόνα που έχει για το σώμα του, στο βιοσωματικό είδωλό του, να αποδεχτεί τη νέα του εμφάνιση και να προσαρμοστεί. (Herbert, 1984).

Μια από τις πιο χαρακτηριστικές βιοσωματικές αλλαγές της εφηβείας είναι η απότομη και ραγδαία αύξηση των διαστάσεων του σώματος, το λεγόμενο αυξητικό τίναγμα της εφηβείας.

Το αυξητικό τίναγμα της εφηβείας στα μεν κορίτσια αρχίζει στο 10 ½ έτος περίπου, ενώ στα αγόρια αρχίζει δύο χρόνια αργότερα στο 12 ½ έτος. Τα κορίτσια, δηλαδή, προηγούνται των αγοριών κατά δύο χρόνια. Το αυξητικό τίναγμα στα κορίτσια ολοκληρώνεται στο 13^ο έτος, λίγο πριν την εμφάνιση της ήβης, ενώ στα αγόρια συνεχίζεται και μετά την εμφάνιση της ήβης.

Η ανάπτυξη ολοκληρώνεται στα κορίτσια περί το 18^ο έτος και στα αγόρια στο 20^ο έτος. Η ετήσια αύξηση του ύψους είναι για τα μεν

κορίτσια 8-9 εκατοστά, για τα δε αγόρια 10-12 εκατοστά. Παράλληλη είναι και η αύξηση του βάρους, η οποία φτάνει ετησίως τα 5-6 κιλά στα κορίτσια και 6-7 κιλά στα αγόρια. Κατά την εφηβεία το βάρος αυξάνεται κατά 50%, ενώ το ύψος κατά 25%/ Η ραγδαία αύξηση του βάρους οφείλεται κυρίως στη συσσώρευση περιττού λίπους, στην αύξηση του μυϊκού συστήματος και στην αλλαγή σύστασης των οστών. (Παρασκευόπουλος, 1981)

Η απότομη επιμήκυνση των οστών έχει ως αποτέλεσμα πολλοί έφηβοι, οι οποίοι στο τέλος της παιδικής ηλικίας είχαν αποκτήσει επαρκή έλεγχο των μυών και συντονισμό κινήσεων και είχαν προσαρμοστεί στο μέγεθος και στις αναλογίες του σώματος, τώρα, με την απότομη αύξηση των χεριών και των ποδιών, να παρουσιάζουν μια αδεξιότητα στις κινήσεις τους. Οι αδεξιότητες αυτές συχνά δημιουργούν στον έφηβο αμηχανία, ανησυχία και ντροπή. (Παρασκευόπουλος).

Έκδηλες αλλαγές παρουσιάζουν οι αναλογίες του προσώπου. Η κεφαλή στην ηλικία των 14-15 ετών έχει πια τις διαστάσεις και τον όγκο εκείνης του ενήλικα. Τα χείλη έχουν γίνει πιο σαρκώδη, το μέτωπο πλατύτερα και ψηλότερα, η μύτη πλαταίνει, τα δόντια παίρνουν τις τελικές τους διαστάσεις, το πηγούνι πιο ανάγλυφο και όλη η φυσιογνωμία φαίνεται να εγκαταλείπει τα χαρακτηριστικά της παιδικής ηλικίας. Οι μύες του σώματος είναι πιο δυνατοί, το λίπος μειώνεται και η πλαδαρότητα του σώματος εξαφανίζεται. Οι χόνδροι οστεροποιούνται και ο σκελετός του σώματος γίνεται βαρύτερος και πιο δύσκαμπτος. (Κασσωτάκη, 1979)

Παράγοντες που επηρεάζουν τη βιοσωματική ανάπτυξη είναι η κληρονομικότητα, η γενική σωματική υγεία, το είδος της διατροφής, οι κλιματολογικές συνθήκες, η λειτουργία των ενδοκρινών αδένων κ.α. Για την κληρονομικότητα έχει διαπιστωθεί ότι ο ρυθμός ανάπτυξης, οι τελικές

σωματικές διαστάσεις, η τάση για παχυσαρκία, ο χρόνος έναρξης της ήβης είναι γενετικά καθορισμένα.

Για τη διατροφή έχει διαπιστωθεί ότι υπάρχει σχέση ανάμεσα στο είδος της τροφής και του χρόνου έναρξης της ήβης (οι πρωτεΐνες επισπεύδουν την ήβη, ενώ οι υδρογονάνθρακες την καθυστερούν). Παράλληλα με την καλή διατροφή χρειάζεται και η φυσική ζωή για να εδραιωθεί η σωματική ανάπτυξη του εφήβου. (Μάνος 1990)

Οι επιδράσεις των κλιματολογικών συνθηκών είναι μάλλον έμμεσες και σχετίζονται με το είδος της διατροφής και τη μικροβιολογική κατάσταση του περιβάλλοντος. Έμμεσες επίσης είναι οι επιδράσεις του μορφωτικού - οικονομικού επιπέδου της οικογένειας και σχετίζονται με την υγιεινή διαβίωση, το είδος της διατροφής, της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης που μπορεί να εξασφαλίσει η κάθε οικογένεια στα μέλη της κ.α. (Μάνος, 1990).

Βασικό αίτιο που προκαλεί τις ραγδαίες και βαθιές αλλαγές της εφηβείας είναι οι μεταβολές στη λειτουργία των ενδοκρινών αδένων. Οι ορμόνες διαδραματίζουν ρόλο ρυθμιστικό στη λειτουργία και την ανάπτυξη των διαφόρων συστημάτων του οργανισμού και εξασφαλίζουν τη βιολογική ομοιότητα.

Η κορυφαία βιοσωματική αλλαγή κατά την εφηβική ηλικία είναι η ωρίμανση των γεννητικών οργάνων και η έναρξη της γενετήσιας λειτουργίας. Η αλλαγή αυτή συνίσταται στα λεγόμενα πρωτεύοντα και δευτερεύοντα γνωρίσματα της ήβης, που έχουμε αναφέρει παραπάνω. (Παρασκευόπουλος '81).

Γνωστικός - Νοητικός τομέας.

Κατά τη διάρκεια της εφηβείας παράλληλα με το δυνάμωμα του σώματος του εφήβου, δυναμώνει και το πνεύμα του. Η πνευματική

ανάπτυξη είναι αποτέλεσμα της βιολογικής ωρίμανσης και της αλληλεπίδρασης των δύο βασικών παραγόντων της ανάπτυξης: της κληρονομικότητας και του περιβάλλοντος. Ειδικότερα η πνευματική ανάπτυξη οφείλεται στην ισχυροποίηση του νευρικού συστήματος με αύξηση σε πάχος και μήκος των νευρικών ινών, στην πλήρη λειτουργία των πιο πολλών αδένων και στον πλουτισμό των γνώσεων και εμπειριών γενικά, στα χρόνια που προηγήθηκαν (Μάνος, 1990).

Πληροφορίες για τη νοητική ανάπτυξη αντλούμε από τις θεωρητικές αναλύσεις και τις εμπειρικές διερευνήσεις μελετητών, από τρεις διαφορετικές κατευθύνσεις: α) τους γενετικούς ψυχολόγους, που ενδιαφέρονται κυρίως για το είδος της σκέψης που κυριαρχεί σε κάθε ηλικία, για τις ποιοτικές αλλαγές που υφίσταται η νόηση με την πάροδο της ηλικίας. β) τους ψυχομετρικούς ψυχολόγους, που ενδιαφέρονται κυρίως για την ποσοτική πλευρά της νοητικής ανάπτυξης, για τις αλλαγές που συμβαίνουν με την πάροδο της ηλικίας ως προς το ποσό της νοητικής ικανότητας, καθώς επίσης για τις ατομικές διαφορές ως προς τη νοημοσύνη. γ) τους συμπεριφορίστες ψυχολόγους, που υποστηρίζουν ότι η νοητική δραστηριότητα του ατόμου, όπως και όλες οι άλλες μορφές της ψυχικής ζωής είναι αποτέλεσμα μάθησης, προϊόν συνεξαρτήσεων μεταξύ ερεθισμάτων που δέχεται το άτομο από το περιβάλλον και αντιδράσεων του ατόμου στα ερεθίσματα αυτά. (Παρασκευόπουλος 1981).

Στο σημείο αυτό θα αναφερθούμε μόνο στις θεωρίες των γενετικών ψυχολόγων και κυρίως του J. Piaget, ο οποίος έχει δώσει την πιο ολοκληρωμένη θεωρία για την ανάπτυξη της νοημοσύνης. Κατά την εφηβεία το άτομο κατακτά τις λεγόμενες αφαιρετικές ή τυπικές νοητικές πράξεις. Η σκέψη αποκτά την ανώτερη δυνατή ευελιξία, απελευθερώνεται από το συγκεκριμένο της περιεχόμενο, η συλλογιστική μπορεί να γίνεται και επι αφηρημένου, συμβολικού υλικού. Διατυπώνει πλέον θεωρητικές

προτάσεις που αναφέρονται στη λογική δομή των πραγμάτων μπορεί να βρίσκει εναλλακτικές λύσεις για μια κατάσταση και να διαμορφώνει προσωπικά συστήματα αξιολόγησης της συμπεριφοράς. (Παρασκευόπουλος, 1981).

Η μετάβαση από τη συγκεκριμένη σκέψη του παιδιού της σχολικής ηλικίας και στην τυπική σκέψη του εφήβου κατορθώνεται με την εμφάνιση και σταθεροποίηση νέων γνωστικών δομών - σχημάτων. Οι κυριότερες από τις νέες αυτές δομές, οι οποίες αποτελούν και τα βασικά χαρακτηριστικά της σκέψης του εφήβου είναι:

α) Η ανακάλυψη του δυνατού - πιθανού. Ο έφηβος κινείται στο χώρο των πιθανών δυνατοτήτων και λύσεων. Από πραγματιστής που ήταν κατά τη σχολική ηλικία, τώρα γίνεται σκεπτικιστής για ότι συμβαίνει γύρω του και ιδεαλιστής στις λύσεις που δίνει στα προβλήματα της ζωής.

β) Χρήση υποθετικού - παραγωγικού συλλογισμού. Ο έφηβος μπορεί να διατυπώσει αλληλένδετες κρίσεις και να καταλήξει σ' ένα λογικό συμπέρασμα από το γενικό στο μερικό (παραγωγικοί συλλογισμοί).

γ) Χρήση συνδυαστικών συστημάτων και επιστημονικής - πειραματικής μεθόδου. Η επιστημονική μέθοδος είναι μια διαδικασία ανάλυσης ενός φαινομένου, η οποία, με βάση τα εμπειρικά δεδομένα, επιχειρεί να καθορίσει ποιοι παράγοντες προσδιορίζουν το φαινόμενο και ποιες οι σχέσεις μεταξύ των παραγόντων.

δ) Η χρήση της προστασιακής λογικής. Η παραπάνω διαδικασία επίλυσης προβλημάτων μπορεί να γίνει από τον έφηβο, όχι μόνο με εμπειρικά δεδομένα και πειραματισμό, αλλά και με σύμβολα, σε εντελώς αφηρημένο επίπεδο.

ε) Ταυτόχρονη χρήση των δύο μορφών αναστρεψιμότητας. Υπάρχουν δύο μορφές αναστρεψιμότητας, η αναίρεση και η αντιστάθμιση. Η αναίρεση υποδηλώνει ότι μια λογική πράξη μπορεί να διεκπεραιωθεί προς την αντίθετη κατεύθυνση και έτσι το αποτέλεσμά της να ακυρωθεί. Η αντιστάθμιση υποδηλώνει ότι το αποτέλεσμα μιας νοητικής πράξης μπορεί να εκμηδενιστεί, χωρίς να απαλείψουμε την πράξη αυτή καθ' αυτή, αλλά πραγματοποιώντας κάποια άλλη λογική πράξη σε κάποιον άλλο παράγοντα, η οποία αντισταθμίζει την αρχική πράξη. (Παρασκευόπουλος '81)

Οι πνευματικές λειτουργίες του εφήβου, οι οποίες σημειώνουν ενδιαφέρον ως προς την ανάπτυξή τους είναι:

α) οι παραστάσεις, οι οποίες είναι αφηρημένες. Τώρα πια ενισχύονται και οι γλωσσικές παραστάσεις που είναι πιο ακριβείς απ' ό,τι στην παιδική ηλικία.

β) η αντίληψη των πραγμάτων η οποία είναι πιο ορθή και πιο εδραιωμένη.

γ) η μνήμη η οποία παρουσιάζει κάποια κάμψη κατά την ήβη.

δ) τα ενδιαφέροντα του εφήβου γίνονται πιο ανήσυχα και του μετατρέπουν σε «αληθινό εξερευνητή» (Μάνος, 1990).

Τέλος στο γλωσσικό τομέα παρατηρούνται κατά την εφηβεία σημαντικές ποσοτικές και ποιοτικές διαφοροποιήσεις, ως συνέπεια των νέων γνωστικών δομών που κατακτά ο έφηβος και των νέων αναγκών έκφρασης και επικοινωνίας. Μια άλλη ενδιαφέρουσα διάσταση στην επικοινωνιακή συμπεριφορά του εφήβου είναι η γλώσσα της εφηβικής κουλτούρας, ένα είδος αργού, που επινοείται και χρησιμοποιείται από τις εφηβικές ομάδες, ως στοιχείο ταύτισης του ατόμου με την ομάδα. (Παρασκευόπουλος, 1985).

Συναισθηματικός τομέας

Η εφηβεία είναι η περίοδος της ζωής του ανθρώπου που χαρακτηρίζεται για τον πλούσιο συναισθηματισμό της. Ο όρος συναισθηματικός αναφέρεται στην ψυχική διάθεση του εφήβου (και του κάθε ανθρώπου) που μπορεί να είναι ευχάριστη ή δυσάρεστη. Σαν βασικές αιτίες του πλούσιου συναισθηματισμού των εφήβων αναφέρονται: οι φυσιολογικές μεταβολές και κυρίως οι μεταβολές του ενδοκρινικού συστήματος καθώς και τα πολλά ερεθίσματα που στέλνει το κοινωνικό περιβάλλον και που κυριολεκτικά αναστατώνουν τους εφήβους. Σύμφωνα με τον Debesse «οι νέοι των δύο φύλων συγκινούνται ευχερέστερα από ότι τα παιδιά των δέκα ετών. Μια λέξη, ένας υπαινιγμός, μια χειρονομία, αρκούν να διεγείρουν πολλές φορές ολόκληρη θύελλα. Κοκκινίζουν για το τίποτε, όταν αυτό το τίποτε θίγει το γενετήσιο τομέα. Τα κορίτσια έχουν κατά την εφηβεία σπασμωδικές κρίσεις του γέλωτα και των θορυβωδών λυγμών. Όταν η κρίση αυτή επέρχεται, διαταράσσει όχι μόνο τις πράξεις και τις χειρονομίες, αλλά παραλύει και αυτή ακόμα τη διανοητική δραστηριότητα, πράγμα που το παρατηρούμε συχνά κατά το τρακ των εξετάσεων. Η υπερσυγκινησία, σε συνδυασμό με την ασταθή συναισθηματική κατάσταση χαρακτηρίζει το πρώτο μισό μέρος της εφηβείας, ιδιαίτερα στα κορίτσια» (Κασσωτάκη).

Οι έφηβοι διακατέχονται κι από αφιθυμίες, ιδιαίτερα σ' ότι αφορά τα συναισθήματα του θυμού, του φόβου, της αγάπης, της ζηλοτυπίας και την εκδίκηση που πολλές φορές εναλλάσσονται σε μικρό χρονικό διάστημα. Η οργή μεταβάλλεται σε αγανάκτηση, η στοιχειώδη συμπάθεια σε ελεημοσύνη. Αργότερα, προς το τέλος της εφηβείας, οι συχνές και έντονες αφυθυμικές καταστάσεις που είναι βασικά αποτέλεσμα της ορμονικής λειτουργίας και του νευροφυτικού συστήματος, περιστεύονται, γιατί έχει πια ενισχυθεί η βούληση και η δύναμη των

εφήβων για αυτοκριτική. Μπορούμε τότε να πούμε πως ο έφηβος πλησιάζει στη συναισθηματική ωρίμανση (Κασσωτάκη, 1979).

Η ένταση καθώς και η διάρκεια των αντιδράσεων που παρουσιάζουν οι έφηβοι δεν είναι μόνο θέμα ιδιοσυγκρασίας του κάθε εφήβου, αλλά και της γενικής στάσης των ενηλίκων έναντι των νέων. Στις κοινωνίες όπου υπάρχει ασάφεια και σύγχυση γύρω από το όριο ενηλικίωσης, όπου οι υποχρεώσεις και τα καθήκοντα των νέων δεν είναι σαφώς καθορισμένα, όπου υπάρχει αμφιθυμία και παλινδρομήσεις εκ μέρους των ενηλίκων στα θέματα χειραφέτησης των νέων κ.α. Οι νέοι δεν μπορεί παρά να βιώνουν πολλές και ισχυρές εντάσεις, και καταστάσεις άγχους.

Στις κοινωνίες αυτές οι πρώτες ανησυχίες των εφήβων για τη «μεταμόρφωση» που υφίσταται το σώμα τους και οι πρώτες συναισθηματικές διαφοροποιήσεις, που προκαλεί η ορμονική τους μεταλλαγή περιπλέκονται με τα ψυχοκοινωνικά αυτά προβλήματα και δημιουργούν τον εσωτερικό αναβρασμό και τις έντονες και συχνά αντιφατικές αντιδράσεις των εφήβων.

Κοινωνικός τομέας

Η κοινωνική ανάπτυξη του ανθρώπου, σύμφωνα με τον Μάνο αρχίζει κατά την παιδική ηλικία και ολοκληρώνεται προς το τέλος της εφηβικής ή και αργότερα κατά τη γέννηση του ο άνθρωπος δεν είναι ούτε κοινωνικός ούτε μη κοινωνικός. Έχει προδιαθέσεις για κοινωνικοποίηση, αλλά αυτή πραγματοποιείται με τις επιδράσεις που θα δεχθεί το άτομο μέσα στην κοινωνία που ζει.

Όταν λέμε κοινωνική ανάπτυξη του ατόμου εννοούμε τη συμμόρφωσή του σε ότι η κοινωνία στο σύνολο της θεωρεί ορθό και εξυπηρετικό για την λειτουργικότητά της. Πρόκειται για ένα είδος προσαρμογής του ατόμου στις κοινωνικές προσδοκίες και τα ομαδικά πρότυπα που υπάρχουν.

Η κοινωνικοποίηση, λοιπόν, είναι μια διαδικασία μάθησης κατά την οποία το άτομο μαθαίνει να συμπεριφέρεται με τέτοιο τρόπο, που να γίνεται αποδεκτό από την κοινωνία στην οποία ζει (Μάνος)

Ο Eric Erikson διακρίνει οχτώ στάδια από τα οποία πρέπει να περάσει το άτομο για να αναπτυχθεί κοινωνικά. Στα στάδια αυτά υπάρχουν θετικά και αρνητικά στοιχεία και για να προσαρμοστεί βέβαια το άτομο κανονικά πρέπει να αποκτήσει τα θετικά στοιχεία από κάθε στάδιο. Τα στάδια αυτά είναι με λίγα λόγια τα εξής:

1) Το στάδιο της εμπιστοσύνης (TRUST)

Αν το παιδί δέχεται στοργή και αγάπη από τη μητέρα του και ικανοποιούνται κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο οι ανάγκες του και κυρίως την διατροφή αποκτά εμπιστοσύνη διαφορετικά γίνεται δύσπιστο και νοιώθει ανασφάλεια.

2) Το στάδιο της αυτονομίας (AUTONOMY)

Πρόκειται για την περίοδο του πρωκτικού φροϋδικού σταδίου, από 2 μέχρι 3 ½ ετών που το παιδί διδάσκεται τρόπους χρήσεως της τουαλέτας. Καλή μεταχείριση στο στάδιο αυτό δημιουργεί στο παιδί αυτονομία, τη βεβαιότητα να κατορθώνει κάτι μόνο του. Αντίθετα το παιδί αμφιβάλει για τη δυνατότητα να κάνει κάτι μόνο του και ντρέπεται.

3) Το στάδιο της πρωτοβουλίας (INITIATIVE)

Το παιδί μαθαίνει να συνεργάζεται και να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες. Αν αυτό δεν γίνει, το παιδί συνεχίζει να εξαρτάται από τους άλλους και να γίνεται ένα άτομο άτομο.

4) Το στάδιο της φιλοπονίας (INDUSTRY)

Το παιδί συνηθίζει στην εργασία, γίνεται δημιουργικό άτομο και κερδίζει την αναγνώριση των άλλων. Αν δεν κατορθώσει το άτομο να φτάσει στην αναγνώριση, τότε μπορεί να αναπτυχθεί σ' αυτό το συναίσθημα κατωτερότητας.

5) Το στάδιο της ταυτότητας (IDENTITY)

Πρόκειται για την πιστοποίηση της ταυτότητας του ατόμου που βρίσκεται στην εφηβεία. Ο έφηβος θέτει την ερώτηση: «ποιος είμαι;» Από την επιβεβαίωση που θα πάρει για τον εαυτό του στην παραπάνω ερώτηση και που θα προκύψει από την ιδέα που οι άλλοι έχουν γι' αυτόν κι ο ίδιος έχει δημιουργήσει για τον εαυτό του θα εξαρτηθεί η βεβαιότητα ή αβεβαιότητα (διάχυση ρόλου), που θα αποκτήσει για τον εαυτό του. Η συμπεριφορά του θα εξαρτηθεί από την ιδέα που σχημάτισε για τον εαυτό του.

6) Το στάδιο της οικειότητας (INTIMACY)

Μετά την επιβεβαίωση της ταυτότητάς του το άτομο είναι πλέον έτοιμο να προχωρήσει σε εξοικείωση με το περιβάλλον του και να αναπτύξει διαρκή φιλία, χωρίς το φόβο πια ότι θα χάσει την ταυτότητά του, την ιδιαιτερότητά του. Αντίθετα ο φόβος της αυτοεγκατάλειψης, της απώλειας της ιδιαιτερότητας του τον οδηγεί στην απομόνωση.

7) Το στάδιο της παραγωγικότητας (GENERATIVITY)

Στο στάδιο αυτό που αποτελεί έκφραση του προηγούμενου, ο έφηβος συνεργάζεται παραγωγικά με τους γονείς του, που έχουν την υπευθυνότητα της καθοδήγησής του. Όταν δεν υπάρχει αυτό το ενδιαφέρον θα παρατηρηθεί κάποια στασιμότητα στο άτομο ή ακόμα και καθυστέρηση.

8) Το στάδιο της ακεραιότητας ή ολοκλήρωσης του εγώ (EGO INTEGRITY)

Ο έφηβος έχει πια ολοκληρωθεί κι έχει αποδεχθεί τον εαυτό του με τα προτερήματα, αλλά και τα ελαττώματα που παρουσιάζει. Έχει ωριμάσει κι εργάζεται παραγωγικά. Αν η ολοκλήρωση του εγώ δεν πραγματοποιηθεί, το άτομο μπορεί να φτάσει στην κατάσταση της απελπισίας. (Κώστας Γ. Μάνου 1990).

Όπως φαίνεται καθαρά στα παραπάνω στάδια του Erikson, το άτομο για να ολοκληρωθεί κοινωνικά πρέπει να πιστέψει στον εαυτό του και να

αξιοποιήσει τις δυνατότητες που έχει και επιπλέον οφείλει να συνεργαστεί με τους άλλους συναθρώπους του. Και αφού το άτομο γεννιέται μέσα σε μια κοινωνία που έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά θα αναπτύξει κοινωνική συμπεριφορά που θα αντικατοπτρίζει τα πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς της ομάδας στην οποία ανήκει. Κι αν μεν τα πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς είναι άξια λόγου τότε η κοινωνική ανάπτυξη των εφήβων θα είναι κανονική. Αν όμως αυτό δε συμβαίνει, τότε είναι δυνατό να υπάρξουν αρνητικές επιπτώσεις στην κοινωνική τους ανάπτυξη (Μάνος 1990)

Ακολουθεί πίνακας με τα κυριότερα χαρακτηριστικών της εφηβικής ηλικίας και τις βασικότερες προτεινόμενες υποδείξεις παιδαγωγικής αντιμετώπισής τους για τους γονείς και τους δασκάλους, αλλά και για όσους ασχολούνται με εφήβους.

ΠΙΝΑΚΑΣ
ΤΩΝ ΚΥΡΙΟΤΕΡΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ
ΒΑΣΙΚΩΝ ΥΠΟΔΕΙΞΕΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΕΩΣ
ΤΟΥΣ

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Σωματική ανάπτυξη

1. Η μεταβολή στη λειτουργία των ενδροκρινικών αδένων επιφέρει κατά την έναρξη της εφηβείας γενικότερες σωματικές αλλαγές, από τις οποίες οι σπουδαιότερες είναι :

α. η ωρίμανση των γεννητικών οργάνων (εμφάνιση εμμηνόρροιας ή εκσπερματώσεως, ικανότητα αναπαραγωγής αργότερα).

β. η επιτάχυνση του ρυθμού σωματικής αναπτύξεως, ή ολοκλήρωση της οστεώσεως του σκελετού, και η ισχυροποίηση των μυών.

γ. η αλλαγή στα φυσιολογικά χαρακτηριστικά του ατόμου και στις σωματικές του αναλογίες (διαμόρφωση φυσιολογίας που προσεγγίζει εκείνη του ενήλικα).

δ. η εμφάνιση της ηβικής κόμης και τριχοφυΐας στο πρόσωπο και στις μασχάλες.

ε. η ανάπτυξη στήθους και περιφερειών στα κορίτσια.

στ. η αλλαγή του τόνου της φωνής

ζ. η υπερέκκριση ιδρώτα και λιπαρής ουσίας

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ

Απαιτείται η έγκαιρη πληροφόρηση του ατόμου γύρω από τις σωματικές μεταβολές που συμβαίνουν κατά την έναρξη της εφηβείας, γύρω από τα αίτια που τις προκαλούν και το ρόλο, τον οποίο διαδραματίζουν.

Ιδιαίτερη ενημέρωση χρειάζονται τα κορίτσια σχετικά με την εμμηνορροσία για να αντιμετωπίζουν χωρίς φόβο την κατάσταση αυτή. Το ίδιο απαιτείται και για τα αγόρια γύρω από την εκσπερμάτωση.

Στις περιπτώσεις που παρουσιάζεται κάποια βραδύτητα ή επιτάχυνση στην ανάπτυξη που δεν φαίνεται φυσιολογική πρέπει να

γίνεται ενδοκρινολογική εξέταση. Αν από την εξέταση αυτή δεν προκύψει τίποτα το σοβαρό, το άτομο πρέπει να καθησυχάζεται με την διαβεβαίωση ότι δεν συμβαίνει τίποτα το αφύσικο, αλλά απλώς ο ρυθμός αναπτύξεως του είναι διαφορετικός από το ρυθμό αναπτύξεως των άλλων.

Είναι τέλος αναγκαία η καλή διατροφή, η σωματική άσκηση, η υγιεινή κατοικία και η αποφυγή κάθε είδους υπερκοπώσεως.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Πνευματική ανάπτυξη

1. Εμφανίζεται η ικανότητα σκέψεως με υποθέσεις και συλλογισμούς και ενισχύεται πολύ η κρίση.
2. Ο έφηβος επιδιώκει να ερμηνεύει τα πάντα με βάση τη λογική και δεν παραδέχεται εύκολα κάτι που δεν είναι αντικειμενικά τεκμηριωμένο.
3. Προσπαθεί να δώσει κάποια ερμηνεία στον κόσμο και κάποιο νόημα στη ζωή. Προβληματίζεται γύρω από τις διάφορες θρησκευτικές δοξασίες και τις φιλοσοφικό - πολιτικές θεωρίες και συχνά σχηματίζει δικές του. Η τάση αυτή μειώνεται περί το τέλος της εφηβείας.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ

Τα προβλήματα, οι ποικίλοι ενδοιασμοί και οι διάφορες ακόμα ουτοπιστικές θέσεις του εφήβου πρέπει να αντιμετωπίζονται με την καλόπιστη συζήτηση και τον λογικά τεκμηριωμένο διάλογο, με στόχο να βρεί μόνος του ο έφηβος τα σημεία, στα οποία κάνει λάθος. Η δογματική επιβολή ορισμένων απόψεων, η άρνηση συζητήσεως μαζί του και η απόρριψη της γνώμης του πρέπει να αποφεύγονται, διότι αυξάνουν τον αρνητισμό του.

Ο έφηβος δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν παιδί. Είναι πνευματικά ικανός να καταλάβει τα πάντα και για το λόγο αυτό οφείλομε να του έχουμε εμπιστοσύνη κατά την ανάλυση και διαπραγμάτευση μαζί του οποιουδήποτε θέματος, εφ' όσον βέβαια αυτό δεν προϋποθέτει ειδικές γνώσεις.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Συναισθηματική ωρίμανση

1. Ολόκληρη η εφηβική ηλικία, μα προπαντός οι πρώτες της φάσεις, είναι μια περίοδος έντονης συναισθηματικής ζωής γεμάτης από ευχάριστα, αλλά και δυσάρεστα συναισθήματα.
2. Η συνάντηση με το άλλο φύλο γίνεται η βασικότερη πηγή των συναισθημάτων του εφήβου.
3. Το κοινωνικό επίσης περιβάλλον του ατόμου, τόσο το στενότερο, όσο και το ευρύτερο, με το οποίο ο έφηβος άλλοτε συγκρούεται, άλλοτε συμφιλιώνεται, βρίσκεται πίσω από πολλά συναισθήματά του. Ιδιαίτερα συχνές στις περιπτώσεις αυτές είναι οι αμφιθυμικές καταστάσεις των νέων.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ

Η εφηβεία πρέπει να γίνεται δεκτή έτσι όπως παρουσιάζεται, δηλαδή σαν μια περίοδος κρίσεως και εντάσεως. Η κριτική ή μεμψιμοιρία των γονέων για έλλειψη κατανόησης από μέρους των παιδιών τους, η προσπάθεια συνεχούς διορθώσεως ορισμένων καταστάσεων ή τρόπων συμπεριφοράς πρέπει να αποφεύγονται. Επιβάλλεται επίσης λεπτή αντιμετώπιση του εφήβου για να αποφεύγονται έτσι καταστάσεις εκνευρισμού και άλλα παρόμοια.

Ας έχομε υπόψη μας ότι τα έντονα αισθήματα έχουν την τάση να αμβλύνονται, όταν γίνονται δεκτά με κατανόηση και συμπάθεια. Η άμεση αντίδραση στην οργή του εφήβου ή σε κάποιο καπρίτσιο του δεν φέρνει το ποθούμενο αποτέλεσμα. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει υποταγή των άλλων στις επιθυμίες και ορέξεις των εφήβων. Η σιωπή και η καρτερία στις περιπτώσεις συγκρούσεως που συνοδεύονται από την επιφύλαξη επανεξετάσεως των πραγμάτων σε στιγμές ηρεμίας είναι η καλύτερη λύση.

Αλλά πέρα από το σεβασμό της ευαισθησίας του εφήβου επιβάλλεται ακόμη η υποβοήθησή του να βρει μέσα στο κοινωνικό σύνολο τη θέση που επιθυμεί, εκείνη που θα του εξασφαλίσει το

συναίσθημα της κοινωνικής αναγνώρισεως και ασφαλείας. Ποτέ όμως η βοήθεια αυτή δεν πρέπει να φτάνει μέχρι του βαθμού της υπερπροστασίας. Σωστή συναισθηματική ωρίμανση επέρχεται μόνο όταν το άτομο στηριζόμενο στο αίσθημα ασφαλείας που του εξασφαλίζει το οικογενειακό το οικογενειακό περιβάλλον, καλείται να αντιμετωπίσει μόνο τους ποικίλες καταστάσεις και να βρει λύσεις στα προβλήματα της ζωής του.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Κοινωνική ανάπτυξη

1. Αποδίδει μεγάλη σημασία στην αναγνώριση της προσωπικότητάς του από το κοινωνικό περιβάλλον.
2. Επιθυμεί να αποτελεί μέλος διαφόρων ομάδων ιδιαίτερα στις πρώτες φάσεις της εφηβείας, και υποτάσσεται συχνά στις επιδιώξεις τους. Η τάση αυτή αμβλύνεται κατά τις τελευταίες φάσεις της εφηβείας.
3. Ζητά την κοινωνική χειραφέτηση και την ανεξαρτησία του και αντιδρά σε κάθε τί που κατά τη γνώμη του, του στερεί αυτά τα δικαιώματα.
4. Διακατέχεται συχνά από κάποια αρνητική στάση απέναντι της κοινωνίας των ενηλίκων, των θεσμών της, των αξιών της, των προτύπων της κ.α.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ

Η αυταρχική συμπεριφορά και η αφαίρεση κάθε πρωτοβουλίας από τον έφηβο δεν επιτρέπονται. Η αναγνώριση αντίθετα κάποιας εμπειρίας και ικανότητας σ' αυτόν, η ύπαρξη μια διακριτικά ελεγχόμενης ελευθερίας είναι πράγματα απαραίτητα για τη σωστή αγωγή του.

Η συνεχής ανάμιξη στις υποθέσεις του, οι αδιάκοπες συμβουλές και υποδείξεις και η υπερβολική απαίτηση συμμορφώσεως προς το πατρικό ή μητρικό πρότυπο είναι καλό να αποφεύγονται.

Τα άτομα του άμεσου περιβάλλοντος του εφήβου δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται σαν μικρό παιδί. Όλες οι σχέσεις τους μαζί τους από τον έπαινο και την ενθάρρυνση ως την κριτική και την επιβολή πειθαρχίας πρέπει να απευθύνονται σε κάποιο άτομο, στο οποίο αναγνωρίζεται αρκετή υπευθυνότητα και ανεξαρτησία.

Η απόκτηση της ταυτότητας του εγώ

Μια κεντρική απασχόληση του εφήβου είναι να βρεί κάποια λειτουργική απάντηση στο ερώτημα: «Εγώ που βρίσκομαι σε σχέση με τον κόσμο» ή πιο απλά: «Ποιος είμαι» Αυτή είναι μια ερώτηση κλειδί που απασχόλησε πολύ τη δυτική φιλοσοφία, τουλάχιστον από την εποχή του Διαφωτισμού και μερικά από τα μεγαλύτερα έργα της λογοτεχνίας περιστρέφονται γύρω από το γρίφο της προσωπικής ταυτότητας (John Conger)

Ο Erikson, στο σύγγραμμα του «Παιδική ηλικία και κοινωνία» υποστηρίζει ότι η ανθρώπινη προσωπικότητα διαμορφώνεται και εξελίσσεται καθ' όλη την πορεία της ζωής, από τη γέννηση ως τη γεροντική ηλικία, και ότι σε κάθε φάση της ζωής του το άτομο αντιμετωπίζει διαφορετικούς στόχους και ανάγκες, που πρέπει να ικανοποιηθούν. (Παρασκευόπουλος 1985)

Σύμφωνα με τον Erikson η ανάπτυξη της αίσθησης της προσωπικής ταυτότητας είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι της εφηβείας. «Πριν μπορέσει ο έφηβος να εγκαταλείψει με επιτυχία την ασφάλεια της παιδικής εξάρτησης από τους άλλους, πρέπει να είναι κάποια ιδέα για το ποιος είναι, που πάει και ποιες είναι οι δυνατότητές του να φτάσει».

Η έννοια της ταυτότητας είναι βασική στην κατανόηση της ανάπτυξης των εφήβων και είναι σημαντικό να ξέρουμε ακριβώς τις εννοούμε μ' αυτή. Είναι ακόμη ζωτικό να διορθώσουμε μια σειρά από παρανοήσεις, όπως την ιδέα ότι το πρόβλημα της ανάπτυξης της ταυτότητας είτε αρχίζει είτε τελειώνει με την εφηβεία (John Conger)

Ο έφηβος με μια δυνατή αίσθηση ταυτότητας βλέπει τον εαυτό του σαν ένα ξεχωριστό άτομο. Ακόμα και ο ίδιος όρος «άτομο» σαν συνώνυμο του «προσώπου» υπογραμμίζει μια πανανθρώπινη ανάγκη να βλέπει κανείς τον εαυτό του σαν ξεχωριστό από τους άλλους, όσο και αν μοιράζεται μαζί τους κίνητρα, αξίες και ενδιαφέροντα. Στενά συνδεδεμένη

είναι και η ανάγκη για συνέπεια, για το συναίσθημα της ολοκλήρωσης. Όταν μιλάμε για την «ακεραιότητα» του εαυτού, εννοούμε ταυτόχρονα και τη διαφοροποίηση από τους άλλους και την ενότητα του εαυτού: μία λειτουργική συγκρότηση αναγκών, κινήτρων και τρόπων συμπεριφοράς. Τέλος μια ξεκάθαρη αίσθηση ταυτότητας προϋποθέτει την υποκειμενική σταθερότητα του εαυτού μέσα στο χρόνο, δηλαδή την ανάγκη να βλέπουμε ότι ο άνθρωπος που είμαστε σήμερα είναι ίδιος - και έχει συνεπείς δεσμούς - με τον άνθρωπο που ήμασταν χτες και που θα είμαστε αύριο (John Conger)

Αλλά οι έφηβοι χρειάζονται χρόνο για να ενσωματώσουν τις γρήγορες αλλαγές του σώματος και της νόησης στην αργά εξελισσόμενη αίσθηση της ενοποιημένης ταυτότητας. Πολλοί έφηβοι, όχι μόνο συλλαμβάνουν τον εαυτό τους να υποδύεται ρόλους που αλλάζουν από στιγμή σε στιγμή και ανάλογα με την κατάσταση - απορώνοντας αν κάποιος είναι ο πραγματικός τους εαυτός - αλλά δοκιμάζουν και συνειδητά διάφορους ρόλους ελπίζοντας να βρουν αυτόν που τους ταιριάζει.

Ούτε είναι απαραίτητο να ολοκληρωθεί η αίσθηση της ταυτότητας στην εφηβεία. Δυστυχώς, πολύ συχνά ο αγώνας του νέου ανθρώπου να διαμορφώσει μια πλούσια, γεμάτη και μοναδική ταυτότητα «αποκλείεται πρόωρα» σύμφωνα με τον Erikson μόλις αφήσει το σχολείο, πιάσει δουλειά ή παντρευτεί. Αντί να βρει τον εαυτό του γίνεται σαν όλους τους άλλους. (John Conger)

Υπάρχουν, όμως, μερικοί που έχουν μια πραγματικά προσωπική ταυτότητα και είναι πιο σίγουροι για τις σχέσεις τους με τον κόσμο καθώς μεγαλώνουν. Αυτό είναι φανερό στις περιπτώσεις διάσημων ανθρώπων, όπως ο Αινστάϊν, η Γκάντι κ.λ.π. αλλά ισχύει και για κάποιους άλλους, που τους γνωρίζουν μόνο οι συγγενείς και φίλοι τους.

Κεντρικός πυρήνας λοιπόν, στην προσπάθεια του ατόμου να αποσαφηνίσει τον κοινωνικό του ρόλο είναι η ιεράρχηση σκοπών και

αξιών της ζωής. Το άτομο θα πρέπει, από όλες τις πιθανές λύσεις που υπάρχουν μπροστά στο μέλλον, να κάνει την επιλογή του για καθένα από τα σημαντικά θέματα της ζωής: σπουδές, εργασία, διαπροσωπικές σχέσεις, ερωτική συμπεριφορά, οικογένεια, ηθική τάξη και να δεσμευτεί ότι θα τις επιδιώξει και θα προσπαθήσει να τις πραγματοποιήσει. (Παρασκευόπουλος, 1985).

Η έλλειψη σαφούς και ολοκληρωμένης ταυτότητας οδηγεί σε αυτό που ο Erikson αποκαλεί σύγχυση ρόλων. Το άτομο χωρίς μια σαφή ενιαία εσωτερική εικόνα για τον εαυτό του, γίνεται έρμαιο των παλαιών του συνηθειών, των στιγμιαίων παρορμήσεων και των αλλότριων κελευσμάτων, «κάλαμος υπό ανέμου σαλευόμενος». Επίσης, χωρίς την εσωτερική βεβαιότητα για το ποιος είναι και τι θέλει στη ζωή, χωρίς ένα αξιολογικό σύστημα και ένα αποσαφηνισμένο σχέδιο δράσης, το άτομο δεν μπορεί να κάνει τις επιλογές του για τα σημαντικά θέματα της ζωής, ανάμεσα στις εναλλακτικές λύσεις που του παρουσιάζονται και που συχνά είναι αντιφατικές και αλληλοσυγκρουόμενες. Επίσης δε μπορεί να βάλει κάποια τάξη στα πράγματα και μάλιστα όταν ζει σ' ένα κόσμο, όπως το σημερινό, που τόσο ραγδαία μεταβάλλεται και που συχνά παρουσιάζεται πολύπλοκος ακόμα και χαώδης.

Η «κρίση της ταυτότητας».

Η αποτυχία πραγμάτωσης της προσωπικής ταυτότητας προκαλεί στον έφηβο την «κρίση ταυτότητας» σύμφωνα με τον Erikson. Πράγματι η αποτυχία είναι από τους σημαντικότερους παράγοντες της κρίσης. Όμως δεν είναι ο μοναδικός και είναι περιοριστικό να συναρτήσουμε την κρίση με την αποτυχία αποκλειστικά. Μόνο που εδώ, η ειδοποιός διαφορά από κάθε άλλη κρίση, είναι το περιεχόμενό της: κρίση που συνδέεται με τη «θετική» ή «αρνητική» αναστάτωση του εφήβου σε συνάρτηση με το αγωνιώδες ερώτημα: «ποιος - ποια είμαι;» (Κοσμόπουλος, 1994).

Δεν παρουσιάζει, συχνότητα, ψυχολογία κρίσης ο έφηβος όταν άγχεται π.χ. για τις επιλογές που οφείλει να κάνει, πριν καν πετύχει ή αποτύχει; Δε βρίσκεται σε κρίση όταν εκστασιάζεται από την ανακάλυψη του προσώπου του, όταν ενθουσιάζεται γι' αυτό που «συνάντησε» (με αφορμή τον ερωτά του σε κάποια ιδέα ή πρόσωπο, ερωτικό ή πρόσωπο δασκάλου, που τον συντάραξαν και τον «αφύπνισαν»); Ο σοφός Spranger γράφει: «Η επί των μοιχειών του προσώπου επενέργεια φέρει έκδηλον χαρακτήρα αναγεννήσεως Και ο σκοπός επίσης εμφανίζεται υπό νέον φως. Αλλά προπάντων ανασκαλίζονται τα βάθη του Εγώ. (John Conger).

Η «κρίση ταυτότητας» αποτελεί τον κεντρικό πυρήνα της γενικότερης και γνωστής «κρίσης της εφηβικής ηλικίας». Όμως ως ψυχολογικές έννοιες Δε συμπίπτουν πάντοτε. Η τελευταία, χρονικά καλύπτει, συνήθως, την περίοδο της πρώτης εφηβικής ηλικίας (14-16 χρόνια). (Κοσμόπουλος, 1994)

Όμως η «κρίση ταυτότητας», και δεν είναι Πάντοτε και εξωτερικά, θορυβώδης ή έντονη στις εκδηλώσεις της και συνεχίζεται, με χίλιες - δυο παραλλαγές, μέχρι και το τέλος της Β' εφηβικής ηλικίας, χωρίς πάλι να τελειώνει εκεί οριστικά. Ο Erikson πιστεύει πως η ταυτότητα του Εγώ είναι αγώνας εφ' όρου ζωής.

Στην ηλικία αυτή ο έφηβος, παρωθούμενος από την ψυχική και κοινωνική επιτακτικότητα της ολοκλήρωσης του ως προσώπου, νιώθει έτοιμος να προχωρεί, χωρίς να έχει πλήρη συνείδηση των αιτιών και στόχων της συμπεριφοράς του.

Βέβαια τις συνέπειες αυτής της κρίσης δεν τις υφίστανται μόνο οι ίδιοι, αλλά και η οικογένεια, το σχολείο και η κοινωνία. Σε μερικές οικογένειες η κρίση ταυτότητας κάποιου παιδιού - και γενικότερα η εφηβική κρίση - γίνεται χιονοστιβάδα που παρασύρει τα πάντα στο

όλεθρο. Λίγοι είναι οι έφηβοι που περνούν την κρίση ταυτότητας χωρίς μεγάλες αναστατώσεις.

Η κρίση μαρτυρεί την ψυχική διαστολή του εφήβου και έχει περιεχόμενο θετικό, αλλά και αρνητικό. Ο έφηβος φεύγει από τη συνήθη και μέχρι χθες συμπεριφορά του, ζει μια πρωτοφανή βιολογική επανάσταση και επόμενο είναι να νιώθει άγχος, ταραχή και σύγχυση.

Τα προβλήματα που πηγάζουν από τις σωματικές μεταβολές προκαλούν συχνά κρίση ταυτότητας στους εφήβους.

Πολλοί έφηβοι σε κρίση ταυτότητας διακατέχονται από βαθιά αίσθηση ματαιότητας, προσωπική σύγχυση και ανοργανωσιάς, έλλειψη στόχων, αίσθημα εγκατάλειψης. Αντί να επιδιώξει συστηματικά έναν - ένα στόχο, η ορμή της νιότης τον κάνει να ρέπει προς όλα, να θέλει να αισθανθεί το κάθε τι, με πιθανότατο τίμημα την αποτυχία.

Μια από τις συνθετότερες απολήξεις της κρίσης ταυτότητας είναι το χτίσιμο, για κάμποσο καιρό, από τον έφηβο «αρνητικής ταυτότητας». Όπως σημειώνει ο Erikson πρόκειται για «μια ταυτότητα που είναι στον αντίποδα εκείνης που προδιαγράφηκε γι' αυτούς, από τους γονείς και συνομήλικους» και αναπτύσσεται αντιδραστικά (Κοσμόπουλος, 1994).

Ο έφηβος που δυσκολεύεται υπερβολικά να σχηματίσει ταυτότητα νιώθει χαμένος, χωρίς όρια, νόημα και σκοπό.

Έτσι η απώλεια της αίσθησης της ταυτότητας μπορεί να καταλήξει σε μια περιφρονητική απόρριψη κάθε ρόλου που τους προτείνει η κοινότητα.

Όλα αυτά που συμβαίνουν στους νέους στέλνουν στους παιδαγωγούς και ιδιαίτερα στους γονείς των εφήβων το μήνυμα ότι σ' αυτές τις δύσκολες ώρες για τα παιδιά να μην διακόψουν τη συναισθηματική σχέση μαζί τους, να σταθούν ψύχραιμοι και υπομονετικά κοντά τους, όσο τα ίδια και οι συνθήκες το επιτρέπουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

Παράγοντες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη και ολοκλήρωση της προσωπικότητας του εφήβου.

Η αιτιολόγηση της μεγάλης ποικιλίας, των διαφορών και των ομοιοτήτων στην προσωπικότητα των διαφόρων ανθρώπων, αποτελεί ένα από τα δυσκολότερα προβλήματα που έχει να λύσει ο ανθρώπινος νους. Έχουν καταβληθεί πολλές προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση στη ψυχολογία.

Στο παρακάτω κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να κάνουμε μια σκιαγράφηση των προσπαθειών αυτών (Χασάπη, Αθήνα 1980)

Εξετάζοντας τη δομή της προσωπικότητας, αναφερθήκαμε και περιγράψαμε τα πέντε δομικά της στοιχεία, τη νοημοσύνη, τη συναισθηματική ιδιοσυγκρασία, το χαρακτήρα, τη φυσική διάπλαση και τα κίνητρα. Τα πέντε, όμως αυτά στοιχεία, αποτελούν βέβαια τους βασικούς παράγοντες της προσωπικότητας, αλλά όχι και τους μοναδικούς. Εκτός από τους πέντε παραπάνω βασικούς παράγοντες, αμέτρητοι άλλοι παράγοντες παίζουν ρόλο στην ανάπτυξη και την τελική διαμόρφωση της προσωπικότητας. Οι παράγοντες αυτοί εκπορεύονται, είτε από την ιδιοσυγκρασία του ίδιου του ατόμου, είτε από το φυσικό και το πολιτισμό περιβάλλον του. (Χασάπη, Αθήνα 1980)

Είναι σήμερα παραδεκτό, ότι η προσωπικότητα που διαμορφώνεται τελικά, είναι το προϊόν της επιδράσεως μιας σειράς πολλαπλών μικρών και αλληλοεπιδρόντων παραγόντων και επιρροών. Οι πολλαπλοί αυτοί παράγοντες που επιδρούν ο ένας στον άλλο, μπορούν να συνοψιστούν σε τρεις κατηγορίες: στους βιολογικούς, ψυχολογικούς και περιβαλλοντικούς.

Οι βιολογικοί παράγοντες

Η διεύρυνση του ρόλου των βιολογικών επιδράσεων στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ανθρώπου παρουσιάζει μεγάλες και πολλές φορές ανυπέβλητες δυσκολίες. Οι σχέσεις που αποδείχθηκαν ανάμεσα στην προσωπικότητα και τους βιολογικούς παράγοντες, είναι πολύ μικρές, με εξαίρεση τον κληρονομικό παράγοντα, οι οποίοι έχει μελετηθεί διεξοδικά. (Χασάπης 1980).

Πηγή των βιολογικών παραγόντων είναι οι γονάδες ή γονίδια ή γόνος (Genes), που χαρακτηρίζονται ως φορείς των κληρονομικών στοιχείων. Είναι μικροσκοπικά σωματίδια, σκορπισμένα, στη χρωματίνη των χρωματοσωμάτων, υπάρχουν με τη μορφή νημάτων στον πυρήνα των κυττάρων και αποτελούνται από ένα είδος νουκλεϊκού οξέος, που ονομάζεται D.N.A. Τα χρωματοσώματα 46 τον αριθμό, προήλθαν από ένωση ενός ωαρίου και ενός σπερματοζωαρίου. Είκοσι τρία Είκοσι τρία προέρχονται από τη γυναίκα και είκοσι τρία από τον άνδρα. Ενώνονται ανά ζεύγη και ανέρχονται σε 23. Κάθε χρωματόσωμα περιέχει περίπου 1.250 γονίδια, που έχουν την ιδιότητα να σχηματίζουν μεταξύ τους πολλούς και διάφορους συνδυασμούς. (Δερβίση 1984).

Κατά τον Dobrhansky, οι δυνατοί συνδυασμοί μεταξύ των ανθρώπινων γονιδίων «είναι πολύ περισσότεροι απ' ότι είναι ο αριθμός των ατόμων σ' όλο τον κόσμο» (Dobrhansky N.Y. 1956)

Άρα οι δυνατότητες για ποικιλία στην ανάπτυξη, απ' την ιδεατή φύση, είναι άπειρες. Γι' αυτό υπάρχουν και άπειρες βιολογικές διαφορές μεταξύ των ανθρώπων, που οφείλονται στην ποικιλία των βιολογικών παραγόντων, οι οποίοι είναι: 1) Η κληρονομικότητα 2) το αυτόνομο νευρικό σύστημα 3) το κεντρικό νευρικό σύστημα 4) οι ενδοκρινείς αδένες και 5) η βιοχημική σύνθεση. (Δερβίση 1984).

Η κληρονομικότητα.

Η κληρονομικότητα είναι ο σημαντικότερος από τους βιολογικούς παράγοντες, γιατί η ακτίνα επιρροής της επεκτείνεται σ' όλους τους άλλους γι' αυτό και διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας.

Λέγοντας κληρονομικότητα, εννοούμε μια βιολογική λειτουργία, κατά την οποία το σύνολο των φυσικών προδιαθέσεων - ιδιοτήτων και δυνατοτήτων - και η υφή και δομή του νευρικού συστήματος, μεταβιβάζονται απ' τους προγόνους και μεταβάλλονται σε ικανότητες και δεξιότητες ζωής με την ενεργοποίηση παίρνουν τη μορφή, που υπάρχει μέσα τους «δυνάμει» και μεταβάλλονται σε ικανότητες και δεξιότητες ζωής. Έτσι, η βιολογική υποδομή διαφέρει από άτομο σε άτομο και στη διαφοροποίηση αυτή οφείλεται και η διαφορά των ατομικών δράσεων (Δερβίση 1984).

Γεννιέται, όμως η απορία κατά πόσο η κληρονομικότητα επηρεάζει τη διαμόρφωση της προσωπικότητας.

Από πειράματα και παρατηρήσεις, που έχουν κάνει οι ερευνητές Eysenck, Beloff, Sheilds κ.α. πάνω σε μονοζυγωτικούς ή μονωγενείς δίδυμους και σε διζυγωτικούς ή διπογενείς δίδυμους, έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα, πως η κληρονομικότητα παίζει κυριαρχικό ρόλο στον καθορισμό της προσωπικότητας. Επίσης, δημιουργείται η απορία, ποιο είναι το στοιχείο, που κατά τρόπο κληρονομικό μεταβιβάζεται.

Κατά τον Weismann δεν μεταβιβάζονται τα επίκτητα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, ούτε γενικά η συμπεριφορά της. (Χασάπη 1980).

Τα πειράματα του Hall πάνω σε επιμύες (γένος τρωκτικών της οικογένειας μυϊδών) απέδειξαν πως εκείνο που μεταβιβάζεται είναι οι δομές του Κεντρικού και του Αυτόνομου Νευρικού Συστήματος, που αντιδρούν στο περιβάλλον και καθορίζουν τις διάφορες μορφές συμπεριφοράς. Εκείνο που κληρονομείται, αποτελεί το «γονότυπο» ενώ

εκείνο που εκδηλώνεται και παρατηρείται αποτελεί το «φαινότυπο» (Phenotype) Ο φαινότυπος, λοιπόν, δεν κληρονομείται, αλλά εκείνο που μεταβιβάζεται, κατά τρόπο φυσικό, είναι ο «γονότυπος» (Genotype), δηλαδή το σύνολο των βιολογικών στοιχείων που κληρονομήθηκαν από τους γονείς και τους απογόνους. Είναι ευνόητο πως περιλαμβάνει όλα τα γονίδια με όλους τους συνδυασμούς τους, που πραγματοποιήθηκαν κατά τη γονιμοποίηση. Ο γονότυπος, λοιπόν, είναι όλο το γενετικό δυναμικό του ατόμου, που είναι διαφορετικό απ' όλα τα άλλα άτομα. (Δερβίση 1984).

Ο γονότυπος εκδηλώνεται εξωτερικά ως φαινότυπος στα σωματικά και ψυχικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, που αναπτύχθηκαν σε κάθε άτομο και είναι το σύνολο των ικανοτήτων και δεξιοτήτων (Δερβίση 1984).

Αυτόνομο Νευρικό Σύστημα.

Εφόσον η δομή του Νευρικού Συστήματος αντιδρώντας στο περιβάλλον, καθορίζει κατά κάποιο τρόπο τις διάφορες μορφές συμπεριφοράς, είναι επόμενο και το Αυτόνομο Νευρικό Σύστημα να παίζει κάποιο ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας. Χαρακτηρίζεται ως αυτόνομο, γιατί δεν ελέγχεται από τη βούληση του ανθρώπου. Ρυθμίζει τις φυσιολογικές λειτουργίες, όπως της καρδιάς, του στομάχου κ.λ.π. Έχει άμεση σχέση με την ιδιοσυγκρασία, τη συναισθηματική ευαισθησία τον προσωπικό ρυθμό ζωής, την έκφραση και την ψυχοκινητική. Διακρίνεται σε συμπαθητικό και παρασυμπαθητικό που δρούν αντίθετα το ένα προς το άλλο, ρυθμίζοντας με εντελεχειακό τρόπο την αύξηση και τη μείωση καθώς και τη διέγερση ή την αναστολή των σπλαχνικών λειτουργιών. (Δερβίση)

Το συμπαθητικό λ.χ. ανεβάζει την πίεση και συγχρόνως στενεύει τις μικρές αρτηρίες, ενώ το παρασυμπαθητικό κατεβάζει την πίεση και διευρύνει τις μικρές αρτηρίες. Τα άτομα, στα οποία δεσπόζει το

συμπαθητικό, είναι ευσυγκίνητα, ευερέθιστα με αγχώδεις τάσεις, ενώ τα άτομα στα οποία κυριαρχεί το παρασυμπαθητικό, είναι ήρεμα, νηφάλια και διακρίνονται για τη πραότητά τους. (Δερβίση)

Κεντρικό Νευρικό Σύστημα.

Οι μελέτες που έχουν γίνει πάνω στις σχέσεις της προσωπικότητας με το Κ.Ν.Σ. αναφέρονται στα φαινόμενα της διέγερσης και της αναστολής, καθώς και στο ηλεκτροεγκεφαλογράφημα. Πρώτος ο Ρανιοι, από πειράματα που έκανε σε σκύλους, κατέληξε στη θεωρία της «φλοϊκής διέγερσης και αναστολής» Με βάση τη θεωρία αυτή χώρισε τους σκύλους σε δύο τύπους ιδιοσυγκρασίας, στο «διεγερμένο» και στον «ανεσταλμένο» (Μαρκαντώνη Ι. Αθήνα 1978).

Ο Eysenck επανέλαβε το πείραμα αυτό σε ανθρώπους και απέδειξε την ισχύ του φαινομένου. Και σ' αυτούς το σύστημα αυτό ρυθμίζει την επικοινωνία και την προσαρμογή ενός οργανισμού στο περιβάλλον του, εφόσον τα ερεθίσματα του εξωτερικού κόσμου μεταβιβάζονται στο αισθητήρια κέντρα του εγκεφάλου και διεγείρουν τα κινητήρια κέντρα του μυϊκού συστήματος, το οποίο ελέγχεται από τη βούληση και ενεργοποιεί τον οργανισμό. Το Κ.Ν.Σ. παίζει βασικό ρόλο στη συμπεριφορά του ανθρώπου και επομένως και στη διαμόρφωση της προσωπικότητας (Δερβίση 1984).

Ενδοκρινικό Σύστημα.

Οι ενδοκρινείς αδένες αποτελούν το ενδοκρινικό σύστημα, που συνδέεται άμεσα με το νευρικό, το οποίο ρυθμίζει με την έκκριση των ορμονών.

Έχουν γίνει μέχρι τώρα πολλές προσπάθειες να βρεθούν σχέσεις ανάμεσα στην ενδοκρινολογική λειτουργία και στην προσωπικότητα του ανθρώπου. Ειδικές μελέτες και κλινικές παρατηρήσεις πάνω σε πρόσωπα, που έπασχαν από υπερλειτουργία ή υπολειτουργία των αδένων

εσωέκρισης επίσης πάνω σε άτομα, από τα οποία έχουν αφαιρεθεί ορισμένοι του είδους αυτού αδένες, καθώς και σε πρόσωπα, στα οποία έχουν χορηγηθεί ορμόνες, έχουν αποδείξει πως υπάρχουν σχέσεις ανάμεσα στη λειτουργία των ενδοκρινών αδένων και των διαφόρων γνωρισμάτων της προσωπικότητας. Οι αδελφοί Γιένς λ.χ. παρατήρησαν πως πολλά άτομα βλέπουν τα πράγματα με μια ιδιαίτερη ευσυγκινησία, φαντάζονται εύκολα και ζουν μέσα στο φανταστικό τους κόσμο. Τα άτομα αυτά διακρίνονται για την ευσυγκινησία τους και για αντίστοιχη ταχυπαλμία. Έχουν μάτια μεγάλα, φωτεινό βλέμμα. Αυτή η σωματική δομή, κατά τους Γιένς, αντιστοιχούν σε κάποια ανάλογη ψυχική δομή. Τα άτομα αυτά βλέπουν τον κόσμο τρισδιάστατο, είναι ολοκληρωμένα και απ' εδώ προέρχεται και η συναισθηματική τους ευαισθησία και υπερευσυγκινησία, πράγμα που εκδηλώνεται και σε ορισμένα επαγγέλματα, όπως στους ηθοποιούς, τους χορευτές κ.α.

Άλλοι, όμως, δεν παρουσιάζουν το φαινόμενο αυτό. Ζουν με ψυχραιμία, βλέπουν τον κόσμο, δισδιάστατα; και δεν είναι ευσυγκίνητοι. (Δερβίση).

Οι Γιένς, λοιπόν, διέκριναν ολοκληρωμένους συναισθηματικούς τύπους, με το απορροφημένο προς τα μέσα βλέμμα. Στους πρώτους παρουσιάζεται υπερέκριση του θυροειδούς ένας Υπερθυροειδισμός, που παρουσιάζει εξωφθαλμία και εξαιρετική ευαισθησία. Ο Υποθυροειδισμός, στην ακραία περίπτωση, προξενεί τον κρετινισμό, τη νοητική καθυστέρηση.

Επομένως και η λειτουργία των ενδοκρινών αδένων παίζει κάποιο ρόλο στη συμπεριφορά της προσωπικότητας. (Χασάπη 1980)

Η βιοχημική σύνθεση

Η βιοχημία, η επιστήμη, δηλαδή, που μελετά τη σύνθεση του οργανισμού, έχει να κάνει αλματώδεις προόδους στα πενήντα τελευταία χρόνια. Από βιοχημικές μελέτες αποδείχθηκε, ότι κάθε άτομο έχει μια

ιδιαίτερη και μοναδική βιοχημική δομή. Η μοναδική αυτή βιοχημική δομή είναι δυνατό να μας δώσει θεωρητικά τη βάση της προσωπικότητας. Μέχρι τώρα, δεν έχει αποδειχτεί καμιά συνάρτηση ανάμεσα στα βιοχημικά και ψυχολογικά φαινόμενα γι' αυτό ακριβώς και οι περισσότεροι ψυχολόγοι είναι επιφυλακτικοί απέναντι σ' αυτούς τους βιοχημικούς παράγοντες ως προς το ρόλο, που πιθανόν να παίζουν στη διαμόρφωση της προσωπικότητας. (Χασάπη).

Οι ψυχολογικοί Παράγοντες

Λέγοντας ψυχολογικούς παράγοντες, εννοούμε όλο τον ψυχικό κόσμο του ανθρώπου, τις ψυχικές λειτουργίες, τη συνείδηση, το ασυνείδητο και τους αμυντικούς μηχανισμούς του εγώ, που έχουν μεγάλη σημασία για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ανθρώπου και ενεργοποιούνται με τους ερεθισμούς των περιβαλλοντικών παραγόντων.

Κατά την ψυχανάλυση, τόσο η συνείδηση όσο και το ασυνείδητο καθορίζουν κατά ένα μεγάλο μέρος τη συμπεριφορά του ανθρώπου. (Δερβίση 1984).

Η συνείδηση

Πρώτα απ' όλα όμως, ας δούμε όσα συμβαίνουν στη συνείδηση.

α) Στη συνείδηση λαβαίνουν χώρα οι ακόλουθες λειτουργίες: 1) η αίσθηση, με αντίθεση και συμπληρωματική της την ενόραση, 2) η νόηση, με αντίθετη και συμπληρωματική της τη συναισθηματική λειτουργία. (Μαρκαντώνης 1978)

Σήμερα, στην Ψυχολογία, γίνεται αποδεκτή η άποψη, πως κάθε φορά επικρατεί στο άτομο μια απ' τις παραπάνω λειτουργίες και πως η αντίθεσή της ατροφεί ή υπολειτουργεί. Τότε η συμπεριφορά του ατόμου θα είναι ανάλογη με τη λειτουργία που κυριαρχεί. Έτσι, θα παρουσιάζονται λ.χ. άτομα, στα οποία θα κυριαρχεί προπάντων η

αισθητική λειτουργία. Τα άτομα αυτά αρέσκονται να βλέπουν, να ακούνε, να γεύονται, να άπτονται ενώ άλλα άτομα έχουν μια προδιάθεση, να προχωρούν σ'ένα κόσμο εννοιατικό, φανταστικό, χωρίς να χρησιμοποιούν τα αισθητήρια όργανα. Έχουμε, λοιπόν, τη διάκριση των ανθρώπων σε κατ' αίσθηση τύπους και σε εννοιατικούς. Αλλά, πάλι, άτομα χρησιμοποιούν τη σκέψη πολύ, βλέπουν τον κόσμο ορθολογικά, είναι διανοητικοί τύποι, ενώ άλλοι είναι συναισθηματικοί και εκεί, όπου χρειάζεται να χρησιμοποιήσουν τη σκέψη τους, χρησιμοποιούν την καρδιά τους. Έτσι, λοιπόν, κάθε άνθρωπος παρουσιάζεται να υπερέχει ιδιαίτερα σε κάποιο ψυχικό χώρο, είτε στον αισθητικό, είτε στο διανοητικό, είτε στο συναισθηματικό, είτε στον εννοιατικό. Αυτό σημαίνει πως οι λειτουργίες μέσα μας δεν εργάζονται πάντοτε με την ίδια ένταση και αναλογία. (Δερβίση 1984)

Από την Ψυχανάλυση διαπιστώνεται, πάλι, πως υπάρχει κάποια κυριαρχούσα τάση, που κατευθύνει το συνειδησιακό σύστημα άλλοτε προς τα έξω και άλλοτε προς τα μέσα.

Άλλοτε ο άνθρωπος τείνει να στρέφεται προς τον έξω και άλλοτε προς τον έσω κόσμο. Έτσι, διαπιστώνεται μια διττή ροπή, άλλοτε προς τα έξω, που λέγεται εξωστρέφεια και άλλοτε προς τα μέσα, που χαρακτηρίζεται ενδοστρέφεια. Υπάρχουν όμως, και άτομα, στα οποία κυριαρχεί η μία ή η άλλη τάση, αρκέσκονται λ.χ. να κλείνονται στον εαυτό τους και να αναζητούν μέσα τους κάθε αλήθεια και άλλα, που είναι «φύσει» εξωστρεφή, αρέσκονται να στρέφονται προς τα έξω, όπου έβρισκαν τα ιδανικά και τα πρότυπα τους.

Έτσι κατά τον ψυχαναλυτή Jung έχουμε οκτώ ψυχολογικούς τύπους:

- 1) τον ενδροστρεφή καταίσθηση,
- 2) τον εξωστρεφή καταίσθηση,
- 3) τον ενδοστρεφή συναισθηματικό,

- 4) τον εξωστρεφή συναισθηματικό
- 5) τον ενδοστρεφή διανοητικό,
- 6) τον εξωστρεφή διανοητικό,
- 7) τον ενδοστρεφή ενορατικό και
- 8) τον εξωστρεφή ενορατικό.

Οι τύποι, όμως, αυτοί δεν είναι τελείως αμιγείς, αλλά συνυπάρχουν σ' αυτούς και άλλα στοιχεία, οπότε δημιουργείται απειρία δυνατοτήτων πραγμάτωσης της ανθρώπινης προσωπικότητας. Επομένως η κυριαρχία προπάντων μιας των λειτουργιών και η συνεπικουρία των άλλων συμβάλλουν στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ανθρώπου (Δερβίση 1984).

Το ασυνείδητο.

Εκτός της συνείδησης και το ασυνείδητο, δηλαδή το προσωπικό οντογενετικό και το πανανθρώπινο φυλογενετικό παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς. Ολοι μας λίγοι πολύ έχουμε διαπιστώσει πως πολλές φορές άλλα έχουμε σκοπό να κάνουμε και σε άλλες πράξεις προβαίνουμε. Αυτό οφείλεται στην παρέμβαση ασυνείδητων δυνάμεων, που υπάρχουν στο ασυνείδητο και πολλές φορές, αλλοιώνουν το συνειδησιακό περιεχόμενο και μεταβάλλουν τις προγραμματισμένες ενέργειες και πράξεις μας. Οι ασυνείδητες αυτές δυνάμεις συνήθως προέρχονται από το προσωπικό ασυνείδητο του ανθρώπου, με άλλα λόγια, από απωθημένες καταστάσεις, επιθυμίες, ιδέες, που αναδύονται είτε «καθ' ύπνον» είτε «εν εγρηγόρσει» και επηρεάζουν τη συμπεριφορά του ανθρώπου. (Δερβίση)

Στο φυλογενετικό, πανανθρώπινο ασυνείδητο, υπάρχουν ορισμένοι αρχέτυποι, δηλαδή διάφορες αρχέγονες εικόνες και παραστάσεις, όπως λ.χ. ο αρχέτυπος του φύλακα της πόλης ή της ομάδας, ο αρχέτυπος του γέρου σοφού, ο αρχέτυπος του μάγου θεραπευτή, ο αρχέτυπος της ANIMA ή ANIMUS.

Μέσα σε κάθε νέο, λαμβάνει ένα πλέγμα ιδανικών, ψυχοσωματικών χαρακτηριστικών στοιχείων, εικόνων, τρόπων συμπεριφοράς για την ιδανική γυναίκα που αποτελούν τον αρχέτυπο της ANIMA. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στη γυναίκα, μέσα στην οποία υπάρχουν αντίστοιχα ιδανικά χαρακτηριστικά του άνδρα, που συνοψίζουν τον αρχέτυπο του ANIMUS. Όταν αυτά τα ιδανικά χαρακτηριστικά της ANIMA ή του ANIMUS βρεθούν ενσαρκωμένα σε κάποιο πρόσωπο, τότε δημιουργείται, εσωτερικά, μια έντονη συγκίνηση, ο λεγόμενος κεραυνοβόλος έρωτας, γιατί τα αρχέγονα αυτά στοιχεία ξαφνικά αναδύονται, ξυπνούν απ'το λήθαργό τους και αντικατροπτίζουν στο πρόσωπο αυτό, στο οποίο συνήθως προβάλλονται και άλλα ιδανικά χαρακτηριστικά, που δεν έχει. Έτσι εξιδανικεύεται το πρόσωπο και νομίζει κανείς πως βρήκε τον ιδανικό σύντροφο της ζωής του. (Μαρκαντώνη 1978).

Κάτι παρόμοιο μπορεί να συμβεί ανάμεσα στον εκπαιδευτικό και το μαθητή. Όταν διαθέτει ο δάσκαλος ή ο καθηγητής μια δυνατή και ολοκληρωμένη προσωπικότητα, τότε μπορεί να ενσαρκώσει πολλά αρχετυπικά χαρακτηριστικά του μάγου σοφού, τα οποία ιδιαίτερα συγκινούν το μαθητή.

Μαζί με τα στοιχεία του ήρεμου, του πράου εκπαιδευτικού προβάλλει ο μαθητής και άλλα στοιχεία, εξιδανικεύοντας τον. Επιδιώκει ιδιαίτερες σχέσεις μαζί του, μέχρι το σημείο που μπορεί να υποβληθεί και ερωτικός τόνος. Στην περίπτωση όμως, που οι αρχέτυποι δεν ενσαρκώνονται σωστά και δεν αντικατοπτρίζονται, έστω και μερικώς, τότε δημιουργείται στην ψυχή του ανθρώπου ένα χάος, μια σύγχυση και απογοήτευση. Αυτό μπορεί να συμβεί σε οποιοδήποτε αρχέτυπο, με επικίνδυνες επιπτώσεις στην ψυχή του ανθρώπου, που τελικά θα επηρεάσουν και τη συμπεριφορά του προσώπου. (Δερβίση 1984).

Αλλά και το εθνικό ασυνείδητο παίζει κάποιο ρόλο στη συμπεριφορά του ανθρώπου. Από το ασυνείδητο αυτό αναδύονται πολλές φορές αντιλήψεις, παραδόσεις, προκαταλήψεις που διαμορφώνονται σε ορισμένη περιοχή, σε ορισμένη ομάδα και καθορίζουν κατά κάποιο τρόπο, τη συμπεριφορά της ομάδας αυτής. Έτσι διακρίνεται η συμπεριφορά του κρητικού απ' τη συμπεριφορά του Μωραΐτη, του ρουμελιώτη απ' τη συμπεριφορά του μακεδόνα και του Θρακιώτη και ο κάθε στερεότυπος παρουσιάζει τα δικά του ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Επίσης ο στερεότυπος του Έλληνα δε μοιάζει με το στερεότυπο του Γερμανού. Ο πρώτος παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά του φιλότιμου, του απλοχέρι, του φιλόξενου, του μεγαλόψυχου, ενώ ο δεύτερος τα χαρακτηριστικά του φίλεργου, του πειθαρχικού, του προγραμματιστή κ.λ.π.

Έτσι, λοιπόν, διαπιστώνουμε πως ιδιάζοντα χαρακτηριστικά διαμορφώνουν την εθνική προσωπικότητα κάθε ατόμου. (Δερβίση 1984)

Οι ψυχικοί αμυντικοί μηχανισμοί.

Στο ασυνείδητο δημιουργούνται ακόμα, πολλές φορές ορισμένοι αμυντικοί μηχανισμοί, που παίζουν ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ατόμου.

Ενδεικτικά εδώ αναφέρονται οι αμυντικοί μηχανισμοί, ο μηχανισμός της προβολής της αναπλήρωσης ή υπεραναπλήρωσης, της ταύτισης και της απομίμησης.

Φαίνεται, λοιπόν, πως και οι ψυχικοί παράγοντες, η συνείδηση και το ασυνείδητο, καθώς και οι διάφοροι αμυντικοί μηχανισμοί συμβάλλουν σημαντικά στη διαμόρφωση της προσωπικότητας (Δερβίση 1984).

Οι Περιβαλλοντικοί Παράγοντες

Ως περιβαλλοντικοί Παράγοντες νοούνται όλες εκείνες οι συνθήκες, που ασκούν κάποια επίδραση πάνω στην εξελικτική πορεία της προσωπικότητας του ανθρώπου, απ' τη γονιμοποίηση του και καθ' όλη τη διάρκεια της ενδομήτριας ζωής του, ως το θάνατό του. Μετά από τη γέννηση, όμως, η επίδραση του περιβάλλοντος γίνεται πιο άμεσα σταθερή και σημαντική.

Ο οργανισμός του ανθρώπου, από τη στιγμή που θα τοποθετηθεί μέσα σε νέες συνθήκες, ανταποκρίνεται σ' αυτές με φυσιολογικές μεταβολές, που είναι δυνατό να συνοδεύονται και από μορφολογικές μεταβολές. Ο Lamarck παραδεχόταν πως ο οργανισμός στην επίδραση του περιβάλλοντος ανταποκρίνεται πάντοτε με μια χρήσιμη μεταβολή.

Κάθε έμβρυο αν είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης δύο ουσιαστικών παραγόντων της κληρονομικής προκαταβολής και του περιβάλλοντος. Έτσι οι περιβαλλοντικοί παράγοντες ασκούν όλες εκείνες τις επιδράσεις που δεν προέρχονται από τα γονίδια. (Δερβίση 1984).

Υπάρχουν μεγάλες διαφωνίες αναφορικά με τη σχετική επίδραση των βιολογικών και των περιβαλλοντικών παραγόντων στη διαμόρφωση της προσωπικότητας. Βέβαια οι πιο πολλοί ερευνητές και κατά κύριο λόγο οι Ευρωπαίοι, παραδέχονται σχετική υπεροχή των βιολογικών παραγόντων στη διαμόρφωση της προσωπικότητας, σ' αντίθεση με τους περιβαλλοντικούς παράγοντες. Αρκετοί, όμως, ερευνητές δεν έχουν πεισθεί γι'αυτή την υπεροχή. Οποια άποψη, όμως, και αν παραδεχθεί κανείς είναι αδύνατο να αμφισβητήσει τη σημασία των παραγόντων του περιβάλλοντος στη διαμόρφωση της προσωπικότητας. Είτε είναι μεγάλη, είτε μικρή η επίδραση των παραγόντων του περιβάλλοντος στη δημιουργία της προσωπικότητας είναι πολύ μεγάλης σημασίας, γιατί αφορά το μέρος εκείνο των επιδράσεων που είμαστε σε θέση να τροποποιήσουμε. Τροποποιώντας τους όρους του περιβάλλοντος στο

οποίο ζουν οι άνθρωποι μπορούμε να βελτιώσουμε την προσωπικότητά τους ή να διευκολύνουμε την καλύτερη διαμόρφωσή της με προληπτική παρέμβαση στο στάδιο αναπτύξεώς της. Δεν μπορούμε, όμως, να κάνουμε το ίδιο και με τους βιολογικούς παράγοντες (Χασάπη 1980).

Οι διάφοροι παράγοντες του περιβάλλοντος που επιδρούν στη διαμόρφωση της προσωπικότητας διακρίνονται σε φυσικούς και σε κοινωνικο - πολιτιστικούς.

Φυσικοί παράγοντες.

Λέγοντας φυσικούς περιβαλλοντικούς παράγοντες, εννοούμε όλες εκείνες τις φυσικές συνθήκες, που ασκούν ποικίλες επιδράσεις, πάνω στον ανθρώπινο οργανισμό και επηρεάζουν με πολλούς και διάφορους τρόπους τη διαμόρφωση της προσωπικότητας. Τέτοιοι παράγοντες είναι:

Το κλίμα, ο τρόπος διατροφής, οι αρρώστιες, τα ατυχήματα, η στέρηση, οι καταπονήσεις και άλλα. Εφόσον οι παράγοντες αυτοί επιδρούν για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, πάνω στους ανθρώπινους μηχανισμούς, αφήνουν ανεξίτηλα τα ίχνη τους πάνω στην προσωπικότητα των ανθρώπων. (Δερβίση 1984)

Έχουν ιδιαίτερα μελετηθεί οι επιπτώσεις πάνω στην προσωπικότητα από τη μακροχρόνια στέρηση της τροφής και των βιταμινών σε έγκλειστους στρατοπέδων συγκεντρώσεως κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Μελετήθηκε επίσης η επίδραση της μακροχρόνιας χρήσεως και του εθισμού σε διάφορες τοξικές ουσίες πάνω στην προσωπικότητα. Ενδιαφέρουσες μελέτες έχουν γίνει για την επίδραση των ατυχημάτων και των μακροχρόνιων νόσων στην προσωπικότητα.

Από τις παραπάνω μελέτες έχει αποδειχθεί, ότι η ανοχή των διαφόρων ατόμων στις φυσικές γενικά καταπονήσεις διαφέρει. Άλλοι ανέχονται περισσότερο και άλλοι λιγότερο τις στερήσεις, τα ατυχήματα

και τις αρρώστιες και όσο μικρότερη είναι η ανοχή, τόσο βαρύτερη είναι η επίδραση στην προσωπικότητα.

Από τα μέχρι τώρα σχετικά δεδομένα φαίνεται, ότι τα άτομα που ανέχονται καλύτερα τις διάφορες φυσικές καταπονήσεις αντιμετωπίζουν επίσης ικανοποιητικά και τις ψυχολογικές καταπονήσεις.

Αρκετά και πολύ ενδιαφέροντα πειράματα έχουν γίνει σε ζώα, που υποβλήθηκαν σε στερήσεις σε νεαρή ηλικία. Οι στερήσεις αυτές άφησαν ίχνη ανεξίτηλα στη συμπεριφορά τους αργότερα. Πιστεύεται τέλος, ότι στέρηση τροφής σε νεαρή ηλικία οδηγεί τα άτομα σε απληστία στον ενήλικο βίο. (Χασάπη 1980).

Η διαφοροποίηση των αντιδράσεων των διαφόρων ατόμων απέναντι σε δυσμενείς φυσικές επιδράσεις δημιουργεί και τη μεγάλη ποικιλία της προσωπικότητας του. Ευνόητο είναι πως οι φυσικοί περιβαλλοντικοί παράγοντες ασκούν ορισμένες επιδράσεις στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ανθρώπου. (Δερβίση 1984)

Οι Κοινωνικοί - Πολιτιστικοί παράγοντες

Κοινωνικοί - Πολιτιστικοί παράγοντες είναι όλες εκείνες οι συνθήκες, που οφείλονται στην κοινωνική ιδιομορφία και ιδιοτυπία και στον πολιτιστικό χαρακτήρα κάθε λαού. (Στεργίου Ν. Δερβίση, 1984).

Σύμφωνα με μια γενικώς αποδεκτή θεωρία, το κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον διαμορφώνει σημαντικά την προσωπικότητα του εφήβου.

Πραγματικά ανάλογα με το κοινωνικό περιβάλλον, τις επιδιώξεις και τα ιδανικά κάθε κοινωνίας και τις ηθικές αξίες που επικρατούν σε μια δεδομένη εποχή διαμορφώνεται βαθμιαία η ψυχολογία και η νοοτροπία του εφήβου, καλλιεργούνται οι ικανότητές του, προσδιορίζονται οι φιλοδοξίες του και οι επιδιώξεις του, επηρεάζεται η διάπλαση του χαρακτήρα του. Έτσι π.χ. άλλη είναι η νοοτροπία και η ψυχολογία ενός

εύπορου εφήβου μιας μεγαλουπόλεως της εποχής μας (στην Αθήνα, τη Ρώμη, το Παρίσι, το Λονδίνο) και άλλη η νοοτροπία και ψυχολογία του άπορου εφήβου ενός απομονωμένου αγροτικού χωριού, σε κάποια από τις αντίστοιχες χώρες (Ελλάδα, Ιταλία κ.λ.π. (Μιχαηλίδη - Νουάρου 1987).

Το ίδιο ισχύει αν εξετάσουμε το θέμα από ιστορική σκοπιά. Άλλη είναι η ψυχολογία και η νοοτροπία ενός εφήβου που ζούσε στην αρχαία Αθήνα ή στην αρχαία Ρώμη, άλλη η ψυχολογία ενός εφήβου που ζούσε στο Μεσαίωνα (στη Δύση ή στο Βυζάντιο), άλλη η νοοτροπία του εφήβου των χρόνων της δουλείας (στην περίοδο της Τουρκοκρατίας) άλλη η νοοτροπία και τα ιδανικά του εφήβου του 18 αι. και άλλη του εφήβου του 20 αι.

Σύμφωνα, δε με τις παρατηρήσεις πολλών διάσημων σύγχρονων κοινωνιολόγων, ψυχολόγων και άλλων ειδικών, οι κοινωνικές συνθήκες της διαβίωσης, το πολιτιστικό γενικά περιβάλλον, επηρέασαν (ως ένα σημείο) ακόμα και τη φυσιολογική ανάπτυξη του εφήβου. Είναι γνωστό - η άποψη αυτή ενισχύεται και από στατιστικές - ότι ακόμα και το ύψος της νέας γενιάς έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια. Αυτό είναι φυσική συνέπεια των καλύτερων γενικών όρων διαβίωσης. (Μιχαηλίδη - Νουάρου 1987)

Οι διάφορες επιδράσεις που δέχεται το νέο άτομο από τους συνανθρώπους του (διαπροσωπικές επιδράσεις), μπορούν στην κοινωνία μας να διακριθούν σε επιδράσεις α) της οικογένειας, που επικεντρώνεται η εργασία μας β) του σχολείου και γ) του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος κ.λ.π. (Χασάπη 1980).

Το σχολείο

«Όταν μάθουν, σκέφτηκε, την κατάχρηση, θα ζετρελαθούν από χαρά Πόσο πιο πλούσια γίνεται τώρα η ζωή μας! Αντί για το μονότονο κοπιαστικό πήγαινε - έλα στις ψαρόβαρκες, υπάρχει ένα νόημα στη ζωή μας! Μπορούμε να ξεπεράσουμε την άγνοια, μπορούμε να αναγνωρίσουμε τον εαυτό μας σαν όντα ξεχωριστά, έξυπνα και επιδέξια. Μπορούμε να είμαστε λεύτεροι. Μπορούμε να μάθουμε να πετούμε!».

RICHARD BACH.

«Ο γλάρος Ιωνάθαν»

Η εποικοδόμηση της προσωπικότητας του παιδιού συνεχίζεται στο σχολικό περιβάλλον. Το σκαρίφημα, ο σκελετός της προσωπικότητας, που πρωτοσχηματίστηκε με την οικογενειακή αγωγή, συμπληρώνεται και εμπλουτίζεται με τις επιδράσεις της σχολικής αγωγής. Πρώτα το δημοτικό και μετά το γυμνάσιο και το λύκειο. Η ευθύνη και το βάρος για τη δημιουργία των πλαισίων, όπου θα διαμορφωθεί η κοινωνικοποίησή του, ανήκει κατά μεγάλο μέρος στο σχολείο της μέσης εκπαίδευσης. Η ευθύνη της οικογένειας προεκτείνεται στο σχολείο και το αντίστροφο. Και το πιο σωστό θα πρέπει να βρίσκεται στην κατεύθυνση της αρμονικής συνεργασίας και της αμοιβαίας επικοινωνίας τους προς όφελος του εφήβου. (Δερβίση, 1984).

Ο έφηβος στη σχολική τάξη, που λειτουργεί σαν κοινωνική ομάδα και στην ευρύτερη σχολική ζωή, που λειτουργεί σαν κοινωνικός οργανισμός, μαθαίνει να «εντάσσεται» να κοινωνικοποιείται: Να προσαρμόζεται, να παραβλέπει το ατομικό όφελος και συμφέρον και να συμβάλλει στο γενικό καλό, που πηγάζει μέσα από τη συλλογική διάθεση και προσπάθεια. Μαθαίνει να υπακούει, να δέχεται παρατηρήσεις, να αναλαμβάνει τις ευθύνες των πράξεών του, να διαμαρτύρεται και να απαιτεί, να ζει ενταγμένος σε μια ζωή που την ξεχωρίζει από το σπίτι και τη γειτονιά, νιώθει δεμένος μαζί της και έτσι αισθάνεται πως αποτελεί

ένα μέρος σ' ένα σύνολο αδιάσπαστο και αυτόνομο. Μαθαίνει πλέον υπεύθυνα πως πρέπει να λειτουργεί μέσα σε μια ανθρώπινη συντροφιά και πως πρέπει να «ξεκολλήσει» από τον «προστατευτισμό» της οικογένειας. (Κολτσίδα, 1988).

Το σχολείο δε μαθαίνει ή καλύτερα δεν πρέπει να μαθαίνει μόνο γράμματα, αλλά κάνει κάτι πιο σπουδαίο: Μεταδίδει αγωγή και προετοιμάζει τους εφήβους του, ώστε να γίνουν ώριμοι πολίτες και να ενταχθούν αρμονικά και εποικοδομητικά στην παραγωγική διαδικασία της κοινωνίας. Έτσι για να πετύχει αυτό το σκοπό, αναθέτει ευθύνες και αρμοδιότητες στις σχολικές ομάδες, στα τμήματα ή στις τάξεις, από τις οποίες ζητά ενεργοποίηση και δραστηριότητα.

Στα πλαίσια αυτής της αντίληψης ο θεσμός των μαθητικών κοινοτήτων μπορεί να θεωρηθεί ένα από τα πιο βασικά νομοθετήματα στο σχολικό χώρο, αρκεί να μην υποθάλπεται ή «πατρονάρεται» από άσχετους παράγοντες, εξωσχολικές οργανώσεις, ιδεολογικές, κομματικές επιδράσεις κ.α. (Κολτσίδα, 1988).

Η εκπαίδευση για το μέλλον είναι κύριο έργο του σχολείου. Αυτός ο στόχος υλοποιείται αν παράλληλα με τη μάθηση των πιο απαραίτητων επιστημονικών γνώσεων από τα παιδιά, επιδιώξει το σχολείο να αναπτύξει σε αυτά μερικές ικανότητες και στάσεις ζωής, ίσως πολύ πιο αξιόλογες από τις προσφερόμενες γνώσεις.

Ακολουθούν μερικές απ' αυτές:

1. Ευκινησία πνεύματος, προκειμένου τα παιδιά να μπορούν να προσαρμόζονται και να ζουν σ' ένα κόσμο που βρίσκεται σε διαρκή αλλαγή.

2. Πίστη στον εαυτό τους, αυτογνωσία, αποδοχή του εαυτού, ώστε αντέξουν στον εξουθενωτικό ανταγωνισμό - που αναμένεται να κυριαρχήσει - και να πάρουν αρκετά στα χέρια τους την πρόοδο, την αλλαγή, την επιτυχία.

3. Ψυχραιμία, ηρεμία

4. Φαντασία

5. Ανάπτυξη της πρωτοβουλίας και παράλληλα
6. Καλλιέργεια της κοινωνικής συνείδησης και του ομαδικού πνεύματος.
7. Ενθουσιασμό, κουράγιο, αθλητικό πνεύμα.
8. Αίσθηση του ανθρώπινου, ώστε όταν γοητεύονται από την Τεχνολογία και την Τεχνική, να επιδιώκουν την ένταξή τους στην υπηρεσία του ανθρώπου.
9. Ανάπτυξη του κριτικού πνεύματος, ώστε να μπορούν συνεχώς να κρίνουν, διακρίνουν και επιλέγουν (Κοσμόπουλος, 1994).

Είναι αναμφίβολο πως η σχολική παιδαγωγική ατμόσφαιρα επηρεάζει τη διαμόρφωση της προσωπικότητας των μαθητών. Την παιδαγωγική, όμως, ατμόσφαιρα της τάξης τη δημιουργεί ο εκπαιδευτικός με τη στάση του, τη συμπεριφορά του και το σύστημα διδασκαλίας του. Είναι γνωστό πως ο κάθε εκπαιδευτικός ανάλογα με τη δομή της προσωπικότητας του και το παιδαγωγικό του «πιστεύω» καθορίζει τη στάση του, τη συμπεριφορά του και το σύστημα διδασκαλίας. Οι ερευνητές Lewin, Lipptitt, White κ.α. χώρισαν τους εκπαιδευτικούς με βάση τη στάση και γενικά τη συμπεριφορά τους σε τρεις κατηγορίες: α) στους αυταρχικούς, β) στους δημοκρατικούς και γ) σ' αυτούς που υιοθετούν απόλυτη ελευθερία. Ο κάθε εκπαιδευτικός των παραπάνω κατηγοριών εφαρμόζει και το ανάλογο σύστημα διδασκαλίας. Σχετικά με την προτίμηση των μαθητών, ελάχιστοι βρέθηκαν να προτιμούν το αυταρχικό σύστημα τα περισσότερα έκλιναν προς το δημοκρατικό. Τα ίδια τα παιδιά αισθάνονταν την ανάγκη της συνεργασίας μέσα στην ομάδα, αλλά και της πειθαρχίας, γι' αυτό δεν προτιμούν την απόλυτη ελευθερία στην ομάδα. (Δερβίση, 1984).

Από τη μαθητική μας ζωή, γνωρίζουμε πως η ποιότητα της προσωπικότητας του εκπαιδευτικού ασκεί μεγάλη επίδραση στην προσωπικότητα των μαθητών του. Η άριστη ψυχική σχέση και επαφή είναι

προϋπόθεση για τη δημιουργία ενδιαφέροντος προς τα μαθήματα, που διδάσκει ο εκπαιδευτικός και για την εξωτερίκευση των διαφόρων προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι μαθητές του. Ο καλός παιδαγωγός - εκπαιδευτικός δεν επιβάλλει την τάξη με πιο αποτελεσματικά μέσα, όπως η μέθοδος της επιδοκιμασίας και της αποδοκιμασίας. (Δερβίση, 1984).

Πολλές φορές γίνονται λάθη στην εκτίμηση των ικανοτήτων των μαθητών με οδυνηρές ψυχολογικές συνέπειες. Μια λαθεμένη υπερεκτίμηση των ικανοτήτων έχει ως αποτέλεσμα συνήθως την πίεση για μεγαλύτερη απόδοση, παρά την έλλειψη ικανότητας.

Στην περίπτωση αυτή ο μαθητής δημιουργεί εχθρότητα προς το σχολείο, συναισθήματα κατωτερότητας, άγχος και κατάθλιψη. Μια λαθεμένη υποτίμηση των ικανοτήτων δημιουργεί συνήθως αδιαφορία προς το σχολείο και απογοήτευση. Και οι δύο λαθεμένες περιπτώσεις δημιουργούν αρνητικές συνέπειες, τόσο για την επίδοση των μαθητών στα μαθήματά τους, όσο και για τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους. (Δερβίση 1984).

Μεγάλη επίδραση ασκεί στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του μαθητή, η υπεύθυνη εξατομικευμένη αντιμετώπιση, η εκτίμηση και ο σεβασμός της προσωπικότητας του παιδιού. Η εκτίμηση και ο σεβασμός της προσωπικότητας έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία της αυτοπεποίθησης και αυτοαναγνώρισης του μαθητή.

Το σχολείο, λοιπόν, ως μορφωτικό περιβάλλον οποιασδήποτε ποιότητας, ασκεί ισχυρή διαμορφωτική επίδραση πάνω στον έφηβο και αυτό αποτελεί δυνατότητα άξια παιδαγωγικής εκμετάλλευσης.

Οι συνομήλικοι - Οι επιδράσεις των σχέσεων με συνομήλικους στην προσωπικότητα του εφήβου.

Ο έφηβος, αγόρι ή κορίτσι αναπτύσσει στενούς συναισθηματικούς δεσμούς με συνομηλικούς του. Οι σχέσεις αυτές παίζουν μεγάλο ρόλο για

την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του και για τη χειραφέτησή του στη ζωή.

Οι πρώτοι συναισθηματικοί δεσμοί αναπτύσσονται ανάμεσα σε εφήβους του ίδιου φύλου και αποσκοπούν στην ανταλλαγή πληροφοριών και στη συζήτηση των προβλημάτων τους και αποτελούν μια ανάγκη για όλους τους εφήβους, που προσπαθούν με κάθε τρόπο να συμμετάσχουν σε ομάδες συνομηλίκων τους.

Οι ομάδες των εφήβων έχουν πολύ διαφορετική δομή και λειτουργικότητα από τις ομάδες των παιδιών της σχολικής ηλικίας. Εκτός του ότι μέσα στην ομάδα των εφήβων αναπτύσσονται στενοί συναισθηματικοί δεσμοί, υπάρχει και κάποια ιεραρχία στην οργάνωση της ομάδας. Υπάρχει δηλαδή ο αρχηγός, οι επιτελείς του και τα απλά μέλη, ώστε να ανταποκρίνεται η οργάνωσή της στις δομές της κοινωνίας. Σαν αρχηγός επιβάλλεται συνήθως ένας έφηβος της ίδιας ή κάπως μεγαλύτερης ηλικίας, που γνωρίζει περισσότερα από τους άλλους, έχει μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση ή κινείται πιο ανεξάρτητα από αυτούς. Οι έφηβοι συνδέονται στην ομάδα από την κοινή αγάπη τους προς τον αρχηγό και κυρίως από την ικανοποίηση της συμμετοχής τους στην ομάδα. Κάθε μέλος της ομάδας συνδέεται στενά με όλα τα άλλα μέλη. Τα απλά μέλη υπακούουν στον αρχηγό, αλλά όχι στα άλλα μέλη ή σε ενήλικες. Μέσα στην ομάδα λαμβάνουν χώρα ταυτίσεις και κυρίως τα μέλη ταυτίζονται με τον αρχηγό της ομάδας. Για το λόγο αυτό ο χαρακτήρας του ηγέτη της ομάδας επιδρά ανάλογα στη συμπεριφορά των άλλων εφήβων και την προσωπικότητά τους γενικότερα. (Χασάπη, 1980).

Τα συναισθήματα που κυριαρχούν στις ομάδες των εφήβων είναι η αφοσίωση, η στοργή, η αγάπη, που πηγάζουν από το γεγονός ότι οι έφηβοι ανήκουν στην ίδια ομάδα.

Για το νεαρό ή τη νεαρή έχει μεγάλη σημασία να γίνει δεκτός στην ομάδα. Οι έφηβοι κάνουν το πάν για να γίνουν μέλη της ομάδας, αλλά να

γίνει δεκτό ένα καινούργιο μέλος στην ομάδα χρειάζεται πρωταρχικά ένα προσόν: να ντύνεται με τον ίδιο τρόπο που ντύνονται τα παιδιά της ομάδας και να φέρεται όπως φέρονται τα άλλα παιδιά.

Για να γίνει δεκτός ένας έφηβος σε μια ομάδα θα πρέπει να είναι ντυμένος ανάλογα με τη μόδα της εποχής και να συμμορφώνεται στην αμφίεσή του και τη συμπεριφορά του σύμφωνα με τις απαιτήσεις που έχει η ομάδα. Αν ο νεαρός υποψήφιος δε συμμορφωθεί προς τις απαιτήσεις της ομάδας, τότε προκαλεί καχυποψία - και ο αρχηγός θα τον διώξει από την παρέα.

Όταν ο έφηβος δε γίνει δεκτός σε μια παρέα συνομηλίκων του, υποφέρει αφάνταστα. Σε μια τέτοια περίπτωση, προσπαθεί με διάφορους τρόπους να γίνει μέλος της παρέας, μη διστάζοντας ακόμα να δωροδοκήσει τον αρχηγό ή άλλα ηγετικά στελέχη της. Όταν τελικά και παρά τα μέσα που χρησιμοποίησε δε γίνει δεκτός, τότε χάνει την αυτοπεποίθησή του και κλείνεται στον εαυτό του, πράγμα που έχει σοβαρές επιπτώσεις στην προσωπικότητά του. (Χασάπη, 1980).

Τα παιδιά μιας ομάδας εφήβων σε μια γειτονιά θεωρούν συχνά τις άλλες ομάδες σαν αντίπαλες και εχθρικές και σε πολλές περιπτώσεις δίνονται αληθινές μάχες ανάμεσα στις διάφορες ομάδες.

Η συμμετοχή των εφήβων σε τέτοιες ομάδες παιδιών της ηλικίας τους αποτελεί μια ανάγκη τους, που πρέπει να ικανοποιείται. Για το λόγο αυτό οι γονείς δεν πρέπει να παρεμβαίνουν στην αμφίεση των εφήβων, όπως επίσης δεν πρέπει να αντιτίθεται στη συμμετοχή του παιδιού τους σε μια ομάδα, όταν μάλιστα ο αρχηγός έχει καλό χαρακτήρα.

Αφού για κάμποσο καιρό χαρεί ο έφηβος τη συμμετοχή σε μια ομάδα συνομηλίκων του, αρχίζει πια να μην ικανοποιείται, για διάφορους λόγους και κυρίως γι αυτό ο αρχηγός είναι μεροληπτικός και ο ρόλος του ίδιου απρόσωπος. Έτσι οι ομάδες διαλύονται και στη θέση τους αναπτύσσονται

στενές φιλίες ανάμεσα σε δύο κυρίως άτομα του ίδιου φύλου, αγόρια ή κορίτσια. (John Conger)

Το αγόρι ή κορίτσι χρειάζεται στα 14-15 χρόνια του ένα άτομο του ίδιου φύλου στο οποίο θα εμπιστευθεί τα μυστικά του, με το οποίο θα ανταλλάξει γνώμες πάνω σε διάφορα θέματα της ηλικίας τους. Διμιουργείται έτσι μια στενή ρομαντική φιλία, άδολη και ανυστερόβουλη. Στην καμπή του έτσι και στενή ρομαντική φιλία, άδολη και ανυστερόβουλη. Στην καμπή αυτή ο έφηβος δεν αγαπάει τίποτα περισσότερο στον κόσμο από το φίλο του. Η αγνή αυτή φιλία έχει εξαρθεί από πολλούς ποιητές. Η μελαγχολία του Αχιλλέα για το χαμό του φίλου του Πάτροκλου και η φοβερή οργή του προς τον Έκτορα, για να εκδικηθεί αυτό το χαμό, μπορεί να εξηγηθεί μονάχα μέσα στα πλαίσια της ρομαντικής φιλίας που αναπτύσσεται στην εφηβική ηλικία. Ο χαμός του αγαπημένου φίλου στην κρίσιμη αυτή ηλικία αποτελεί ένα φοβερό γεγονός, που έχει οδηγήσει πολλούς εφήβους σε αυτοκτονία. (Χασάπη, 1980).

Οι στενές φιλίες που αναπτύσσονται ανάμεσα σε εφήβους του ίδιου φύλου εξυπηρετούν κατά θαυμάσιο τρόπο τις ανάγκες των νέων αυτής της ηλικίας. Γιατί δεν δίνεται η ευκαιρία να ανταλλάξουν τις σκέψεις τους και τα φοβερά «μυστικά» τους; Ο, τι συζητούν οι νέοι μεταξύ τους αποτελούν μυστικά, γι' αυτό και απομονώνονται από τους άλλους και δε θέλουν να ενοχλούνται από κανένα. Στην ηλικία αυτή ο έφηβος χρειάζεται μια τόσο στενή σχέση με ένα άτομο του ίδιου φύλου για την ίδια του την ασφάλεια. Υπάρχουν μερικά πράγματα που δεν μπορεί να τα συζητήσει με τον πατέρα ή τη μητέρα του ή άλλου ενήλικες. Και όταν αρχίζει να εμπιστεύεται τα μυστικά του στο φίλο, διαπιστώνει με ανακούφιση ότι και εκείνος, περνάει το ίδιο πρόβλημα ή απασχολείται από το ίδιο θέμα.

Έτσι, αρχίζει μια χρήσιμη ανταλλαγή πείρας και η εξομολόγηση, μια εξομολόγηση που απαλλάσσει τον έφηβο από την ένταση, γιατί βρίσκει απόλυτη κατανόηση. (Χασάπη, 1980).

Πολλές φορές οι γονείς παρανοούν και δεν ανέχονται τις στενές αυτές σχέσεις ανάμεσα σε δύο εφήβους του ίδιου φύλου. Δεν υπάρχει τίποτα το παράλογο στις σχέσεις αυτές, που δείχνουν απλά, ότι ο έφηβος περνάει το ομοφυλοφιλικό του στάδιο, μια υποχρεωτική και χρήσιμη φάση της φυσιολογικής αναπτύξεως της προσωπικότητάς του.

Μετά από την ομοφυλοφιλική του φάση, ο νέος ή η νέα αρχίζει να γίνεται σκεπτικός, ευερέθιστος και να προτιμάει να παραμένει μόνος τους. Οι αντιδράσεις αυτές υποδηλώνουν τη μετάβασή του στην ετερόφυλη φάση. Δειλά - δειλά στην αρχή και ευκολότερα αργότερα αρχίζουν να δημιουργούνται μικτές ομάδες αγοριών και κοριτσιών και η ανάμιξή τους σε δραστηριότητες κοινού ενδιαφέροντος, όπως είναι η συμπλήρωση διαφόρων λευκωμάτων, όπου γράφουν τις σκέψεις τους γύρω από θέματα, όπως ο έρωτας, η φιλία, ο γάμος κ.λ.π. Στη συνέχεια δημιουργούνται διάφορα πάρτυ, εκδρομές, συγκεντρώσεις, όπου παρατηρείται ένας συναγωνισμός για την προσέλκυση των κοριτσιών από τα αγόρια και πρόκληση από τα κορίτσια προς τα αγόρια.

Δημιουργούνται έτσι στενές φιλίες ανάμεσα σε άτομα διαφορετικού φύλου. Τέλος καταλήγουν στη δημιουργία ζευγαριών του αντίθετου φύλου που αποχωρούν από τη μικρή παρέα και οι ομάδες αυτές με το χρόνο διαλύονται γιατί οι νέοι έχουν γίνει ενήλικες. (Δραγώνα - Ντάβου).

Σε όλες τις φάσεις που εκτέθηκαν παραπάνω, οι έφηβοι επηρεάζονται πάρα πολύ από τα άτομα της ίδιας ηλικίας, θετικά ή αρνητικά. Οι επιρροές αυτές πολλές φορές είναι πολύ ισχυρότερες από τις επιρροές της οικογένειας, όταν ο έφηβος έχει απομονωθεί από τους γονείς του γιατί τους θεωρεί άκαμπτους.

Η ευρύτερη κοινωνία

Με τον όρο ευρύτερη κοινωνία εννοούμε το κοινωνικο - πολιτιστικό περιβάλλον της συνοικίας, του χωριού ή της πόλης, το επαγγελματικό περιβάλλον, το ευρύτερο περιβάλλον της πολιτείας και της ανθρωπότητας, αλλά και τα διάφορα μέσα μαζικής ενημέρωσης, όπως τα έντυπα, τη ραδιοτηλεόραση και τον κινηματογράφο. (Δερβίση 1984), τα οποία ασκούν σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των εφήβων. Η επίδραση αυτή είναι θετική ή αρνητική ανάλογα με το περιεχόμενο των προβολών και των βιβλίων. Τα μέσα αυτά καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις διαθέσεις των εφήβων και διαμορφώνουν τη συμπεριφορά τους.

Ιδιαίτερα ο κινηματογράφος και η τηλεόραση επηρεάζουν τους τρόπους συμπεριφοράς των εφήβων, προκαλούν νευρικές εντάσεις, αναπτύσσουν διάφορα ενδιαφέροντα, προκαλούν συναισθηματική διέγερση και γενικά διαφοροποιούν την ψυχοσύνθεσή τους. (Χασαπάκη, 1980).

Ουσιαστική είναι η επίδραση και του βιβλίου στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του εφήβου. Το καλό βιβλίο μορφώνει τον έφηβο και τον ψυχαγωγεί. Το κακό βιβλίο τον βλάπτει. Γι' αυτό είναι ανάγκη οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί να φροντίζουν, ώστε στα χέρια των εφήβων να περνάει το μορφωτικό και ηθικοπλαστικό έντυπο. (Μάνος 1986).

Είναι γνωστό πως η κοινωνικο - πολιτιστική στάθμη και τα διάφορα ήθη και έθιμα της συνοικίας ή του χωριού παίζουν κάποιο ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας. Πολλές παραστάσεις των παιχνιδιών στη γειτονιά της συνοικίας ή του χωριού μένουν ανεξίτηλες στη συνείδηση του παιδιού. (Δερβίση 1984). Κάθε χώρα λειτουργεί κοινωνικά με βάση κάποιες αρχές και όρους η διαμόρφωση των οποίων επηρεάζεται από τις παραδόσεις, τα ήθη και έθιμα που ισχύουν σ' αυτή. Και είναι τόση η επίδραση των στοιχείων αυτών, ώστε να προσδιορίζουν σε σημαντικό

βαθμό τη διαφοροποίηση της συμπεριφοράς των ανθρώπων από χώρα σε χώρα. Οι έφηβοι, μέλη και αυτοί της συγκεκριμένης κοινωνίας, είναι φυσικό να επηρεάζονται στην ανάπτυξη της προσωπικότητας από τις παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα της χώρας τους ή της περιοχής τους. (Μάνος 1986).

Με τα παιδικά βιώματα λοιπόν, έχει κατά κάποιο τρόπο, γαλουχηθεί η προσωπικότητα του παιδιού. Σε πολλά ο αγαπημένος ρόλος στο παιχνίδι καθόρισε την επαγγελματική τους σταδιοδρομία. Ο ρόλος, στο παιχνίδι του δασκάλου ή του γιατρού ή του αξιωματικού καθόρισε και το κατοπινό επάγγελμα του ανθρώπου. Με άλλα λόγια, ο αγαπημένος παιδικός ρόλος έθρεψε την κλίση και τον πόθο προς κάποιο συγκεκριμένο επάγγελμα.

Στις ομάδες, όπου ανήκει κάθε φορά ο άνθρωπος, παίζει ένα συγκεκριμένο ρόλο. Ο ρόλος, που παίζει σε κάθε ομάδα, διαμορφώνει τη συμπεριφορά του. Στην οικογένεια λ.χ. ο πατέρας έχει να παίξει τον ομώνυμο ρόλο, αν είναι, όμως, και παππούς έχει να παίξει και ένα δεύτερο ρόλο, αν είναι και αδερφός αναλαμβάνει και ένα τρίτο ρόλο. Το ίδιο συμβαίνει και με τη μητέρα. Το παιδί, αν είναι μοναχοπαιδί έχει να παίξει κάποιο ρόλο ως μοναχοπαιδί, αν έχει και έναν άλλο αδελφό, τότε η παρουσία του άλλου αδελφού διαμορφώνει κάπως αλλιώς τη συμπεριφορά του. Αν είναι ένα παιδί ανάμεσα σε πολλά άλλα, τότε η παρουσία των άλλων παιδιών ασκεί μια διαφοροποιό επίδραση. Σα γείτονας συμπεριφέρεται υπό την επίδραση των προσώπων της γειτονιάς, κατά τον «α» τρόπο, κάτω από τη επίδραση των προσώπων μιας άλλης γειτονιάς κατά το «β» τρόπο. Οι παλιές βέβαια γειτονιές, με το κλειστό περιβάλλον, ασκούσαν μεγαλύτερη επίδραση. (Δερβίση 1984).

Η μακροχρόνια επίσης ενασχόληση μ' ένα συγκεκριμένο επάγγελμα θα δημιουργήσει έναν ανάλογο τρόπο σκέψης συμπεριφοράς, έξεων και ένα ιδιαίτερο επαγγελματικό ήθος.

Γίνεται λοιπόν κατανοητό πως ο άνθρωπος γεννιέται ως άνθρωπος, φέρει μέσα του απ' τη φύση όλες τις ανθρώπινες δυνατότητες, όλες τις ψυχοσωματικές δυνάμεις, που, σε σχέση και επίδραση με το περιβάλλον τους ενεργοποιούνται και τελικά λαβαίνουν τη μορφή που απ' την ίδια τη φύση τους είναι δυνατό να λάβουν. Έτσι, το κληρονομικό στοιχείο της προσωπικότητας του ανθρώπου, διαμορφώνεται κατά τη συνάντησή του με το περιβάλλον του, μέσα στο οποίο ζει και αναπτύσσεται, κάτω απ' την κατευθυντήρια εποπτεία του Εγώ. Με άλλα λόγια ο άνθρωπος μοιάζει με σπόρο που φέρνει μέσα του «δυνάμει» όλες τις δυνατές εξελικτικές του μορφές, είναι δυνατό, όμως, να τις λάβει μόνο εφόσον βρεθεί μέσα στο κατάλληλο και ανάλογο περιβάλλον και κάτω απ' την κατευθυντήρια εποπτεία του Εγώ. (Δερβίση 1984).

Πρότυπα - Ιδανικά.

Στην εφηβική ηλικία, μεταξύ των άλλων ορμών εμφανίζεται, έντονα η τάση για αναζήτηση, επιλογή, μίμηση και ταύτιση προτύπων. Λέγοντας πρότυπο, εννούμε ένα πρόσωπο, που επιλέγεται και προβάλλεται σαν μοντέλο συμπεριφοράς. Το πρότυπο προσανατολίζει τους έφηβους σε συγκεκριμένους σκοπούς, σε χαρακτηριστικά και σε ιδιότητες συμπεριφοράς. Το πρότυπο παρουσιάζει σαν ιδανικό, προσανατολίζει τον έφηβο, που προσπαθεί να μιμηθεί τις προσωπικές ιδιότητες να οικειοποιηθεί τα συμπεριφορικά χαρακτηριστικά και γενικά να ταυτίσει μ' αυτό και να αυτοπραγματωθεί μέσω αυτού. Το πρότυπο δεν είναι πάντοτε πραγματικό πρόσωπο, όπως το φαντάζεται ο έφηβος, που ψάχνει να ανακαλύψει τα συμπεριφορικά χαρακτηριστικά μιας συγκεκριμένης ή νοητής προσωπικότητας (Δερβίση 1984).

Με τις προσπάθειες να πλησιάσει ο έφηβος το πρότυπό του, λαβαίνει χώρα η διαδικασία της αυτοπραγμάτωσης, που ύστερα από κάθε επιτυχία, συνεχίζεται, εφόσον μετατίθενται οι στόχοι σε υψηλότερα

επίπεδα, σαν τον αλήτη που πασχίζει συνεχώς να βελτιώνει τις επιδόσεις του.

Έτσι, η προσωπικότητα αποκτά προσανατολισμό και συνεχή κίνητρα για βελτίωση και ανάπτυξη.

Σχετικά με τα πρότυπα - ιδανικά των εφήβων έχουν γίνει έρευνες απ' τους Lutte, Monus και Sarfi. Υπέβαλαν σχετικές ερωτήσεις σε 32.000 εφήβους των 10-17 χρόνων από ευρωπαϊκές χώρες.

Διαπίστωσαν πως η οικογένεια στη Γερμανία, παίζει σημαντικότερο ρόλο απ' ότι στις άλλες χώρες. Φαίνεται πως οι παιδαγωγικές επιδράσεις των Γερμανών γονιών είναι θετικότερες και αποτελεσματικότερες.

Το χαμένο συναισθηματικό χώρο της οικογένειας καλύπτουν, στην Ολλανδία, οι φίλοι ή οι φίλες, που παρουσιάζουν μεγαλύτερα ποσοστά σε σχέση με τους γονείς.

Οι σταρ του κινηματογράφου ασκούν γενικά, μεγάλη επιρροή στους εφήβους, γι' αυτό τα ποσοστά είναι αρκετά αυξημένα. (Δερβίση 1984).

Σήμερα οι έφηβοί μας αντιμετωπίζουν οξύ πρόβλημα προτύπου - ιδανικού. Η κοινωνία μας έχει παρουσιάσει ελάχιστα υγιή πρότυπα, τα οποία, όμως, ή παραμένουν «αφανείς ήρωες» γιατί δεν προβάλλονται, όπως πρέπει, από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ή όπως συνήθως συμβαίνει, προβάλλονται κατά τρόπο προκλητικό πρόσωπα που έκαναν πράξεις αντικοινωνικές, οι οποίες καταξευτιλίζουν την προσωπική αξιοπρέπεια του ανθρώπου. Αυτά τα πρόσωπα γίνονται πρότυπα, μοντέλα προς μίμηση σ' εφήβους, που, χωρίς ηθικό και αξιολογικό περιεχόμενο, ψάχνουν να βρουν οποιοδήποτε πρότυπο.

Η μεγάλη και η μικρή οθόνη, καθημερινά, προβάλλουν στους εφήβους πρότυπα, που διακρίνονται για τις αντικοινωνικές τους πράξεις. Έτσι επικρατεί αντίφαση ανάμεσα στα πρότυπα, που προβάλλουν η οικογένεια και το σχολείο, απ' τη μια και η κοινωνία και οι οθόνες, απ' την

άλλη. Η αντίφαση αυτή «βραχυκυκλώνει» τους έφηβους και τους προκαλεί σύγχυση με καταστροφική συνέπεια τον αποπροσανατολισμό ή την έλλειψη ορθού προσανατολισμού των εφήβων. Γι' αυτό πολλοί στρέφονται στη βία, στην κλοπή, στην εγκληματικότητα, στη διαστροφή και στα ναρκωτικά.

Η καθόλα φυσιολογική τάση των εφήβων για αναζήτηση προτύπων - ιδανικών, αντί να συμβάλλει στην ωρίμανση και ολοκλήρωση της προσωπικότητας, αποβαίνει καταστροφική, εφόσον δηλητηριάζεται από τα φθοροποιά χαρακτηριστικά των κακών προτύπων. (Χασάπη, 1980).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI

Οικογένεια - Ιστορική Αναδρομή

Η οικογένεια σαν θεσμός και σαν σύνολο μέσα στην κοινωνία μελετήθηκε και απασχόλησε πολλούς θεωρητικούς.

Κατά τον Τσαούση (1987) η οικογένεια και η συγγένεια αποτελούν τους σημαντικότερους κοινωνικούς θεσμούς. Η ύπαρξη της οικογένειας έχει την αφετηρία της στην ένωση δύο ετερόφυλων προσώπων, τα οποία σαν κύριο στόχο έχουν την επιθυμία για τεκνοποίηση.

Σε όλες σχεδόν τις κοινωνίες του κόσμου η ένωση των δύο προσώπων αποτελεί ένα γνωστό θεσμό το «γάμο», ο οποίος ανάλογα με τη θρησκεία ή τα ιδιαίτερα πολιτιστικά στοιχεία κάθε κοινωνίας μπορεί να έχει διαφορετικές μορφές ή ονόματα.

Η οικογένεια μέσα από το πέρασμα των χρόνων άλλαξε μορφές που κυρίως σχετίζονταν με τις σχέσεις των δύο συζύγων και την κυριαρχία του ενός από τους δύο μέσα στο γύρο του σπιτιού.

Οι μορφή που μπορεί μια οικογένεια να πάρει είναι κυρίως δύο οι εξής:

α. Μονογαμική, που είναι η οικογένεια που έχει ως πυρήνα ένα ζεύγος συζύγων. Κυριότερη μορφή της είναι η συζυγική οικογένεια, η οποία αποτελείται από τους συζύγους και τα ανήλικα παιδιά τους και μια άλλη μορφή της είναι η εκτεταμένη οικογένεια που περιλαμβάνει τη συγκατοίκηση περισσότερων από τριών γενεών.

β. Πολυγαμική, που είναι η οικογένεια η οποία αποτελείται από δύο ή περισσότερες οικογένειες που συνδέονται με πολλαπλούς γάμους του ενός τουλάχιστον από τους συζύγους.

Η Α. Μισέλ (1987) αναφέρεται αρχικά στις θεωρίες του Μόργκαν και Εγκελς σχετικά με την οικογένεια. Οι δύο αυτοί θεωρητικοί

υποστηρίζουν πως η οικογένεια σαν θεσμός δεν είναι ποτέ στατική αλλά μεταβάλλεται και προσαρμόζεται εκάστοτε αλλαγές της κοινωνίας.

Συνεχίζοντας η ίδια συγγραφέας αναφέρεται στις απόψεις του Ντυρκάιμ, του Μως και του Λέβι - Στρως, οι οποίοι υποστηρίζουν πως η οικογένεια είναι ένα καθαρά κοινωνικό γεγονός, ενώ ο Πάρσους θεωρεί πως η οικογένεια συνδέεται άμεσα με άλλα υποσυστήματα της κοινωνίας, μιας και η ίδια δεν είναι ένα απομονωμένο υποσύστημα.

Η Κατάκη θέλοντας να παρουσιάσει τα τρία διαφορετικά πρόσωπα της ελληνικής οικογένειας, χαρακτηριστικά αναφέρει πως ρωτώντας ένα παππού, το γιο και τον εγγονό του «Γιατί παντρεύονται οι άνθρωποι» αυτοί απάντησαν:

Ο παππούς είπε: «Μα αυτός παιδί μου, είναι ο προορισμός του ανθρώπου».

Ο γιος απάντησε: για να κάνουν παιδιά, να τα μεγαλώσουν, να τα μορφώσουν και να τα κάνουν χρήσιμους ανθρώπους στην κοινωνία».

Ο εγγονός απάντησε: «ο γάμος και τα παιδιά δεν πρέπει να αποτελούν βασικό σκοπό. Αυτό που ενδιαφέρει είναι να δημιουργηθεί με το σύντροφο μας μια καλή σχέση, η οποία να βασίζεται στην ισότητα, στην ειλικρίνεια και στην κατανόηση» (Κατάκη, 1984).

Κατέληξε δηλαδή να δει τις απόψεις που είχαν οι εκπρόσωποι τριών διαφορετικών γενιών για την οικογένεια. Κατά τους τελευταίους δύο - τρεις αιώνες οι μεταβολές που συντελέστηκαν μέσα στην οικογένεια ήταν πάρα πολλές, καθώς δημιουργήθηκε η βιομηχανική κοινωνία και άλλαξαν οι κοινωνικές συνθήκες. Πολλοί από τους παλιότερα κύριους στόχους της οικογένειας έχουν χαθεί πια και έχουν μετατεθεί σε άλλους θεσμούς π.χ. το σχολείο.

Στον Παρασκευόπουλο (1985) αναφέρεται ότι η σχέση ανάμεσα σε γονείς και παιδιά δεν είναι μονοδρομική, αλλά γεμάτη αλληλεπιδράσεις. Ο

έφηβος δεν είναι μόνο εκείνος που επηρεάζεται από τη σχέση αυτή, αλλά και ο ίδιος με τη συμπεριφορά του ασκεί επιρροή στους γονείς του. (Παρασκευόπουλος, 1985).

Εννοιολογικός Προσδιορισμός

Η οικογένεια αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους κοινωνικούς θεσμούς. Ανεξάρτητα από τη κορφή με την οποία εμφανίζεται κάθε φορά, τη συναντάμε σε όλες ανεξάρτητα τις κοινωνίες, πράγμα που δείχνει, πέρα από κάθε αμφιβολία, ότι αποτελεί μία από τις κύριες μορφές οργάνωσης της συλλογικής ζωής του ανθρώπου.

Οι κοινωνιολόγοι αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες για να μας δώσουν τον ορισμό της οικογένειας γιατί ο θεσμός αυτός συνδιάζεται με σταθερά βιολογικά χαρακτηριστικά του ανθρώπου, και τα απρόβλεπτα και συχνά μεταβλητά πολιτιστικά του στοιχεία.

Ο R. Maclver (1984) προσπαθώντας να προσδιορίσει τον όρο «οικογένεια» τη θεωρεί σαν μία ομάδα που χαρακτηρίζεται από μια ετερόφυλη σχέση, καθορισμένη και διαρκή, κατά τέτοιο τρόπο ώστε να προβλέπει την τεκνοποιία και την ανατροφή των παιδιών. Είναι προφανές ότι ο Maclver δίνοντας αυτό τον ορισμό στην οικογένεια, ρίχνει το βάρος στην κοινωνική σημασία των βιολογικών λειτουργιών του ανθρώπου, αδιαφορώντας για τις πολιτιστικές προεκτάσεις οι οποίες είναι αναπόσπαστα δεμένες με την οικογένεια (Μαντζιαφού - Κανελλοπούλου, 1979).

Κατά τον R.H. Lowie (1953) η οικογένεια είναι μία μικρή κοινωνική μονάδα με κύριο χαρακτηριστικό το γάμο, δηλ. μια μορφή ετερόφυλων σχέσεων, παραδεκτών από την κοινωνία. Ο Lowie δίνει ιδιαίτερη σημασία στο Πολιτιστικό φαινόμενο του γάμου. Ο Beall και Η. Hoiger θεωρούν την οικογένεια σαν μια κοινωνική ομαδοποίηση, δηλ. σαν μία κοινωνική ομάδα της οποίας τα μέλη είναι εννοιολογικό

προσδιορισμό του όρου «οικογένεια» πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, από το ένα μέρος οι βιολογικές και πολιτιστικές όψεις της οικογένειας και από το άλλο τα θεσμικά και προσωπικά της γνωρίσματα. (Μαντζιάφου - Κανελλοπούλου, 1979).

Ο ρόλος της οικογένειας στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του εφήβου.

Το πρώτο περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει και κινείται ο έφηβος είναι φυσικά το οικογενειακό. Οι γονείς του - τόσο ο πατέρας όσο και η μητέρα - αποτελούν όχι μόνο τους φυσικούς του φορείς τους γεννήτορες δηλαδή, αλλά συγχρόνως και τους πρώτους δασκάλους που μεταδίδουν στα παιδιά τους γνώσεις και τρόπους συμπεριφοράς.

Σύμφωνα με τον Αντώνη Μ. Κολτσίδα (1988) η οικογένεια αποτελεί το φυσικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ο έφηβος διαμορφώνει άνετα και αβίαστα τα βασικά βήματα - από την παιδική του ακόμα ηλικία - της προσωπικής του θεώρησης για τη ζωή και μαθαίνει να δέχεται τις επιδράσεις, τις τάσεις και τις αντιλήψεις της οικογενειακής ζωής. Έτσι προσαρμόζεται στη θεμελιακή αυτή κοπίδα της ανθρώπινης συνύπαρξης που αποτελεί σύγχρονα και την προτροπή, το ερέθισμα θα λέγαμε, για την κοινωνικοποίησή του. Μέσα λοιπόν στην οικογένεια αναπτύσσεται η ψυχοσωματική του οντότητα και η ποιότητα και στάθμη αυτής της οντότητας εξαρτιέται σ' ένα πολύ μεγάλο μέρος από τις σχέσεις που δημιουργούνται ανάμεσα σ' αυτόν και τους γονείς του. Και βέβαια ο πρώτος δάσκαλος κάθε ανθρώπου βρίσκεται μέσα στην κάθε οικογένεια: στον πατέρα του, στη μητέρα του, στον παππού, στη γιαγιά, στα μεγαλύτερα αδέρφια του μέσα στην πρωταρχική αυτή ανθρώπινη ομάδα που αποτελεί και το θεμέλιο της κοινωνίας. (Αντώνης Μιχ. Κολτσίδας 1998).

Είναι γνωστό - και υποστηρίχτηκε κατά καιρούς από πολλούς κι ειδικούς ψυχοπαιδαγωγούς - πως για το νέο άνθρωπο ο ισχυρότερος

παράγοντας που διδάσκει και σωφρονίζει είναι το παράδειγμα ή ταύτιση και το πρότυπο και πως και τα τρία αυτά στοιχεία πρωτοβρίσκονται στο οικογενειακό περιβάλλον: Όσο αυτό είναι «δεμένο» «ζεστό» και αξιόπιστο, τόσο καθοδηγεί, συνετίζει, παραδειγματίζει και προάγει, κι όσο αυτό είναι αδιοργάνωτο και διαλυμένο, τόσο με τη σειρά του εξασθενίζει και οδηγεί στο ηθικό, τον ψυχικό και τον πνευματικό μαρασμό. Μετά την οικογένεια έρχεται να βοηθήσει το σχολείο και φυσικά σύγχρονα κι αργότερα η κοινωνία (το κοινωνικό περιβάλλον). Οπωσδήποτε όμως το σχολείο και η κοινωνία τότε και μόνο θα μπορέσουν να προσθέσουν θετικά στοιχεία στην όλη προσωπικότητα του ατόμου, μόνο όταν αυτό προέρχεται από μία «ολοκληρωμένη» και σωστή οικογένεια. Στην αντίθετη περίπτωση ο ρόλος τους, και κυρίως του σχολείου, γίνεται προβληματικός και κατα γενική ομολογία συνήθως αποτυγχάνει και μάλιστα θεαματικά και οδυνηρά. Η οικογένεια μ' αυτόν τον τρόπο κρατάει το κλειδί της ηθικής και ψυχοπνευματικής υγείας του νέου ανθρώπου και του δημιουργεί ισχυρή και ανεξάρτητη προσωπικότητα, που μπορεί κι αυτή να αυτενεργήσει και να επιβιώσει αργότερα μόνη της. Δύσκολη λοιπόν η αποστολή της οικογένειας και μάλιστα στα χρόνια μας όπου οι προστριβές ανάμεσα στα παιδιά και κυρίως στους εφήβους και στους γονείς τους είναι πολλές και διάφορες, όπως είναι η διαφορά των ενδιαφεροντων που χωρίζει τη γενιά των νέων ανθρώπων από τους παλαιότερους και ο διαφορετικός ρόλος που η κοινωνία συνήθως αναθέτει στους γονείς. Ακόμα η βιολογική διαφορά που υπάρχει ανάμεσα σ' αυτούς, η διαφορά στα «πιστεύω» και στα ιδανικά που διαφέρουν από εποχή σε εποχή, το γκρέμισα των παλιών προτύπων και η δημιουργία νέων που εναρμονίζονται στις σύγχρονες πολιτικοκοινωνικές και αισθητικοκαλλιτεχνικές αντιλήψεις κ.α. Κι όλες αυτές τις διαφορές - προστριβές καλούνται οι γονείς να τις διευθετήσουν με το καλύτερο και

δυνατότερο τρόπο και να γεφυρώσουν το «χάσμα» τους. (Αντώνης Μιχ. Κολτσιδάς, 1988, σελ. 40-41).

Ο Γεώργιος Ε. Κρασανάκης υποστηρίζει ότι το οικογενειακό περιβάλλον επηρεάζει όσο κανείς άλλος παράγοντας, την ψυχική ανάπτυξη του παιδιού. Κι αυτό, γιατί ο χρόνος που το παιδί, ο αναπτυσσόμενος άνθρωπος, δέχεται την οικογενειακή επίδραση είναι πολύ μεγάλος. Καλύπτει το 1/4 περίπου της ζωής του. Παράλληλα, η οικογένεια ασκεί το μορφωτικό της έργο τότε που το παιδί βρίσκεται σε μία ηλικία ευπλαστη και επιδεκτική αλλαγών. Μπορεί έτσι να επηρεάσει τη σωματική, την ψυχική και την κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, συμβάλλοντας στην ολοκλήρωση της προσωπικότητάς του. Δεν υπάρχει άλλη ανθρώπινη κοινότητα, τα μέλη της οποίας να συνδέονται τόσο στενά μεταξύ τους όσο τα μέλη της ίδιας οικογένειας. Ανάμεσά τους δημιουργούνται αναρίθμητοι ισχυροί συναισθηματικοί δεσμοί. Ακόμα κί'όταν πρόκειται για ανοργάνωτες οικογένειες, οι δεσμοί αυτοί είναι ισχυρότεροι από εκείνους που συνδέουν άλλες κοινωνικές ομάδες. Οι δεσμοί αυτοί δημιουργούν ένα είδος ομαδικής προσωπικότητας, της οποίας η συναισθηματική ισορροπία επηρεάζει αφάνταστα την ψυχική κατάσταση καθενός από τα μέλη της. (Γεώργιος Ε. Κρασανάκης, 1987).

Σύμφωνα με τα πορίσματα της σύγχρονης ψυχολογίας η οικογένεια αποτελεί μια δυναμική ενότητα προσώπων, των οποίων η σχέση είναι πολυσήμαντη. Αυτό σημαίνει ότι η σχέση γονέων και παιδιών δεν είναι μονόδρομη, αλλά αμφίδρομη. Ορθότερα θα λέγαμε ότι πρόκειται για μία δυναμική αλληλεπίδραση των γονέων μεταξύ τους, των γονέων προς τα παιδιά, των παιδιών προς τους γονείς και των παιδιών μεταξύ τους. Αν δε κάτω από την ίδια στέγη ζουν και άλλα πρόσωπα, η σχέση αυτή παίρνει μεγαλύτερες διαστάσεις. Το παιδί ζει μέσα στην οικογένεια το πλήθος των διαπροσωπικών σχέσεων των μελών της και επηρεάζεται βαθύτατα από αυτές. Οι επιδράσεις της οικογένειας στο παιδί δεν είναι

μόνο πολλές αλλά και ισχυρές, πάνω σ' ένα αδιαμόρφωτο ψυχοσωματικό οργανισμό. Για πολλά χρόνια, το παιδί θα τραφεί από το πνευματικό αίμα της οικογένειας, το οποίο θα ποτίσει συστηματικά όλους τους ιστούς του γνωστικού συναισθηματικού, ηθικού και καλαισθητικού του οργανισμού. Το παιδί, χωρίς την τροφή αυτή, δεν θα μπορούσε να εξελιχθεί φυσιολογικά και να γίνει γνήσιος άνθρωπος. Μέσα στην οικογένεια θα διαμορφώσει την προσωπικότητά του. Η οικογένεια, με όλη τη δύναμη που διαθέτει, θα επιβάλει στο παιδί την ανθρώπινη φύση της και θα το κάνει όμοιο με τους συνανθρώπους του. Θα του διδάξει τη ζωή. Θα το βοηθήσει να πάρει τη θέση που του ταιριάζει μέσα στο οργανωμένο κοινωνικό σύνολο, έχοντας ζωντανά πρότυπα τους γονείς του. Από το μικρό, αλλά αντιπροσωπευτικό, κοινωνικό δείγμα της οικογένειας, θα περάσει σιγά - σιγά στο ευρύτερο κοινωνικό πληθυσμό, με την ποικιλία των ατόμων και των φύλων. (Γεώργιος Ε. Κρασανάκη, 1987).

Σύμφωνα με τον Α. Κοσμόπουλο (1994) η οικογένεια, στα δικά μας πολιτισμικά και κοινωνικά πλαίσια, παίζει σημαντικότατο ρόλο στη διαμόρφωση του παιδιού. Και σήμερα, παρά τις κρίσεις και ο θεσμός της περνάει συνακολούθοντας ευρύτερες κοινωνικο - πολιτισμικές κρίσεις, η οικογένεια παραμένει ισχυρό αμυντικό οχυρό. Επειδή τα παιδιά ζουν σήμερα περισσότερο καιρό με τους γονείς τους από ότι σε παλαιότερες εποχές. Τα παιδιά μένουν στο σπίτι, μέχρι να ενηλικιωθούν δεν τα στέλνουν σε εργασίες, αλλά μόνο στο σχολείο. Οι γονείς παντρεύονται νωρίς και έτσι ζουν, και είναι σε θέση να μεγαλώσουν και να αποκαταστήσουν τα παιδιά τους. Και γενικώς οι σημερινοί γονείς θεωρούνται περισσότερο συνειδητοποιημένοι, ενημερωμένοι και στοργικοί από τους παλαιότερους γονείς.

Και ο έφηβος παρά τα αντίθετα φαινόμενα, χρειάζεται την οικογένειά του και τις σχέσεις με τα μέλη που την απαρτίζουν. Προπάντων χρειάζεται τη στοργή και το κύρος της για να αναπτυχθεί, έστω κι αν δεν

το ομολογεί με λόγια. Χρειάζεται τη συντροφιά, την κατανόηση, την αίσθηση των ορίων και τη στήριξή του από τους γονείς και την οικογένειά του. Δεν χρειάζεται όμως, και δε θέλει πια την αναπαραγωγή εκείνης της γονεϊκής στάσης και συμπεριφοράς (πολύ προστατευτικής και συνάμα ελεγκτικής), που είχε και χρειάζονταν μόλις λίγα χρόνια πριν. Τώρα νοιώθει πως μπορεί να χαράξει ο ίδιος τη ζωή του και γι' αυτό δε θέλει γονείς επιτιμητικούς, ελεγκτικούς ή και συμβουλευτικούς. Θέλει συντροφικούς, ενήλικους που τον αντιμετωπίζουν όχι μόνο με ισοτιμία αλλά και ισότητα, «ως ενήλικο». Θέλει γονείς που αντλούν και από άλλες συναισθηματικές πηγές την προσωπική τους καταξίωση και δεν καταφεύγουν στη σχέση του με τα παιδιά για να κρατηθούν από τη ζωή ή δε λειτουργούν μέσα σε αυτήν αφιλοσόφητα, χωρίς δηλαδή αποδοχή του πρόσκαιρου και παροδικού της γονεϊκής σχέσης. Θέλει γονείς που είναι στοργικοί και αφοσιωμένοι στα παιδιά, δεν είναι εξαρτημένοι από αυτά, «παιδοκεντρικοί» με τη χειρίστη έννοια. Αυτοί οι γονείς είναι σε θέση να μένουν σταθεροί στη θέση τους, ώστε να ανακύπτει ενώπιόν τους η ορμή και η αποκοπιά της νιότης και να μην τίθεται σε κίνδυνο η ζωή της και τότε να τυλίγονται στον κορμό τους για να σταθούν όρθια σε ώρες αδυναμίας. Τέλος, θέλει γονείς που παρουσιάζουν αυτή τη σταθερότητα με φιλότιμο, με ανθρώπινο πρόσωπο, ώστε να μη φοβούνται να τους προσεγγίσουν οι νέοι. Θέλει γονείς που συνδυάζουν τη σταθερότητα της γονεϊκής παρουσίας με το ιλαρό βλέμμα, την κατανοητικότητα, την τέχνη και διάθεση της επικοινωνίας με τα παιδιά τους. Γονείς που ασκούν, συμπαρίστανται αλλά δε «διδάσκουν», δεν κρίνουν, δεν παρεμβαίνουν στα σχέδια και στις πράξεις της αυτόνομης ζωής τους. Οι έφηβοι και οι νέοι, ζητούν από τους γονείς τους την πιο δύσκολη και πιο ανιδιοτελή έκφραση της αγάπης τους.

Αυτό σίγουρα ζητούν οι σημερινοί έφηβοι. Και αυτό, είναι ο στόχος της όλης αγωγής, που είναι το τέλος του δρόμου, δεν είναι εύκολο να το

κάνουν πράξη οι γονείς. Κι ενώ μια τέτοια γονεϊκή συμπεριφορά διεκδικούν όλοι ανεξαρτήτως οι έφηβοι, δεν είναι σίγουρο πως και όλοι είναι σε θέση να σηκώσουν το βάρος και την ευθύνη της. (Αλέξανδρος Κοσμόπουλος, 1994).

Η Ανθή Δοξιάδη Τρίπ στο βιβλίο της «Ο έφηβος και η οικογένεια» αναφέρει ότι η οικογένεια που είναι η πρώτη ομάδα της οποίας το παιδί γίνεται μέλος, εκεί όπου συνυφαίνονται για πρώτη φορά το βιοψυχολογικό και το κοινωνικό, δεν είναι παρά ένας από τους παράγοντες του ευρύτερου κοινωνικού πλέγματος, που επηρεάζει όμως αφάνταστα την ανάπτυξη της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς.

Οι τεχνικές ανατροφής του παιδιού έχουν ερευνηθεί τόσο σε διάφορες χώρες όσο και σε διάφορους πολιτισμούς και τα συμπεράσματα δείχνουν πως οι μέθοδοι ανατροφής είναι υπεύθυνες για τις ανθρώπινες διαφορές που δεν οφείλονται σε γενετικούς παράγοντες. Οι τρόποι που το περιβάλλον υιοθετεί για να μεγαλώσει ένα παιδί είναι ποικίλοι και καθορίζονται και από τους γενικότερους κοινωνικοοικονομικούς και πολιτισμικούς παράγοντες. Αυτό σημαίνει ότι όλες οι διαφοροποιήσεις στον τρόπο ανατροφής του παιδιού δεν μπορούν να ερευνηθούν μόνο και μόνο υπό το ψυχολογικό πρίσμα θα μείνουν ουσιαστικά κενά εάν δεν υπολογιστούν τα κοινωνικοπολιτισμικά πλαίσια που καθορίζουν κι αυτά τη διδακτική συμπεριφορά των γονέων. Πρέπει λοιπόν οι τεχνικές ανατροφής που ένας λαός χρησιμοποιεί να συσχετισθούν και με άλλες μορφές της κοινωνικής τους δομής. (Ανθή Δοξιάδη Τρίπ - Εύη Ζαχαροπούλου).

Ο Erikson από το 1950 έδωσε ιδιαίτερη προσοχή στις ειδικές μεθόδους ανατροφής, που χρησιμοποιούν την πλαστικότητα του παιδιού για συμφέροντα της κοινωνίας. Το απέδειξε αυτό με κλινικό και ανθρωπολογικό υλικό περιγράφοντας την ψυχοκοινωνική εξέλιξη του «παιδιού» μέσα στην κοινωνία: η κοινωνία - υποστηρίζει - χρησιμοποιεί

βιολογικά δεδομένα για να αναπτύξει στάσεις, ευαισθησίες, ενδιαφέροντα θετικά ή αρνητικά που έχουν τελικό στόχο τη συντήρηση και την αναπαραγωγή τους. Και η οικογένεια όμως είναι ένας θεσμός που η δομή του δεν μένει αναλλοίωτη, δεν είναι μια αιώνια πραγματικότητα αλλά μια ιστορική πραγματικότητα που μπορεί να προσδιοριστεί και επομένως να μεταβληθεί. Η κοινωνική και οικονομική λειτουργία της καθορίζεται και μεταβάλλεται ιστορικά και ακολουθεί τις αλλαγές που υφίστανται όλοι οι κοινωνικοί θεσμοί ιδιαίτερα σε περιόδους μετασχηματισμού.

Η σημερινή κοινωνία υπερασπίζεται την οικογένεια γιατί έχει ανάγκη να διατηρήσει το θεσμό αυτό που λειτουργεί σαν μια «κοινωνική» όπως ονομάζεται «μήτρα», όπου μεταβιβάζονται και αναπαράγονται οι μύριες όσες όψεις της επικρατούσας ιδεολογίας. Παράλληλα όμως το ίδιο το σύστημα δημιουργεί προϋποθέσεις και συνθήκες τέτοιες που δεν της επιτρέπουν να επιβιώσει οδηγούν στην αμφισβήτηση του ρόλου της και απαιτούν την τροποποίηση του θεσμού ή ακόμα ίσως και το ξεπέρασμά του. (Ανθή Δοξιάδη - Τρίπ.- Εύη Ζαχαροπούλου).

Ο παιδαγωγικός ρόλος του γονιού

Ποτάμι που τρέχει είναι η εφηβεία. Ρέει προς την αντικειμενοποίησή του ο νέος άνθρωπος, όχι όμως παθητικά. Αισθάνεται όλη την πραγματικότητα που κρύβει η εγκατάλειψη ενός ασφαλισμένου και γνωστού τόπου και μ' όλη την περιέργεια, το δισταγμό και το φόβο που περιέχει η αναζήτηση του καινούργιου. Είναι μια πορεία προς την αυτονομία και τούτο δεν είναι εύκολο να αποδεχτεί κάθε γονιός. Είναι μια πορεία προς την ωριμότητα που δεν κατακτάται χωρίς προσωπικές γεύσεις του λάθους και της απογοήτευσης. Και οι δύο γονείς χρειάζονται προκειμένου να βοηθήσουν τον έφηβο να χτίσει την ωριμότητά του, χωρίς νοσταλγία ή μίσος της παιδικότητας. Αντιθέτως συμβάλουν ώστε να διατηρήσει και αξιοποιήσει τις προηγούμενες θετικές εμπειρίες και

κατακτήσεις. Ποτε ο πατέρας και ποτέ η μητέρα με τη σταθερότητα την κατανόηση και την ευελιξία της συμπεριφοράς τους θα δημιουργούν ευχάριστες σχέσεις και θα εμπνέουν σιγουριά στον έφηβο. (

Σύμφωνα με τον Κρασανάκη (1987) το κλίμα που επικρατεί μέσα στο σπίτι ασκεί αποφασιστική επίδραση στο παιδί, στην ψυχική και κοινωνική ανάπτυξη. Το κλίμα αυτό επηρεάζεται ουσιαστικά από το ρόλο των γονέων. Η ποικιλία των ρόλων που παρατηρείται εξαρτάται από τις ψυχολογικές, κοινωνικές, οικονομικές και επαγγελματικές διαφοροποιήσεις των ατόμων.

Μέσα σε κάθε οικογένεια, η μητέρα ασκεί πρωταρχικό ρόλο. Η σχέση μητέρας - παιδιού παίρνει άλλο χρώμα, από τότε που η γυναίκα μπήκε ενεργά στον κόσμο της εργασίας. Ο νέος αυτός ρόλος, έξω από το σπίτι μείωσε ουσιαστικά το χρόνο που αφιέρωνε άλλοτε στο νοικοκυριό και την αγωγή των παιδιών.

Η αγάπη της μητέρας προς το παιδί αποτελεί στοιχείο αναγκαίο για την ψυχική του ανάπτυξη. Το συναισθηματικό κλίμα που δημιουργείται ανάμεσα στη μητέρα και το παιδί συμβάλλει στην ψυχική ανάπτυξη του νέου ανθρώπου. Είναι η πρώτη πνευματική τροφή που δέχεται το παιδί από το περιβάλλον του. (Γεώργιος Ε. Κρασανάκης,).

Ο Κοσμόπουλος (1994) λέει ότι η μητέρα στην κρίσιμη ηλικία της εφηβείας πρέπει να προσφέρει αυτό που πρόσφερε πάντοτε, από την ώρα που τα παιδιά ήταν μικρά, δηλαδή την οικογενειακή ατμόσφαιρα. Στην τόσο ταραγμένη εποχή μας την εποχή του «αντιπαραδείγματος» της κρίσης του κύρους της πτώχευσης του λόγου η ατμόσφαιρα του σπιτιού διατηρεί υψίστη παιδαγωγική αξία. Ίσως είναι το μόνο Παιδαγωγικό μέσο που δεν φθάρθηκε στις μέρες μας. Κάθε μέρα που περνάει γίνεται σαφές πως η κοινωνία και το σχολείο, οι δύο αυτοί γενικότεροι τομείς που καλύπτουν την οικογένεια, δεν μπορούν να έχουν την επίδραση που μπορεί να έχει μια καλή οικογενειακή ατμόσφαιρα πάνω στο παιδί. Όμως η οικογένεια

σήμερα περνά μια κρίση. Πολλά προβλήματα σκιάζουν την ατμόσφαιρα αυτή. «Έχει την εντύπωση κανείς πως ο όρος σπιτίσια ατμόσφαιρα ανήκει σε ρομαντικές εποχές, τότε που η μητέρα δεν εργαζόταν κι ήταν βασίλισσα του σπιτιού της» (Α. Κοσμόπουλος 1994). Σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα η μητέρα, είτε εργαζόμενη είτε μη εργαζόμενη, αποτελεί μια εικόνα. Δεν είναι τόσο ο λόγος της που θα μιλήσει στα παιδιά, όσο η εικόνα της που θα προσφέρει. Πότε με την στοργική της κατανόηση πότε με την επίπληξή της και πότε με την ικανότητα, που κυρίως διαθέτει να επικοινωνήσει με τα άλλα πρόσωπα, η μητέρα γίνεται εικόνα στην οποία ο έφηβος καθρεπτίζεται για να φτάσει το αρχέτυπό του. Η μητέρα είναι η εικόνα του ανθρώπινου προσώπου, η εικόνα της ανθρώπινης σχέσης, η γέφυρα της κοινωνικοποίησης του όντος. (Α. Κοσμόπουλος, 1994).

Ο ρόλος του πατέρα στην ψυχική ανάπτυξη του παιδιού και του εφήβου είναι εξίσου σημαντικός με αυτού της μητέρας. Ο πατρικός τύπος που διευκολύνει τον έφηβο προς αυτή την κατεύθυνση είναι εκείνος που συνδυάζει την ωριμότητα με την φρεσκάδα της νιότης που τη διατηρεί ζωντανή μέσα του και λειτουργεί μ' ευκινησία στο χώρο και στο χρόνο του παιδιού του. Αντίθετα, ο αυταρχικός, ο απροσάρμοστος, ο δρυοκολάπτης (αυτός που χώνει τη μύτη του παντού) κ.α. πατρικοί τύποι, δε διευκολύνουν την ομαλή χειραφέτηση του εφήβου. Ο γονιός λοιπόν, που δεν είναι στάσιμος αλλά αντίθετα ευκίνητος και διαθέτει το χάρισμα αυτό όχι τη γνώση αλλά ως ψυχολογική και πνευματική κατάσταση, είναι ο μόνος ικανός να παρακολουθήσει το παιδί του στο γεμάτο περιπέτεια ταξίδι της ωριμότητας. Αυτό σημαίνει πως δεν είναι ψυχολογικά, ούτε ιδεολογικά, ριζωμένος στην εποχή του, στο παρελθόν της δικής του νεότητας, αλλά κινείται και συμμετέχει στο χώρο του παιδιού του.

Ο Ανδρέας Ιάκωβος (1981) στο άρθρο του «ο ρόλος του πατέρα στην οικογένεια» προσθέτει ότι ο πατέρας και η μητέρα πρέπει να μοιράζονται εξίσου τη φροντίδα του παιδιού. Ιδιαίτερης σημασίας είναι το

θέμα της στάσης που ο πατέρας θα κρατήσει απέναντι στις κόρες του. Δεν πρέπει να δίνει προσοχή στα αγόρια εις βάρος των κοριτσιών, γιατί μπορεί να δημιουργηθεί στα τελευταία κάποιο αίσθημα κατωτερότητας ή κάποια διχόνοια ανάμεσα στα αδέρφια.

Ο Ντράϊκωρς (1979) προσπαθώντας να αιτιολογήσει την αποχή του πατέρα από τη φροντίδα των παιδιών του αναφέρεται σε δύο λόγους:

α) Επειδή ο πατέρας νιώθει ανεπάρκεια σε οτιδήποτε αφορά την ανατροφή των παιδιών δεν επιδιώκει να την αναλάβει, αλλά συχνά αμφισβητεί την ικανότητα της μητέρας στο θέμα αυτό και περιμένει κάποια λανθασμένη της κίνηση για να την κατηγορήσει.

β) Νιώθει φόβο πως θα κάνει λάθη στην ανατροφή του παιδιού του και θα τον «μαλώσουν» επειδή δεν έχει κατάλληλες γνώσεις.

Συχνά παρατηρείται η ύπαρξη διαφόρων τύπων γονέων όπως:

α. Οι νευρωτικοί γονείς, που έχουν υπερβολικές απαιτήσεις από τα παιδιά τους και υπερβολική συμπεριφορά σε όλα τα θέματα. Εκνευρίζονται εύκολα δημιουργούν σκηνές με την παραμικρή αταξία των παιδιών και τους δημιουργούν προβλήματα. Τα οδηγούν στο φόβο να εκδηλώσουν επιθυμία ή πρωτοβουλία λόγω της τιμωρίας, που συχνά χρησιμοποιούν.

β. Οι απαιτητικοί γονείς, που ζητούν πολλά από τα παιδιά και δεν τα αφήνουν να αξιοποιούν μόνα τους τον ελεύθερο χρόνο τους.

γ. Οι υπερπροστατευτικοί, οι οποίοι δεν αφήνουν τον έφηβο να κινηθεί ελεύθερα από φόβο μήπως πάθει τίποτα, οδηγώντας το έτσι στην ανασφάλεια.

δ. Οι φιλόδοξοι, που ζητούν υπερβολικά επιτεύγματα από τα παιδιά τους χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους τη θέληση και τις ικανότητες του παιδιού τους

Οι γονείς, λοιπόν, πρέπει να προσέξουν πολύ την συμπεριφορά τους να γνωρίσουν τον εαυτό τους, να αποβάλλουν τις προκαταλήψεις τους, να

προσέξουν ποιες θα είναι οι απαιτήσεις τους από τα παιδιά τους, να έχουν συνέχεια στη συμπεριφορά τους.

Ιδιαίτερη σημασία για την ανάπτυξη του εφήβου παίζει το μέγεθος της οικογένειας. Στην ολιγομελή οικογένεια υπάρχει μεγαλύτερη αυτονομία και άνεση στην επικοινωνία των μελών μεταξύ τους, παρατηρείται συχνότερα η έντονη υπερπροστασία του παιδιού από τους γονείς, γενικά η σχέση γονιών παιδιών είναι έντονη. Στην πολυμελή οικογένεια τα πράγματα είναι διαφορετικά. Κυρίαρχο στοιχείο είναι η ομάδα η οποία παίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του παιδιού, οι πράξεις του ενός επηρεάζονται και ελέγχονται όχι μόνο από τους γονείς, αλλά και από τα μεγαλύτερα αδέρφια.

Το φαινόμενο της υπερπροστασίας του εφήβου από τους γονείς δεν παρουσιάζεται ιδιαίτερα έντονο, αφού ο γονεϊκός ρόλος απευθύνεται σε πολλά παιδιά αποκτώντας έτσι έκταση. Ο έφηβος στρέφεται προς τα αδέρφια του με τα οποία βρίσκεται σε ανταγωνισμό, αναπτύσσοντας ιδιαίτερους τύπους συμπεριφοράς με σκοπό να προκαλέσει το ενδιαφέρον των άλλων μελών. Οι τύποι αυτοί είναι:

α. Ο υπεύθυνος τύπος: είναι συνήθως ο πρωτότοκος, ο οποίος αναλαμβάνει την ανατροφή των μικρότερων αδελφών του, λόγω του ότι είναι ο πρώτος στη σειρά γέννησης. Συνήθως δείχνει υπευθυνότητα και εμπνέει εμπιστοσύνη.

β. Ο κοινωνικός τύπος: είναι συνήθως ο δευτερότοκος, ο οποίος παρουσιάζεται δημοφιλής, αγαπητός και δημιουργεί εύκολα σχέσεις.

γ. Ο φιλόδοξος τύπος: είναι συνήθως ο μεσαίος στη σειρά γέννησης και αναλαμβάνει πρωτοβουλίες, γίνεται αρχηγός, είναι αποφασιστικός.

δ. Ο εγωκεντρικός τύπος : παρουσιάζει μεταπτώσεις στο συναισθηματικό του κόσμο και έτσι άλλοτε είναι απομονωμένος στον εαυτό του και άλλοτε επαναστατεί.

ε. Ο αδιάφορος τύπος: αδιαφορεί για οτιδήποτε συμβαίνει γύρω του και νοιάζεται μόνο για τον εαυτό του και την καλύτερευσή του.

στ. Ο ασθενικός τύπος: είναι ο «κατά φαντασία ασθενής» και με κάθε του κίνηση προσπαθεί να προσελκύσει το ενδιαφέρον των άλλων.

ζ. Ο παραχαϊδεμένος τύπος: είναι ο τελευταίος στη σειρά γέννησης και χρησιμοποιεί τεχνικές για να επιβάλει τη θέλησή τους, πράγμα που συνήθως επιτυγχάνει.

Το παιδί (έφηβος) μέσα από τον τύπο που υιοθετεί στην συνειδητή του προσαρμογή μέσα στην οικογένεια και στην συνέχεια ο τύπος αυτός γίνεται ο τρόπος συμπεριφοράς του.

Γονεϊκή ιδιότητα και οι προϋποθέσεις επιτυχίας κατά την άσκηση των ρόλων

Οι γονείς εφήβων πέρα από τους βασικούς μόνιμους ρόλους τους (για την ασφάλεια, συντήρηση και ανατροφή των παιδιών, καθώς και για την εξασφάλιση μιας ατμόσφαιρας ψυχικής υγείας μέσα στο σπίτι) πρέπει να αναλάβουν τώρα ρόλους ειδικούς και περιπτωσιακούς.

Σύμφωνα με τον Κοσμόπουλο (1994) η ορθή ή λανθασμένη έκφραση των ρόλων αυτών πηγάζει από τρεις βασικές δυνατότητες που πρέπει να καλύπτουν κάθε πατέρα και κάθε μητέρα. Η πρώτη είναι η ψυχολογική και πνευματική τους ωριμότητα, που εκδηλώνεται με την ψυχολογική και πνευματική τους ωριμότητα, που εκδηλώνεται με την αποδοχή του συζυγικού και γονεϊκού τους ρόλου, η δεύτερη, η ψυχική, δυνατότητα ευκινησίας στο χώρο και στο χρόνο που ζούν τα παιδιά τους, και η Τρίτη η αλλαγή της στάσης τους ως προς το ρόλο τους. Μόνο όταν εξασφαλιστεί η ύπαρξη των ιδιοτήτων αυτών στους γονείς θα μπορέσουν να ελπίζουν σε μια επιτυχημένη άσκηση των ρόλων τους. Και αυτό σημαίνει εξασφάλιση της αναγκαίας και μέγιστης παιδαγωγικής αποτελεσματικότητας με το λιγότερο δυνατό κόστος στις σχέσεις τους με

τα παιδιά. Τρεις θεωρεί ότι είναι οι μεγάλοι και γενικοί ρόλοι, μέσα από την άσκηση των οποίων είναι δυνατόν να προωθηθεί η επικοινωνία των γενεών, είτε να βαθύνει το μεταξύ τους ρήγμα.

1. Η επέμβασή τους στα μορφωτικά προβλήματα που παρουσιάζονται στην περίοδο αυτή ιδιαίτερα. Και αυτά δεν είναι εκείνα που σχετίζονται μόνο με τις σπουδές και την επαγγελματική αποκατάσταση του εφήβου, αλλά και τα προβλήματα μιας φυσικής αγωγής υγείας του σώματος και του πνεύματος μέσα στη φύση, καθώς και αυτό της ερωτικής αγωγής, που απασχολεί τους νέους ανθρώπους.
2. Η διευκόλυνση του ψυχολογικού Αποθηλασμού του παιδιού του. Για να κατακτήσει ο νέος άνθρωπος την αυτονομία πρέπει ν' αποκοπεί από τους προστάτες τους. Και αυτό είναι φοβερά δύσκολο για να γίνει δεκτό από ανώριμους ή κακοτοποθετημένους στο ρόλο του γονείς, αλλά και από ανέτοιμους εφήβους. Ο γονιός οφείλει να διευκολύνει το χωρισμό, που η φύση ετοίμασε για την ώρα τούτη, και να διευκολύνει τη δημιουργία από το παιδί νέων σχέσεων, τόσο με συνομήλικους όσο και με μεγάλους. Γι' αυτό από νωρίς και βαθμιαία θα δώσει στον έφηβο χώρους και δυνατότητες προσωπικής ζωής. Διευκολύνει έτσι τη συναισθηματική, πνευματική, ηθική αυτοδυνάμωση του εφήβου, που ο ίδιος θα χρειασθεί σε λίγο για να τον οδηγήσει στην αυτονομία. Αν αντίθετα σταθεί αρνητικός στο θέμα αυτό, μπορεί η συμπεριφορά του να ναρκοθετήσει το μέλλον του παιδιού και να μηδενίσει οποιαδήποτε καλή παιδαγωγική προσπάθεια του παρελθόντος.
3. Η επαναδιατύπωση, από την πλευρά των γονιών, του γονεϊκού τους ρόλου. Οι γονείς εφήβων, που βρίσκονται στη μέση της

περιόδου αυτής, να επαναπροσδιορίσουν τη σχέση τους με τα μεγάλα πλέον παιδιά τους. Οι έφηβοι θέλουν να τους φέρονται σαν να είναι ήδη μεγάλοι. Οι γονείς πρέπει από τη μία μεριά να μη πάψει να ανησυχεί και να μεριμνά για το παιδί του και από την άλλη να αποβάλλει τη μέχρι χθες γονεϊκή στάση του προστάτη και να περάσει - ψυχολογικά - στη στάση του ενήλικου προς έναν ενήλικο που συντροφεύει και φιλοξενεί για λίγο καιρό ακόμη. Αν ο τρίτος αυτός ρόλος επιτύχει, ο γονιός έχει μεγάλες πιθανότητες όχι μόνο να κρατήσει ψυχολογικά το παιδί του κοντά στην οικογένειά του, αλλά και να λειτουργήσει για το μεγάλο παιδί έφηβο - μέσα και μετά την κρίση της ηλικίας - ως στήριγμα, ως φιλικός σύμβουλος και καθοδηγητής. (Αλέξανδρος Κοσμόπουλος, 1994,).

4.Ο Martin Herbert (1994) θεωρεί ότι η σχέση μεταξύ γονέων και εφήβων είναι συχνά μεγαλύτερο πρόβλημα για τους γονείς παρά για τους εφήβους. Για εκείνους τους γονείς που δεν μπορούν να αποδεσμεύσουν σιγά - σιγά τα παιδιά τους ή για εκείνους πάλι που δεν έχουν ευτυχήσει στο γάμο τους και επενδύουν όλη τους την ανάγκη για αγάπη στα παιδιά τους η εφηβεία μπορεί να αποδειχθεί ένα βασανιστήριο. (Martin Herbert, 1994, σελ. 49-50).

Ο Αμερικανός ψυχολόγος J. Youniss λέει χαρακτηριστικά ότι η οικογένεια κάθε εφήβου λειτουργεί ως ένα είδος «κέντρου εκτόξευσης». Οι έφηβοι πετούν με τα δικά τους φτερά, ταξιδεύουν την προσωπική τους περιπέτεια και είναι - από τα πράγματα - υποχρεωμένοι να σηκώσουν τις ευθύνες τους (Αλέξανδρος Κοσμόπουλος 1994).

Μια ψυχολόγος η Martha Harris, σημειώνει (σε μια μελέτη το 1969 ότι το να «διαπαιδαγωγείς εφήβους συνεπάγεται να είσαι πρόθυμος να θέσεις σε αμφισβήτηση τους δικούς σου

κανόνες, τα πρότυπα και τις κρίσεις σου, όπως θέτεις σε αμφισβήτηση κανόνες, πρότυπα και κρίσεις των ίδιων των εφήβων. Μπορείς να ελπίζεις ότι μόνο επανεκπαιδύοντας τον εαυτό σου θα μπορέσεις να διαπαιδαγωγήσεις εφήβους. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει να συμφωνείς με όλες τους τις γνώμες και να παραιτηθείς από όλες τις δικές σου αντίθετες απόψεις, για να υιοθετήσεις τις δικές τους. Αντίθετα καμιά ανάπτυξη δεν είναι δυνατή μ' αυτό τον τρόπο. Αλλά το να επανεξετάσεις μια άποψη συνεπάγεται συζήτηση. Συμφωνία σημαίνει ακόμη και αν συμφωνήσεις μόνο ότι διαφέρεις σε μερικά σημεία, έχοντας εξετάσει τα επιχειρήματα και τις αποδείξεις. Για τον έφηβο η εμπιστοσύνη αποκτάται όχι μόνο απ' την εμπειρία αλλά κι από την αξιολόγηση της εμπειρίας όταν σκέφτεται και ανταλλάσσει ιδέες σχετικά μ' αυτήν σε συζητήσεις με φίλους και με την οικογένεια. (Martin Herbert 1994).

Η Φρανσουά Ντολτό (1989) αναφέρει ότι μερικοί γονείς έχουν την ανάγκη οι έφηβοι τους να παραμείνουν παιδιά, επειδή αυτό τους δίνει κάποια υπόσταση, εκείνη των γονέων. Η ιδέα να χάσουν αυτό το ρόλο ή να βρεθούν μόνοι τους πανικοβάλλει. Κι έτσι αγκιστρώνονται στο παιδί τους. Είναι τρομερό για ένα νέο να είναι το μοναδικό κέντρο της συναισθηματικής ζωής του ζεύγους των γονιών του ή ακόμη περισσότερο ενός μοναχικού γονέα. (Φρανσουάζ Ντολτό - Κατρίν Ντολτό - Τολιπς, 1989).

Συγκρούσεις εφήβων - γονέων

Το πρόβλημα των σχέσεων ανάμεσα στον έφηβο και το οικογενειακό του περιβάλλον - καίρια με τους γονείς του, αλλά και με τα άλλα συγγενικά πρόσωπα με τα οποία συνοικεί - δεν είναι απλό ούτε και εύκολες οι λύσεις που μπορούν να βρεθούν ή έστω να προταθούν για μια

σωστή επικοινωνία και συνεργασία. Σ' όλους είναι γνωστές οι προστριβές, οι διαφορετικές εκτιμήσεις και απόψεις, η διάσταση καλύτερα που καλλιεργείται. Μια διάσταση μάλιστα τέτοιου είδους και βαθμού που φτάνει πολλές φορές μέχρι τα όρια της αντιδικίας και της ακρότητας, με τα γνωστά επακόλουθα της εφηβικής φυγής και την άρνηση του οικογενειακού ελέγχου. Είναι η αδιαλλαξία που γεννάει και το γνωστό «χάσμα των γενεών», με τα βασικά γνωρίσματα της ασυνεννοησίας, της αντίθεσης και της ασυμφωνίας της έλλειψης επικοινωνίας γενικά ανάμεσα στη γενιά των γονέων και στη γενιά των εφήβων. Κι αυτή «η σύγκρουση ανάμεσα σε γενιές είναι το κύριο θέμα των προβλημάτων της εφηβείας, όπως τονίζει χαρακτηριστικά η Helene Deutsch (Αντώνη Μιχ. Κολτσίδα, 1988).

Στην ερμηνεία αυτή της πραγματικότητας το ενδιαφέρον σχεδόν όλων των μελετητών συγκεντρώνεται κυρίως στη θέση και τη συμπεριφορά. Πρωταρχικά των γονέων γιατί αυτή βέβαια - πέρα από τις καταβολές και τις ιδιαιτερότητες του ατομικού ψυχισμού του εφήβου - προκαλεί την εφηβική ιδιορρυθμία και ευαισθησία να εκδηλωθεί και γι' αυτό είναι και υπεύθυνη για την αρνητική της παρουσία.

Ο Αλέξανδρος Κοσμόπουλος (1994) αναφέρει πως οι σχέσεις γονέων και παιδιών κατά την περίοδο της εφηβείας χαρακτηρίζονται από μία κατάσταση αμοιβαία δυσπροσαρμοσίας. Η ηλικία, αλλά και οι εποχικές αντιλήψεις, έχουν μεγαλώσει τα «χάσμα των γενεών».

Οι γονείς πότε ευνοούν να βλέπουν τους εφήβους, γιους ή κόρες, πότε σαν μικρά παιδιά και πότε σαν ήδη ώριμους. Επομένως φέρονται αντίστοιχα, δηλαδή συγκεχυμένα. Μερικοί γονείς βλέπουν τα παιδιά τους αινιγματικά και γι' αυτό κρίνουν σοφό να μην επεμβαίνουν καθόλου, μέχρι να περάσει η περίοδος αυτή. Οι γονείς φέρονται έτσι, είτε γιατί δε διαθέτουν στη συμπεριφορά τους ψυχολογική πλαστικότητα και

ευκινησία είτε γιατί τα φερσίματα των εφήβων τους πότε είναι φερσίματα παιδιών και πότε μεγάλων.

Ο Erikson βλέπει στις συγκρούσεις προσπάθεια αναγνώρισης και διαφύλαξης της εφηβικής ταυτότητας και ο Debesse τη συνδέει με την τάση για ανεξαρτησία και επιβολή της προσωπικής τους πρωτοτυπίας. Ο Pearson βλέπει το γεγονός ως σύγκρουση δύο ναρκισισμών. Τονίζει πως ο γονιός, επειδή βλέπει το παιδί ως επέκτασή του, θεωρεί «δικαίωμα» του να εισπράττει ικανοποίηση από τη συμπεριφορά του και θέλει να εγκρίνει τις πράξεις του εφήβου.

Ο Ausebel που αναφέρεται στο φαινόμενο της από - δορυφοροποίησης κατά την εφηβεία θεωρεί, επίσης ότι η ένταση των συμπεριφορών κρίσεως του εφήβου κατά τη φάση αυτή οφείλονται σε λάθη αγωγής κατά την προηγούμενη περίοδο. Εφόσον τα λάθη αυτά αποφευχθούν, ο έφηβος πραγματοποιεί την αποδορυφοροποίησή του και κατακτά την αυτονομία του.

Κατά τον Spranger η αντίθεση προκαλείται από τις έντονες διαφορές. Είναι η αντίθεση της ηλικίας και του ζωϊκού ρυθμού, που ευθύνονται για σύμπεριφορές παραζάλης, προπέτειας του νεαρού και γεμάτου ζωή εισβολέα προς τον αποχωρούντα και ασθενικό γονιό της μέσης ηλικίας. Είναι η διαφορά, επίσης που πηγάζει από την κυριαρχία στον έφηβο. Και ακόμη, είναι η αντίθεση από τη διαφορά της παλιάς προς την καινούργια νοοτροπία. (Αλέξανδρος Κοσμόπουλος, 1994).

Σύμφωνα πάλι με τον Κοσμόπουλο (1994) η συμπεριφορά των γονιών δεν αποτελεί τη μοναδική αιτία αυτής της δυσπροσαρμοστίας αλλά ευθύνονται και οι έφηβοι.

Οι έφηβοι από την πλευρά τους αλλάζουν συμπεριφορά απέναντι στους γονείς. Το πνεύμα τους, ικανό πλέον για κριτική, διέλυσε τη μαγική νεφέλη της γονεϊκής τελειότητας, που χρειαζόνταν η παιδική ψυχολογία και τώρα κριτικάρει τη συμπεριφορά των γονιών του. Δείχνουν πως η

εξουσία των γονιών του είναι δυσβάστακτη και ανεξήγητη, πως όσο και αν δικαιολογήσουν οι γονείς τη συμπεριφορά του, ή την εκσυγχρονίσουν δεν μπορούν να μην θεωρούνται περιοριστικοί. Κατηγορούν ακόμη τους γονείς για την έλλειψη κατανοητικής δυνατότητας προς αυτούς για νοοτροπία ξεπερασμένη, συντηρητική. Δεν βλέπουν πλέον σ' αυτούς, ιδίως στους πατέρες τους, παρά τους «συμβιβασμένους» με λύτρα την επιβίωση της οικογένειας. Βέβαια, πρέπει να τονισθεί πως δεν βλέπουν όλοι οι έφηβοι έτσι τους γονείς τους και μάλιστα πολλές σύγχρονες έρευνες, στις χώρες που πριν λίγες δεκαετίες μιλούσαν έντονα για το «χάσμα των γενεών» δείχνουν ότι οι σημερινοί έφηβοι δεν αισθάνονται τόσο μακριά από τους γονείς τους. Βασικοί παράγοντες πάνω σ' αυτό είναι το περιβάλλον, οι συνθήκες ζωής της οικογένειας, η μόρφωση γονιών και παιδιών, η εποχή που αναμφισβήτητα θα δώσουν τον ειδικό τόνο και χρωματισμό στις σχετικές αντιδράσεις.

Υπάρχει όμως ακόμη και μια τρίτη πηγή ακατανοησίας. Είναι ο εξελισσόμενος, ο ρευστός χαρακτήρας της ίδιας της εφηβείας, που δίνει στους εφήβους μια διαφορετική εικόνα για τον εαυτό τους, όχι μόνο από αυτήν που έχουμε εμείς γι' αυτούς, αλλά και από εκείνη, που οι ίδιοι έχουν προς τον εαυτό τους. (Α. Κοσμόπουλος, 1994).

Η Ανθή Δοξιάδη - Τριπ αναφέρει ότι η εφηβεία έχει σαν αποτέλεσμα της τη δημιουργία μιας φυσιολογικής σύγκρουσης και συμβάλλει σε μια φυσιολογική μεταβολή της υπάρχουσας ισορροπίας. Αυτό ακριβώς την καθιστά κρίση. Αυτό που επίσης την κάνει κρίση είναι οι αναπτυξιακές συγκρούσεις που περνάνε οι δύο γενιές συγχρόνως καθώς τα παιδιά μπαίνουν στην εφηβεία, πολλοί γονείς μπαίνουν ή ετοιμάζονται να μπουν στη μέση φάση της ενήλικης ζωής τους. Έτσι έχουμε δύο διαμετρικά αντίθετες φάσεις της ζωής, φορτωμένες και οι δύο με δύσκολους μύθους και δύσκολες πραγματικότητες που αφορούν σε βιολογικές, ψυχολογικές και κοινωνικές αλλαγές. Έχουν να

αντιμετωπίσουν, γονείς και παιδιά, αντίστοιχες κρίσεις τις οποίες ή μπορεί να συμπληρώσουν αμοιβαία, όποτε θετικά ωριμάζουν και οι δύο ή να έρθουν σε σύγκρουση, που καταλήγει σε ψυχοπαθολογικές καταστάσεις και για τους δύο (Ανθή Δοξιάδη - Τριπ. - Εύη Ζαχαροπούλου,).

Αιτία σύγκρουσης ανάμεσα στους γονείς και στους εφήβους αποτελεί επίσης το γεγονός ότι η σύγχρονη κοινωνία δεν παρέχει ξεκάθαρες υποδείξεις - ούτε στους γονείς, ούτε στα παιδιά - για την κατάλληλη συμπεριφορά των εφήβων στην κάθε ηλικία. Ποιούς κανόνες θα έπρεπε να επιβάλουν οι γονείς και σε ποιά ηλικία, σχετικά με τις σχέσεις με το αντίθετο φύλο, το ποτό, τις εξόδους, τα πάρτι κ.λ.π.

Σε πολλές «πρωτόγονες» κοινωνίες, τα προνόμια και οι υποχρεώσεις κάθε ηλικία είναι απόλυτα ξεκαθαρισμένα. Ακόμα τα σύνορα μεταξύ εφηβείας και ενηλικίωσης είναι πιο ξεκάθαρα και υπογραμμίζονται από την ιεροτελεστία του περάσματος η τελετή της μύησης.

Οι σημερινές, αναπτυγμένες, βιομηχανικές κοινωνίες δεν προσφέρουν θεσμοποιημένα σχήματα αναγνώρισης της επικείμενης ή ήδη αποκτημένης ωριμότητας του εφήβου. Υπάρχει μόνο ένα συνοθύλευμα από συχνά αντιφατικούς και συχνά επιβαλλόμενους νόμους (που μπορεί να διαφέρουν από κοινότητα σε κοινότητα) για το πότε ένας νέος μπορεί να πει, να σταματήσει το σχολείο ή να παντρευτεί.

Το πρόβλημα της σύγχρονης κοινωνίας, το τι να περιμένει απ' τους εφήβους και πως να τους πείσει να ανταποκριθούν σ' αυτές τις προσδοκίες, έχει περιπλακεί από την ταχύτητα των κοινωνικών, ηθικών και πολιτικών αλλαγών στα τελευταία χρόνια. Τόσο μεγάλη είναι η αλλαγή στις τελευταίες δεκαετίες που οι σημερινοί έφηβοι μεγάλωσαν σ' ένα κόσμο τελείως διαφορετικό απ' των γονιών τους έτσι που να μην μπορούν να επιστρατεύσουν τις δικές τους παιδικές και εφηβικές εμπειρίες για να

κατανοήσουν τις ανάγκες, τα προβλήματα και τους στόχους των παιδιών (John Conger).

Οι γονείς θεωρούν πως ο έφηβος δεν είναι αρκετά ώριμος ώστε να τον αφήνουν να κινείται απολύτως ελεύθερος και χωρίς κανενός είδους επίβλεψη. Οι γονείς ζουν αρκετά συχνά, κάτω από πραγματικές ή φανταστικές αγωνίες όλα τα κακά ή δυσάρεστα που περιμένουν δε συμβαίνουν βέβαια - ευτυχώς - αλλά αυτό δε μειώνει την αγωνία τους, όταν βλέπουν πως το παιδί τους έπαψε να τους υπακούει, ή κάνει διάφορα πράγματα που είναι επικίνδυνα για τη ζωή του. Ανησυχούν, επίσης όταν το παιδί τους αντιστέκεται η δε θέλει να παραδεχθεί τον τρόπο ζωής που οι ίδιοι πιστεύουν για σωστό ή εγκρίνουν - διαφωνεί δηλαδή προς τις ηθικές αξίες που πιστεύουν. Οι γονείς επίσης όταν βλέπουν πως, ο γιος τους ή η κόρη τους από την εποχή που έγινε έφηβος, δεν ανταποκρίνεται στο ιδεώδες τους, δηλαδή στην ιδανική εικόνα που είχαν με το νου τους δημιουργήσει γι' αυτόν, είναι δυνατό να έχουν προβλήματα να δεχθούν την προσωπικότητά του, όπως ακριβώς είναι. Οι γονείς αυτοί απογοητεύονται υπερβολικά όταν ο έφηβος δεν είναι επιμελής ή ανάμεσα στους πρώτους μαθητές, όπως ίσως ήταν οι ίδιοι, όταν δεν έχει τη θέληση και τη φιλοδοξία να πετύχει κάτι το υψηλό στη ζωή του, όταν γενικά η προσωπικότητα που έχει είναι διαφορετική από εκείνο που είχαν ονειρευτεί (Μιχαηλίδη - Νουάρου, 1987).

Κάθε απειλή κατά της πατρικής εξουσίας μπορεί να προκαλέσει σε μερικές περιπτώσεις, την άσκηση μεγαλύτερης πίεσης από τους γονείς πάνω στον έφηβο με αποτελέσματα συνήθως δυσάρεστα για την οικογενειακή γαλήνη. (Μιχαηλίδη - Νουάρου 1987).

Οι γονείς δεν μπορούν να προστατεύσουν και να καθοδηγήσουν τα παιδιά τους χωρίς να ασκούν κάποιο έλεγχο και να βάζουν όρια. Οι έφηβοι δεν μπορούν να μεγαλώσουν και να αυτονομηθούν χωρίς να απορρίψουν και να αμφισβητήσουν. Η διαδικασία της ωρίμανσης είναι από τη φύση

της συγκρουσιακή. Η ύπαρξη δημοκρατικών σχέσεων μεταξύ γονέων και εφήβων δε σημαίνει πως δε θα υπάρχει καμία εξουσία, ή πως οι γονείς μπορεί να φέρονται σα συνομήλικοι. Η οικογένεια είναι το εργαστήριο μέσα στο οποίο ο έφηβος μαθαίνει να διαπραγματεύεται κάτω από συνθήκες άνισης δύναμης, όπως θα χρειαστεί να το κάνει αργότερα στην κοινωνία (Δραγώνα - Ντάβου).

Η θεωρία της οικογενειακής θεραπείας, εισάγει μια δυναμική θεώρηση των σχέσεων μέσα στην οικογένεια. Ανάμεσα στα μέλη μιας οικογένειας υπάρχουν συμμαχίες, άλλοτε κρυφές και άλλοτε φανερές, που σε ακραίες περιπτώσεις καταλήγουν σε δύο διαφορετικά στρατόπεδα. Αυτό που συμβαίνει συχνά είναι συμμαχία ανάμεσα στον ένα γονέα και τον έφηβο, που μαθαίνει έτσι να διαιρεί και να βασιλεύει. Εάν οι γονείς δεν καταφέρουν να αποκαταστήσουν την ισορροπία, ανατρέποντας τις συμμαχίες αυτές και τηρώντας κοινή γραμμή τότε θα υπάρξει πρόβλημα στον έφηβο που θα καταφύγει σε διάφορες εντυπωσιακές ενέργειες για να πετύχει το σκοπό του. (Δραγώνα - Ντάβου).

Στη γλώσσα της οικογενειακής θεραπείας οι συμμαχίες αυτές ονομάζονται παραβίαση των ορίων των γενεών, που μπορεί να γίνει και με πολλούς άλλους τρόπους, ιδιαίτερα γνωστούς στην ελληνική οικογένεια όπου η γενεά των παππούδων έχει συχνή ανάμιξη στις αποφάσεις που παίρνει η οικογένεια για τα έφηβα παιδιά της. Η ανάμιξη μπορεί να είναι άμεση ή έμμεση, αλλά οδηγεί κατά κανόνα σε δυσλειτουργία.

Το θέμα έχουν μελετήσει και άλλοι ερευνητές που κατηγοριοποίησαν τις σχέσεις γονέων - εφήβων διαφορετικά. Η Baumgind διακρίνει τις γονεϊκές πρακτικές σε δημοκρατικές αυταρχικές και επιτρεπτικές.

Ο δημοκρατικός γονέας είναι υποστηρικτικός χωρίς να γίνεται ασφυκτικός, δε φοβάται να θέσει όρια και στόχους, εκτιμά την πειθαρχημένη συμπεριφορά που απορρέει από τον α ντο - έλεγχο και

προάγει αυτή τη συμπεριφορά χρησιμοποιώντας λογικά επιχειρήματα. Ο δημοκρατικός γονέας υπερασπίζεται τις θέσεις του, χωρίς να περιορίζει την ελευθερία του εφήβου να εκφράζει διαφορετική άποψη (Δραγώνα - Ντάβου).

Σε αντίθεση ο αυταρχικός γονέας είναι δογματικά προσηλωμένος στην υπακοή, προβάλλει προσταγές πάρα επιδιώκει ανταλλαγή επιχειρημάτων και σπάνια εξηγεί χρησιμοποιώντας τη λογική στο παιδί του. Ο αυταρχικός γονέας μπορεί να είναι είτε προστατευτικός, είτε και να παραμελεί το παιδί του.

Ο επιτρεπτικός γονέας είναι αυτός που δέχεται καλοπροαίρετα και θετικά κάθε είδους συμπεριφορά του παιδιού του. Είναι στη διάθεσή του, αλλά δε συμμετέχει ενεργά στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς του. Μπορεί να είναι συναισθηματικά παρών, αλλά και απών.

Η Baumgino λει πώς στην αρχή της εφηβείας ο γονέας δεν μπορεί πια να νομιμοποιεί την εξουσία του χρησιμοποιώντας τη δύναμη που του παρέχει η διαφορά ηλικίας. Ο έφηβος αποκτά τη νοητική ικανότητα να έχει επιχειρήματα και να βλέπει εναλλακτικές λύσεις στις γονεϊκές προσταγές, έστω και αν του λείπει η σοφία να μετριάσει την κριτική του. Η άποψη της είναι πώς η αυθεντία του γονέα στην εφηβεία εξαρτάται από την εικόνα που έχει σχηματίσει γι' αυτόν οι έφηβος στην παιδική του ηλικία και από το αν ο γονέας σήμερα ανταποκρίνεται στις ανάγκες του εφήβου.

Ο έφηβος έχει ανάγκη ένα γονέα που έχει κάτι χρήσιμο να του πει και που είναι κυρίως έτοιμος να ακούσει αυτό που το παιδί του έχει να του πει (Δραγώνα - Ντάβου).

Φαίνεται πώς τόσο ο εξουσιαστικός έλεγχος, όσο και ο επιτρεπτικός μη έλεγχος εμποδίζει τον έφηβο να μάθει να διαπραγματεύεται με άλλα πρόσωπα.

Εάν η ανταλλαγή απόψεων στην οικογένεια στηρίζεται στη συναισθηματική εγγύτητα και τον αλληλοσεβασμό, τότε ο έφηβος θα μάθε να εκφράζει τις διαφορές του για να προωθήσει τις ανάγκες του και να δέχεται στις ευθύνες της συμπεριφοράς του.

Το συμπέρασμα της Βυμπινά είναι πως όλο και μεγαλύτερο τμήμα της σημερινής νεολαίας απορρίπτει τις λύσεις που του προτείνει η κατεστημένη εξουσία των γονέων, όχι επειδή οι έφηβοι, είναι επαναστατημένοι νευρωτικοί, αλλά επειδή οι προτάσεις των γονέων τους δεν είναι ηθικά αποδεκτές εάν η διαφωνία των νέων δεν γίνει κατανοητή και το σύστημα στο οποίο αντιτίθεται δεν αλλάξει ριζικά, τότε οι ενήλικες που αντιπροσωπεύουν στα μάτια τους την εξουσία θα αντιμετωπίσουν αυτό που ο Μαρκουζέ αποκαλεί τη Μεγάλη Άρνηση: Την απόλυτη απόρριψη της κοινωνίας και των θεσμών της από ένα μεγάλο μέρος από τα πιο έξυπνα και προικισμένα νέα παιδιά (Δραγώνα - Ντάβου).

Μια επίσης βασική αιτία σύγκρουσης των εφήβων με τους γονείς τους είναι η διαφορά ηλικίας που χωρίζει τη γενιά των νέων από τους ενήλικους. Η απόσταση αυτή δημιουργεί, όπως είναι φυσικό, τη λεγόμενη διαφορά στην πολιτιστική καταγωγή (π.χ. ο πατέρας ξεκίνησε από διαφορετική κοινωνική τάξη από εκείνη που είναι το παιδί του, έχει διαφορετικές ιδέες και διαφορετική προσωπική ιστορία οι λίγοι αυτοί εξηγούν αρκετά ικανοποιητικά το χαρακτήρα του, αλλά δημιουργούν και τις διαφορές στις οποίες οφείλονταν, εν μέρει και οι συγκρούσεις μεταξύ των δύο γονέων).

Η βιολογική διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά τους είναι ακόμη μια σημαντική αιτία σύγκρουσης. Είναι μια πιθανή αιτία για πικρίες και εχθρότητες, πολλές από τις οποίες έχουν την πηγή τους στο υποσυνείδητο. Χρειάζονται πάντα δύο παρατάξεις για να αρχίσουν εχθροπραξίες, λείπει ένα παλιό σοφό γνωμικό. Ίσως η ζωντάνια και το σφρίγος των νέων να δημιουργηθεί ένα αίσθημα υποσυνείδητης

ζήλιας ή πικρίας, σε ελάχιστους ενήλικες, επειδή πέρασαν οριστικά τα δικά τους νιάτα.

Καταπιέζοντας το συναίσθημα αυτό οι μεγαλύτεροι γελούν περιφρονητικά ή και ειρωνεύονται τα καμώματα, τις προτιμήσεις, τους τρόπους και τις ιδέες πολύ συχνά τις ιδιοτροπίες στην εμφάνιση της εφηβικής συντροφιάς γιατί ο έφηβος θέλει να τον προσέχουν.

Ο διαφορετικός ρόλος που η κοινωνία αναθέτει στους γονείς είναι επίσης βασική αιτία στις συγκρούσεις ανάμεσά τους. Οι γονείς έχουν εξουσία, υποχρεώσεις, αλλά και δικαιώματα πάνω στα παιδιά τους και το κοινωνικό περιβάλλον απαιτεί από τους εφήβους να σέβονται την εξουσία αυτή. Όμως συχνά, ο έφηβος αντιμετωπίζει μια δύσκολη κατάσταση διότι είναι υποχρεωμένος να υπακούει σε τρεις ή τέσσερις διαφορετικές εξουσίες: τους γονείς, το σχολείο, τους κοινωνικούς νόμους και συγχρόνως τις απαιτήσεις της ομάδας των συνομηλίκων του (Μιχαηλίδη - Νουάρου, 1987).

Στον τομέα των συγκρούσεων αναφέρεται και το ερώτημα αν τα κορίτσια που διανύουν την εφηβική ηλικία έχουν περισσότερες συγκρούσεις με τους γονείς τους απ' ό,τι τα αγόρια. Οι σχετικές έρευνες απαντούν καταφατικά στην ερώτηση αυτή. Σε όλους τους πολιτισμούς τα κορίτσια υφίστανται μεγαλύτερο έλεγχο στη διαγωγή τους και επομένως μεγαλύτερες πιέσεις. Οι καταπιεστικές εμπειρίες που ζουν τις κάνουν περισσότερο επιθετικές. Έτσι εξηγείται, ίσως το φαινόμενο της εριστικής διάθεσης που τις χαρακτηρίζει (ιδίως προς τη μητέρα της).

Είναι φυσικό ο έφηβος να βλέπει τους γονείς, από συναισθηματική άποψη, διαφορετικά εξαιτίας του ρόλου που ο καθένας από τους δύο τους παίζει μέσα στην οικογένεια.

Μια παλαιότερη ιδέα του Freud υποστήριζε ότι κάθε παιδί αναπτύσσει προσκόλληση προς το γονέα του αντίθετου φύλου και έχει ανταγωνιστικά συναισθήματα προς τον άλλο τα αποτελέσματα όμως των

σύγχρονων ερευνών δεν επιβεβαιώνουν αυτή τη γνώμη του Freud. Όταν ερευνήθηκαν οι αντιδράσεις των παιδιών και προς τους δύο γονείς, δηλ. όταν ερωτήθηκαν (όχι ποιον από τους δυο προτιμούν αλλά πως αισθάνονται και για τους δύο, τότε οι απαντήσεις ήταν γενικά ευνοϊκές. Εκεί όπου υπάρχει κάποια προτίμηση, εξηγείται συνήθως από την προσωπικότητα του πατέρα της μητέρας ή του παιδιού, που εκδηλώνει την κλίση αυτή. Η προτίμηση αυτή εξαρτάται, επίσης από τις ειδικές συνθήκες ή από την οικογενειακή κατάσταση, μια και οι γονείς, όπως αναφέραμε, παίζουν διαφορετικούς ρόλους στη ζωή του παιδιού και άλλου είδους βοήθεια θα ζητήσει από τη μητέρα και άλλη από τον πατέρα (Μιχαηλίδη - Νουάρου 1987).

Ο έφηβος απαλλάσσεται με αρκετή δυσκολία από τον πατρικό έλεγχο. Μερικοί συγγραφείς υποστηρίζουν ότι τα κορίτσια αργούν να γίνουν ανεξάρτητα και ότι τα αγόρια μπορούν και αντιμετωπίζουν τη ζωή νωρίτερα. Άλλοι ισχυρίζονται ακριβώς το αντίθετο: ότι η πορεία προς την ανεξαρτησία έχει περισσότερες δυσκολίες για τα αγόρια.

Οι παράγοντες που εμποδίζουν τη βαθμιαία ωρίμανση και ανεξαρτητοποίηση του εφήβου είναι: α) η υπερβολική προστασία β) η συναισθηματική απόρριψη και γ) η υπερεκτίμηση του εφήβου ή ο έξω από το μέτρο ενθουσιασμός των γονέων για τον έφηβο. Σχετικές μελέτες αναφέρουν ότι η πρόωμη σωματική ωριμότητα συμβάλλει στην πιο γρήγορη αποδοχή του εφήβου ως ενήλικου και ότι η συνετή χρήση των μέσων πειθαρχίας και πειθούς που έχουν στην διάθεσή τους οι μορφωμένοι παιδαγωγικά γονείς ευνοεί θετικά την ωρίμανση του εφήβου (Μιχαηλίδη - Νουάρου 1987).

Μια άλλη ενδιαφέρουσα προσέγγιση των σχέσεων γονέων - εφήβων είναι αυτή του Kohn που εξετάζει την επίδραση του είδους της εργασίας των γονέων πάνω στη συμπεριφορά τους απέναντι στον έφηβο. Οι εργασίες που θεωρούνται κατώτερες στην κοινωνική κλίμακα είναι

κατά μεγάλο μέρος απλές και επαναλαμβανόμενες . Είναι εργασίες χειρωνακτικές που εκτελούνται με μηχανές ή εργαλεία, παρά με ιδέες και ανταλλαγή απόψεων και οι οποίες συχνά εποπτεύονται. Ως συνέπεια αυτού οι εργαζόμενες τάξεις επιμένουν περισσότερο στην υπακοή παρά στην άσκηση αυτοελέγχου στα παιδιά τους. Αντίθετα, οι αστοί γονείς επιμένουν περισσότερο στην ανάπτυξη αυτοελέγχου παρά αποδοχή κάποιας εξουσίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII

Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού

Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού στην προσπάθεια της οικογένειας, του σχολείου και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος, για την ανάπτυξη της προσωπικότητας του εφήβου είναι σημαντική. Ο Κοινωνικός Λειτουργός μπορεί να εργαστεί σύγχρονα με τους γονείς του εφήβου, το σχολείο, καθώς και με μια ομάδα άλλων επαγγελματιών, οι οποίοι συμβάλλουν ουσιαστικά στη ζωή του εφήβου.

- Η προσπάθεια του θα εστιάζεται στο να χειριστεί προβλήματα που προκύπτουν από τις δυσκολίες σχέσεων γονέων - εφήβων, όπως αδιαφορία, κατάχρηση πατρικής εξουσίας, υπερπροστασία, υπερβολικές απαιτήσεις.
- Συνεργάζεται με σκοπό την βελτίωση των συνθηκών του οικογενειακού περιβάλλοντος όπου κρίνεται απαραίτητο (αρνητικές οικογενειακές συνθήκες: όπως οικονομικές δυσκολίες, κακή στέγαση, προβλήματα υγείας).
- Ασχολείται με τη διάγνωση των εξωσχολικών κοινωνικών συνθηκών χρησιμοποιώντας όλες τις μεθόδους της κοινωνικής εργασίας, συνεργάζεται με τους γονείς, τον έφηβο ατομικά ή και με τους γονείς, το σχολείο και την κοινότητα, με ομάδες εφήβων και γονέων.

Σε περιπτώσεις αντικοινωνικής ή παραπτωματικής συμπεριφοράς οι αρμοδιότητες του κοινωνικού λειτουργού είναι οι εξής:

- α) Κοινωνική εργασία με τον έφηβο

Ο κοινωνικός λειτουργός:

- Συνεργάζεται με τον έφηβο για την αντιμετώπιση ατομικών προβλημάτων. Μπορεί να παρέμβει σε ειδικές καταστάσεις, όπως χρήση ναρκωτικών, αντικοινωνική συμπεριφορά.
- Χειρίζεται προβλήματα σχετικά με συγκρούσεις με παράγοντες της οικογένειας ή του σχολείου

β) Κοινωνική εργασία με οικογένεια

Με βάση τα προβλήματα που παρουσιάζει ο έφηβος, ο κοινωνικός λειτουργός

- Προσφέρει συμβουλευτικές υπηρεσίες σχετικές με την αγωγή του εφήβου.
- Μελετά θέματα οικογενειακών σχέσεων
- Συνεργάζεται με σκοπό τη δημιουργία προϋποθέσεων θετικής επικοινωνίας μεταξύ των μελών της οικογένειας και υιοθέτηση συμπεριφοράς ανάλογης με τους ρόλους του κάθε μέλους

γ) Κοινωνική εργασία με ομάδες

Ο Κοινωνικός Λειτουργός μπορεί να δημιουργήσει ομάδα γονέων με επίκεντρο σχολείο.

- για τη συζήτηση κοινών προβλημάτων συνδεδεμένων με τη συμπεριφορά του εφήβου στο σπίτι και στο σχολείο
- για την επιμόρφωση των γονέων σε θέματα άγνωστα όσον αφορά την αγωγή του εφήβου
- Χρήσιμες είναι οι ομάδες γονέων με επίκεντρο την κοινότητα λ.χ. ομάδες στα πλαίσια των κέντρων νεότητας ή των πολιτιστικών κέντρων

Ομάδες εφήβων

Ο κοινωνικός λειτουργός επιδιώκει να προσφέρει στους νέους ομαδικές εμπειρίες, σχεδιασμένες για να διευκολύνουν θετικά τις κοινωνικές σχέσεις των εφήβων, και τις σχέσεις με την οικογένεια.

Όλες αυτές οι ομάδες επιδιώκουν την καλύτερη ένταξη του εφήβου

στο περιβάλλον του, τη διευκόλυνση των κοινωνικών του σχέσεων και την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του..

Ομάδες εκπαιδευτικών

Ο Κοινωνικός Λειτουργός μπορεί να προκαλέσει τη δημιουργία ομάδων με σκοπό την ευαισθητοποίηση και την ανταλλαγή γνώσεων των εκπαιδευτικών με διάφορους τρόπους προσέγγισης των προβλημάτων των εφήβων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα περισσότερα πράγματα δεν είναι δυνατό να ερμηνευτούν με μονόπλευρες εξηγήσεις. Συνήθως, πολλοί παράγοντες επιδρούν είτε κρυφά είτε φανερά, για να δημιουργηθεί ένα φαινόμενο.

Από τότε που πρωτοεμφανίστηκε ο άνθρωπος μέχρι σήμερα και ο τρόπος που αναπτύσσεται και φτάνει στην ωριμότητα, έχουν, πιθανότητα ακολουθήσει τον ίδιο δρόμο. Όλοι παραδεχόμαστε ότι, όπως τότε, έτσι και σήμερα, οι φυσιολογικές, πνευματικές και συναισθηματικές δυνατότητες του ανθρώπου, κληρονομούνται. Και θα κληρονομούνται από βιολογική άποψη, με βάση την οικογενειακή του γραμμή. Στη ρίζα όλων αυτών των δυνατοτήτων, υπάρχει πάντοτε η οικογένεια.

Συμπερασματικά, λοιπόν, καταλήγουμε στις ακόλουθες απόψεις:

ΠΡΩΤΟ: Η εφηβική ηλικία χαρακτηρίζεται από την τάση του εφήβου για ανεξαρτησία (δηλαδή από την έντονη επιθυμία του να στηρίζεται όλο και πιο πολύ στον εαυτό του για να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες της ζωής). Η οικογένεια που ανήκει ο έφηβος, επηρεάζει σημαντικότερα αυτή την εξέλιξη. Η οικογένεια δεν είναι μόνο ο στενός συναισθηματικός κύκλος όπου το παιδί (και ο έφηβος) βρίσκουν κατανόηση και συμπάθεια. Είναι την ίδια στιγμή ένα ιδιαίτερο πολιτιστικό «κύτταρο» που έχει κατά δικά του χαρακτηριστικά σε κάθε διαφορετικό πολιτισμό. Δεν είναι έξω από τα πράγματα ο ισχυρισμός ότι ο θεσμός της οικογένειας αντιπροσωπεύει - από μόνα του - μια ιδιότυπη πολιτιστική μήτρα.

ΔΕΥΤΕΡΟ: Η οικογένεια είναι δυνατό να περιγραφεί, με αρκετά ικανοποιητικό τρόπο από το είδος των συναισθηματικών ή και των άλλων σχέσεων που υπάρχουν α) ανάμεσα στους γονείς και στα παιδιά τους και β) ανάμεσα σε όλα τα παιδιά της ίδιας οικογένειας. Η θέση της οικογένειας, από κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική άποψη, μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον παίζει επίσης σημαντικότατο ρόλο, στα εξής

δύο σημεία: 1) καθορίζει τη φύση των σχέσεων ανάμεσα στους γονείς και το παιδί τους μέσα στο στενό οικογενειακό περιβάλλον, 2) καθορίζει την «κοινωνική θέση» όπου κατατάσσεται, κατά κάποιο τρόπο, ο έφηβος από τους συνομήλικους του, όπως και το είδος των προβλημάτων με τα οποία θα αντιπαλαίσει στις εξωοικογενειακές του σχέσεις. Οι παράγοντες που επηρεάζουν, ευμενώς ή δυσμενώς τις σχέσεις ανάμεσα στα παιδιά και τους γονείς - και τους εφήβους και τους γονείς, είναι: α) ως προς ποιό σημείο το παιδί νοιώθει ότι το δέχονται συναισθηματικά και ότι το αγαπούν και ως ποιό βαθμό είναι συναισθηματικά βέβαιες οι σχέσεις του με τα άλλα μέλη της οικογένειάς του Β) ως ποιό βαθμό η οικογενειακή ατμόσφαιρα είναι αρμονική, σταθερή, προσανατολισμένη στις ίδιες ηθικές αρχές, χωρίς εσωτερικές διακυμάνσεις ή αντιθέσεις και χωρίς αδιάκοπα «νεύρα» (σε αντίθεση με άλλες οικογένειες όπου η ατμόσφαιρα είναι γεμάτη συναισθηματική ένταση, αστάθεια στις ηθικές αρχές, διαφορές γνώμων και συχνές φιλονικίες) γ) ως ποιό σημείο οι γονείς δεν παρεμβαίνουν συνεχώς στη ζωή του εφήβου και του επιτρέπουν πολλά πράγματα ή αντίθετα επιβλέποντας την παραμικρή του κίνηση και δ) ως ποιό σημείο οι γονείς είναι κοινωνικοί άνθρωποι και είναι, επίσης καλά προσαρμοσμένοι στη ζωή. Ο τελευταίος αυτός παράγοντας θα έπρεπε ίσως να είναι πρώτος, επειδή στην πραγματικότητα αυτός καθορίζει και όλους τους υπόλοιπους.

ΤΡΙΤΟ: Είναι βέβαια δυνατό να χαρακτηρίσουμε μια οικογένεια με γενικές εκφράσεις, όπως είδαμε αμέσως πιο πριν αλλά δύο έφηβοι μπορεί να μεγαλώνουν τόσο αλλιώς μέσα στην ίδια οικογένεια, ώστε να θελήσουμε ν' αναλύσουμε την «περίπτωση» του ενός μόνο, να πρέπει να εξετάσουμε τις ιδιαίτερες οικογενειακές και συναισθηματικές συνθήκες αυτού ειδικά του εφήβου.

ΤΕΤΑΡΤΟ: Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, φαίνεται ότι οι συγκρούσεις είναι οξύτατες μεταξύ των κοριτσιών και των γονέων τους.

Όμως όταν περάσει η ήβη, οι αντιθέσεις αυτές εξομαλύνονται. Οι προστριβές αυτές - είναι φυσική συνέπεια των κοινωνικών συνθηκών η έφηβος προσπαθεί να εξασφαλίσει σχετική ανεξαρτησία κινήσεων μέσα σ' ένα πολιτισμό που, κατά παράδοση, της επιβάλει μεγαλύτερη επίβλεψη. Τα αγόρια έχουν συνήθως, λιγότερες συγκρούσεις με τους γονείς τους αλλά δεν γνωρίζουμε αν λιγοστεύουν ή αυξάνουν οι αντιθέσεις αυτές όσο περνούν τα χρόνια.

Οι συγκρούσεις με τους γονείς είναι το ίδιο έντονες και για τα δύο φύλλα στο θέμα των κοινωνικών σχέσεων με τους συνομήλικους τους. Σε ελάχιστες μονάχα περιπτώσεις δημιουργούνται τραγικές καταστάσεις στις σχέσεις γονέων - εφήβων.

ΠΕΜΠΤΟ: Οι γονείς έχουν την τάση να αντιστέκονται με σθένος στην απόκτηση της εφηβικής ανεξαρτησίας και να αντιδρούνε στην αποδέσμευση από τον πατρικό έλεγχο που προσπαθούν να πετύχουν τα παιδιά τους, όταν διανύουν την εφηβεία. Αυτό ισχύει περισσότερο για τους εφήβους και είναι άλλωστε πέρα για πέρα φυσικό, για λόγους που έχουν καθαρά κοινωνική ή πολιτιστική βάση. Η ορθή πολιτική στο θέμα αυτό είναι ίσως η βαθμιαία και σταθερή αποδέσμευση από τον έλεγχο και την επιρροή των ενηλίκων. Έτσι θα μπορέσουν και οι έφηβοι, όταν θα έλθει η ώρα τους, να παίξουν με επιτυχία το ρόλο τους ως ώριμων ανθρώπων και να αναλάβουν χωρίς άσκοπες περιπέτειες, τη ζωή τους στα δικά τους χέρια. Οι γονείς ασφαλώς παίζουν σημαντικότερο ρόλο τόσο στον ταχύ ή αργό ρυθμό, με τον οποίο εξασφαλίζεται η αποδέσμευση από τον πατρικό έλεγχο, όσο και στο βαθμό της ανεξαρτησίας - ψυχικής όσο και οικονομικής - που εξασφαλίζει τελικά ο μέσος έφηβος (αγόρι ή κορίτσι).

ΕΚΤΟ: Η αποτελεσματικότητα των πειθαρχικών (ή άλλων παιδαγωγικών μέσων) τα οποία χρησιμοποιούν οι γονείς για να επιβληθούν και να κατευθύνουν με σωστό τρόπο τον έφηβο, εξαρτάται: α) από το είδος και την αντικειμενική ποιότητα του γονέως και β) από το αν

ο ίδιος ο πατέρας ή η μητέρα έχουν πετύχει τη συναισθηματική ωριμότητά τους και την καλή προσαρμογή τους στη ζωή.

ΕΒΔΟΜΟ: Οι γονείς που δεν διαθέτουν σαν άτομο ώριμη προσωπικότητα, οι οποίοι κυμαίνονται συνεχώς κάτω από την επιρροή των συναισθημάτων τους οι οποίοι δεν έχουν σταθερότητα και συνέπεια στον τρόπο που φέρονται στους εφήβους, συνηθέστατα αποτυχαίνουν στην προσπάθειά τους να αναπτύξουν και προωθήσουν τα ίδια τους τα παιδιά στο δρόμο της ανεξαρτησίας και του αυτοελέγχου.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Μέσα από τα συμπεράσματα και τους προβληματισμούς της μελέτης που έχουν ήδη αναφερθεί προβάλλουν κάποιες προτάσεις, οι οποίες στοχεύουν στην αλλαγή και τη βελτίωση των ήδη υπαρχουσών συνθηκών μέσα στο οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον.

Αναλυτικότερα η μελέτη αυτή εισηγείται τα εξής:

- Σεμινάρια για γονείς, τα οποία θα οργανώνονται από ειδικούς επιστήμονες (Κοινωνικοί Λειτουργοί, Ψυχολόγοι, Παιδαγωγοί) και θα στοχεύουν στην επιμόρφωση των γονιών για θέματα που τους απασχολούν, όπως η κάλυψη των αναγκών των παιδιών τους, η διαπαιδαγώγηση των παιδιών εφήβων και η δημιουργία των προϋποθέσεων μιας υγιούς σχέσης γονέων - παιδιών. Αναγκαίο είναι να παρέχονται στους γονείς συμβουλές και προτάσεις για τα προβλήματα τους και με συζητήσεις, αλλά και με έντυπο υλικό.
- Δημιουργία Σχολών Γονέων σε διάφορα μέρη της Ελλάδας. Στελέχωση των σχολών γονέων με διάφορες ειδικότητες επιστημόνων (Κοινωνικούς Λειτουργούς, Ψυχολόγους, Παιδαγωγούς), για την κάλυψη όλων των αναγκών στις σχέσεις γονέων - παιδιών και στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν.
- Ευαισθητοποίηση των γονέων και ενημέρωση για την ψυχολογία και τις αντιδράσεις των εφήβων από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και πληροφόρησης, για προβληματισμό και συζήτηση με σκοπό τη λήψη πρωτοβουλιών στη σχέση τους με τους εφήβους και την αλλαγή στάσης αντιμετώπισής τους.
- Η εφαρμογή της Σχολικής Κοινωνικής Εργασίας, η οποία θα στοχεύει στη σύνδεση σχολείου - οικογένειας για τη συζήτηση και επίλυση των προβλημάτων που γονείς, δάσκαλοι και έφηβοι αντιμετωπίζουν
- Η ανάπτυξη προγραμμάτων αγωγής κοινότητας φαίνεται απόλυτη και απαραίτητη για την καλλιέργεια των αρχών της συντροφικής

διαπαιδαγώγησης των εφήβων, καθώς και των αρχών για την ανάπτυξη ορίων αυτονομίας μεταξύ των μελών της οικογένειας

- Είναι αναγκαία η αλλαγή της στάσης και ο εκσυγχρονισμός της αντίληψης των υπηρεσιών για τη σύγχρονη οικογένεια και τη δυναμική της. Υπηρεσίες και ειδικοί μιλώντας για οικογενειακή εμπλοκή στα προβλήματα του εφήβου χρειάζεται να κάνουν πράξη τα προγράμματα, που έχουν εξαγγελθεί για γονείς. Επίσης θα πρέπει να μην υπονοούν το μητρικό ρόλο όταν κάνουν λόγο για γονεϊκό ρόλο και να μην ονομάζουν προγράμματα γονέων εκείνα που έχουν μοναδικούς αποδέκτες μητέρες.
- Οι άνδρες - πατέρες χρειάζονται ενθάρρυνση και υποστήριξη στο γονεϊκό ρόλο, όχι μόνο στη φύση της μετάβασης στην πατρότητα, αλλά σε όλες τις φάσεις της ζωής και της ανάπτυξης του παιδιού και ιδιαίτερα του εφήβου. Στην υπάρχουσα κρίση των παραδοσιακών κωδικών κοινωνικής συμπεριφοράς και αξιών, ο ρόλος του πατέρα δεν είναι καθορισμένος σε ότι αφορά τις προσδοκίες προς αυτόν και τα καθήκοντα που περικλείει.
- Η ανάπτυξη προγραμμάτων προληπτικής ψυχικής υγείας, θα συνέβαλε στην ευαισθητοποίηση των γονέων σε ότι αφορά τις συναισθηματικές ανάγκες των εφήβων και την αντιμετώπιση των τυχόν ψυχολογικών προβλημάτων τους
- Ειδική προσοχή θα πρέπει να δίνεται στην εκπαίδευση των νέων θεραπευτών - ψυχολόγων, κοινωνικών λειτουργών, ψυχιάτρων και άλλων ειδικοτήτων που εμπλέκονται στην παροχή υπηρεσιών ψυχικής υγείας σε εφήβους. Με έμφαση στα πρόσφατα δεδομένα από τις αλλαγές στις σχέσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών, τις διαπιστώσεις ερευνητών σχετικά με τις δυσκολίες, που συναντούν τα ζευγάρια στην προσπάθειά τους να αλλάξουν τις οικογενειακές υπευθυνότητες
- Η εφαρμογή της μεθόδου της οικογενειακής θεραπείας μέσω της Κοινωνικής Εργασίας είναι γεγονός εδώ και πολλά χρόνια σε πολλές

χώρες και ιδιαίτερα στις ΗΠΑ. Δυστυχώς στη χώρα μας λόγω της έλλειψης συστηματικής εκπαίδευσης σε αυτό το αντικείμενο, του περιορισμένου αριθμού Κ.Λ. στις κοινωνικές υπηρεσίες και της ως εκ τούτου πλημμελούς οργάνωσής τους, η εφαρμογή της μεθόδου είναι υποτυπώδης, αν όχι ανύπαρκτη. Έτσι, χιλιάδες οικογενειακών περιπτώσεων αγνοούνται ή τίθενται γραφειοκρατικά στο περιθώριο, χωρίς ουσιαστική φροντίδα. Αποτέλεσμα αυτού του χειρισμού είναι η διαίωσιση και ο πολλαπλασιασμός προβληματικών καταστάσεων οικογενειακής δυσλειτουργίας με ανυπολόγιστες αρνητικές επιπτώσεις τόσο στα μέλη της οικογένειας, όσο και στο κοινωνικό σύνολο γενικότερα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Ασπιώτη, Α. Ψυχολογία και Ζωή. Μελέτη του Ινστιτούτου Ψυχολογίας και ψυχικής υγιεινής. Από τα ψυχολογικά προβλήματα του εφήβου. Β΄ Τόμος. Αθήνα 1977.

Ασπιώτη, Α. Ο έφηβος και η οικογένεια. Αθήνα 1958.

Βέλτσος, Γ. Οικογένεια και φαντασιακές σχέσεις. Παπαζήσης Αθήνα, 1979.

Γεώργας, Δ. Οικογενειακές αξίες στη σύγχρονη εποχή. Οικογένεια: ψυχοκοινωνικές - ψυχοθεραπευτικές προσεγγίσεις. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα 1990.

Γεώργας, Δ. - Τζανάκης Μ. Γερετσίδου Ο - Τσιμογιάννη Ν. - Πράττου Τ. Στάσεις απέναντι στην ψυχική υγεία στην Αθήνα και στην επαρχία. Αρχεία Υγιεινής, Παράρτημα Α΄ Συνέδριο Ψυχολογίας Αθήνα 1978.

Conger John. Ο κύκλος της ζωής: Η εφηβική ηλικία. Μια καταπιεσμένη γενιά. Μετάφραση Σόλμαν Μ. Ψυχογιός.

Γιαννοπούλου Β. Δεμεναγα Ν. - Λουμίδη Δ. - Ευπολυτά Δ. Κοινωνική Εργασία με γονείς στο παιδοψυχιατρικό πλαίσιο του Γενικού Παιδιατρικού Νοσοκομείου «Αγία Σοφία» του παιδιού. Θέματα Παιδοψυχιατρικής Καστανιώτης. Αθήνα 1984.

Γουμενοπούλου Μαρία. Οι έφηβοι Ηλιοσκόπιο Αθήνα 1986

Γουώλτον Ξ. Φράνσις Ph D. Κερδίστε τους εφήβους από 13-19 στο σπίτι και στο σχολείο 5^η έκδοση Θυμάρι.

Δημητρίου, Ε. Τα συζυγικά προβλήματα και η αντιμετώπισή τους. Ψυχιατρική Ι. Αθήνα 1990.

Δημητροπούλου, Κων. Εξελικτική Ψυχολογία Καγιάφα, Χαρ. 1951.

Εισαγωγή εις την εξελικτική ψυχολογία. Παιδική και εφηβική ηλικία. Αθήνα 1974.

Herbert Martin. Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας. Επιμέλεια

- Δραγώνα Θάλεια Ντάβου Μπετίνα. Ίδρυμα Ερευνών για το παιδί. Εφηβεία. Προσδοκίες και αναζητήσεις. Παπαζήση
- Δοξιάδη Ανθή Τριπ - Εύη Ζαχαροπούλου. Ο έφηβος και η οικογένεια (Δύο συμπόσια Εστία Αθήνα 1985.
Καλαντζί - Azizi A. Ψυχοθεραπευτική παρέμβαση των δύο φάσεων σε οικογένειες με προβληματικά παιδιά. Παρουσία Δ' τόμος 1986.
Καλαντζή - Azizi Β' έκδοση Ελληνικά γράμματα. Αθήνα 1994.
- Καλούτση - Ταυλαρίδου Α. Συμβολή στην κατανόηση προβλημάτων υιοθεσίας. Η διαταραχή της ταυτότητας στην υιοθεσία. Διδακτορική Διατριβή Αθήνα 1970.
- Κατάκη, Χ. Οι τρεις ταυτότητες της Ελληνικής Οικογένειας. Κέρδος Αθήνα 1984
- Κασσωτάκη. Ο έφηβος και τα προβλήματά του. Αθήνα 1979
- Κορναράκη Ιω. Η επίδραση του θρησκευτικού συμβόλου επι της προσωπικότητας του εφήβου. Θεσ/νίκη 1968.
- Κολτσιδάς Μιχ. Αντώνης. Ψυχοκοινωνολογία της αγωγής του εφήβου Θεσ/νίκη 1988.
- Κοσμόπουλος Α. Ψυχολογία και οδηγητική παιδικής και εφηβικής ηλικίας. Γρηγόρη Αθήνα 1994.
- Κυριαζόπουλος Γ. Εφηβική ηλικία Ενδιαφέροντα και κίνητρα για μάθηση. Κατσούμπος Α.Ε.
- Lamiral Sophie, Riquault Christine. Το παιδί σας γίνεται έφηβος. Ψυχολογικές και πρακτικές συμβουλές για την ορθή αντιμετώπιση των οικογενειακών συγκρούσεων. Δίπτυχο. Μετάφραση Βασδέκη Γ.Α.
- Μαλικιώση - Λοϊζου Μ. Προσωπικότητα και στάση των φοιτητών των Ελληνικών Ανώτατων Εκπαιδ. Ίδρυμάτων Ε.Κ.Κ.Ε. Αθήνα.
- Μάνος Γ. Κ. Ψυχολογία του εφήβου. Εξελικτική ψυχολογία Γρηγόρη Αθήνα 1986.

Μαντιάφου - Κανελλοπούλου Μαρία Οικογένειες με ένα γονέα Αθήνα 1981.

Μανωλόπουλος Σ. Σχολική φοβία. Τετράδιο Ψυχιατρικής 1989.

Μαράτου Ο. Σταγκου Α. Γεώργας Δ. Λαμπίδη Α. Δοξιάδης Σ. Μεγαλώνοντας σε ίδρυμα. Σχήματα ιδρυματικής περίθαλψης στην Ελλάδα: λειτουργία των ιδρυμάτων και επιπτώσεις στην ψυχική υγεία των παιδιών. Αθήνα 1988.

Μελανίτου Ν. Η εφηβική ηλικία και τα προβλήματα αυτής Αθήνα 1966.

Μιχαηλίδη - Νουάρου Εφηβοι και Παιδεία. Προβλήματα της εφηβικής ηλικίας στο παρελθόν και σήμερα University Studio Press. Εκδόσεις Επιστημονικών Βιβλίων και περιοδικών. Θεσσαλονίκη 1987.

Μπουσκαλιά Λεο. Προσωπικότητα και ολοκλήρωση Γλάρος 1990.

Μουσούρου Α. Οικογένειες με ανάπηρα παιδιά στην κοινωνία μας. Εταιρεία Προστασίας Σπαστικών Αθήνα 1981.

Μουσούρου Α. Η Ελληνική οικογένεια. Ίδρυμα Γουλανδρή Χορν Αθήνα 1984.

Μουσούρου Α. Οικογένεια και παιδί στην Αθήνα

Εστία Αθήνα 1985.

Νινκμέγιερ Ντον, Γκάρντ Μακκαίη. Γονείς και έφηβος: Από τις συγκρούσεις στη συνεργασία. Μετάφραση Κολιοπούλου Λέττα. Θυμάρι. Ντολτό Φρ. Σεμινάριο Ψυχανάλυσης παιδιών. Α' τόμος. Μετάφραση Κούκη, Εστία Αθήνα 1982.

Παπαθεοφίλου, Ρ. Αντιμέτωπιση παιδιών και εφήβων με ψυχιατρικά προβλήματα σε ιατροπαιδαγωγικές υπηρεσίες. Πρακτικά Ελληνοαγγλικού Συμποσίου Κοινωνικής Ψυχιατρικής Καστανιώτη. Αθήνα 1984.

Παρασκευόπουλος Ι.Ν. Εξελικτική ψυχολογία Εφηβική ηλικία Δ. τόμος Αθήνα 1981.

Ρεπαπή, Μ. Εκτίμηση της Κοινωνικοποίησης εφήβων στην Ελλάδα. Προσαρμογή, εγκυρότητα και ευρήματα της κλίμακας της

κοινωνικοποίησης. Του C.P.I. Διδακτορική διατριβή. Ψυχιατρική Κλινική Πανεπιστημίου Αθηνών. Αθήνα 1984.

Σακελαρίου. Ψυχολογία του εφήβου Αθήνα 1939.

Σακελαρίου. Γενική Ψυχολογία. 2 τόμοι 2^η έκδοση Αθήνα 1955.

Σταύρου Μ. Η συμβουλευτική στην οικογενειακή ομάδα. Ο θεσμός των σχολών Γονέων Πρακτικά Α΄ Πανελληνίου Συνεδρίου Συμβουλευτικής - Προσανατολισμού Αθήνα 1987.

Τσαούσης. Η κοινωνία του ανθρώπου. Εισαγωγή στην κοινωνιολογία. Gutenberg Αθήνα 1985.

Τσιάντης Γ. Ο ρόλος του πατέρα στην εξέλιξη του παιδιού. Ιατρική. Τόμος 31 1976.

Τσιάντης, Γ. Γαλεριάν Μ. Σιπητάνου Α, Τατά Ε. Μελέτη για την ψυχική υγεία και την ψυχοκοινωνική εξέλιξη του παιδιού στην Ελλάδα. Παιδιατρική 1982.

Χαρώνης Βασίλειος. Ψυχολογία και αγωγή των εφήβων Αθήνα 1976.

Χασάπη Ι Δρ Ψυχολογία της προσωπικότητας
2^η έκδοση τόμος 1 & 2 Βασιλόπουλος Αθήνα 1980.

Χουρδάκη Μ. Οικογενειακή Ψυχολογία. Γρηγόρης Αθήνα 1982.

Χουρδάκη Μ. Μια συνέντευξη. Πρακτικά Α΄ Πανελληνίου Συνεδρίου Συμβουλευτικής - Προσανατολισμού 1987.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Βενιοπούλου, Κ. Η ίση συμμετοχή του πατέρα στην ανατροφή των παιδιών Επιθ. Κοιν. Ερευνών.

Βλοντάκη, Π. Οικογένεια στην Ελλάδα και τις Η.Π.Α.
Επιθ. Κοιν. Ερευνών. Τεύχος 39-40

Γαλανού - Κελεσίδου Α. Ο πατέρας Λόγος τιμητικός
Εκλογή Τεύχος 49 1979.

Γεώργας Δ. Οικογενειακές αξίες των φοιτητών

Επιθ. Κοιν. Ερευνών Τεύχος 61 1986.

Ζάρναρη, Ο. Μορφές κοινωνικοποίησης του παιδιού στην Ελληνική αστική οικογένεια

Εκλογή Τεύχος 49 1979.

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Freud, S. Three Essays on Sexuality. New York Avon 1963.

Graham, H. Women, health and the family London Wheatshet Books 1984.

Levine, J.A. Who will rouse the children? New York: Lippincott 1976

